

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

MESNEVÎ'DE GEÇEN HAYVAN METAFORLARININ
TASAVVUFÎ YORUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serpil YILMAZ

Danışman
Prof. Dr. Bilal SAKLAN

Konya-2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	IV
ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET.....	IX
SUMMARY.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
KAVRAMSAL ÇERÇEVE: METAFOR, FABL.....	1
1. METAFOR.....	2
2. DÜNYA EDEBİYATINDA HAYVAN METAFORLARI.....	4
2.1. Fabl.....	7
3. TÜRK EDEBİYATINDA HAYVAN METAFORLARI.....	11
I. BÖLÜM.....	15
MESNEVÎ'NİN GENEL ÜSLÛBU, MESNEVÎ'DE HİKAYE VE METAFOR.....	15
1. MEVLÂNÂ'NIN GENEL ÜSLÛBU.....	16
2. MESNEVÎ'DE HİKÂYE.....	19
3. MESNEVÎ'DE METAFOR VE HAYVAN METAFORLARI.....	25
3.1. MESNEVÎ'DEKİ HAYVAN HİKAYE VE METAFORLARININ ÖZELLİKLERİ.....	28
3.2. MESNEVÎ'DEKİ HAYVAN HİKAYELERİNİN FABL TÜRÜNDEKİ ESERLERDEN FARKI.....	30
3.2.1. Aslan, Tilki ve Eşek Hikayesi'nde Karşılaştırma.....	32
3.2.2. Su Kurbağası İle Fare.....	35
II. BÖLÜM.....	40
MESNEVÎ'DE GEÇEN HAYVAN METAFORLARININ TASAVVUFÎ YORUMU.....	40
1. MESNEVÎ'DE "FİL" METAFORU.....	41
1.1. Allah'ın Erleri Olan Evliyaya Dil Uzatmak.....	41
1. Gıybet/Dedikodu.....	43
2. Rüşvet.....	44
3. Kötü Huyların Manevî Kokusu.....	44
1.2. Zâhirde Kalıp Bâtını İdrak Edemeyen Kişi.....	46
1.3. Gücüne Güvenip Kibirlenen Kimse.....	46
1.4. Peygamber'in Sözüyle Alay Eden Nasipsiz.....	47
2. "ÖKÜZ" METAFORU.....	48
2.1. Nefs.....	49
2.2. Dünyâ Malı.....	50
2.3. Nefsine Tapan Kişi.....	51
2.4. Münâfik / İkiyüzlü Kişi.....	52
2.5. Sahte Şeyh.....	52
2.6. Tasavvufî Hakikatlerden Habersiz Kişi.....	53
2.7. Allah'ın Seçkin Kullarını Kendi Gibi Sanan Cahil.....	54
2.8. Âşık.....	56
3. "EŞEK" METAFORU.....	58
3.1. Aşkî İdrakten Aciz İnsan Aklı.....	59
3.2. Mürşidini İmtihan Etmeye Kalkışan Mürid.....	61
3.3. Nefs.....	62
3.4. Kafir ve Nefsinin Esiri Kimse.....	65
3.5. Taklidin Zemmi.....	66

3.6. Şeytanlaşmış Kimselerle Dost Olan Kişi	67
3.7. Hakikate Kulak Vermeyen Kişi	68
3.8. Zâhir Ulemâsı	68
3.9. Yaşadıklarından Ders Almayan, Tövbesini Sürekli Bozan, Tamahkar Kişi	68
3.10. Dünya Nimetinin Acılığının Farkına Varmış ve Ondan Yüz Çevirmiş Mümin	70
4. “ASLAN” METAFORU	71
4.1. Nefsinin Esiri Olmuş Kimseleri, Terbiyesine Almak İsteyen Mürşid	71
4.2. Tek Varlık Sahibi Hak/ Mürşid	73
4.3. Hırs, Kibir ve Dünyalık Sevgisiyle Dolu Azgın Nefs	75
4.4. Nefsini Yenen Kişi	79
5. “BALIK” METAFORU	79
5.1. Allah’ın “Bir”liğinde Fani Olmuş Hak Dostu, Peygamber	79
5.2. Ruh ve Akıl	81
5.3. İnsanın, Ruha Kafes Olan Bedeni	82
5.4. Şehveti ve Hırsı Sebebiyle Yoldan Çıkmış Kimse	82
5.5. Mürşid’in Davetinden Etkilenmeyen, Ona Uymayan Kimse	83
5.6. Dünya’nın Oyunlarına Dalmış ve Bu Sebeple Oyuna Gelmiş Kimse	83
5.7. Akıllı, Yarım Akıllı ve Aklını Kullanamayan Mağrur, Ahmak Kimse	84
6. “PAPAĞAN” METAFORU	90
6.1. Ariflerin Sözü Dinleyerek Kurtuluşa Eren Mümin	91
6.2. Evliyanın İşini Kendi Aklınca Kıyasen Anlamaya Çalışan Kimse	94
6. “AYI” METAFORU	96
7.1. Ahmak Dost	96
7. “İBRAHİM’İN” KUŞLARI	99
8.1. Kaz: Hırs	102
8.2. Tavus; Makam Düşkünlüğü	105
8.3. Karga: Tûl-i Emel	108
8.4. Horoz: Şehvet Düşkünlüğü	109
9. “DOĞAN” METAFORU	111
9.1. İnsan-ı Kâmil	111
9.2. Gaflete Dalıp Hakk’tan Ayrı Düşen Mü’min	114
9.3. Doğru Yoldan Çevirmek İsteyen Şeytan	115
10. “DEVE” METAFORU	116
10.1. İlimde Liyakat Sahibi Olan Kimse	116
10.2. Hikmetin Sırrına Ermiş, Kalp Gözü Açılmış Kimse	117
10.3. Sabırlı, Olgun Kimse	117
10.4. Salih’in Devesi	119
11. “KÖPEK” METAFORU	119
11.1. Nefsinin Kölesi Olmuş Kimse	120
11.2. Yeryüzünün Halifesi Olarak Yaratıldığı Halde Aşağılık Olmayı Seçen Sefil	120
11.3. Öfke	121
11.4. Sadık	121
11.5. Ancak İptilaya Uğrayınca Allah’ı Hatırlayan Gafil	122
12. “SU KURBAĞASI” METAFORU	123
12.1. Ehl-i Mana ile Ehl-i Suret	123
12.2. Rahmânî Kimse ile Nefsânî Kimse	124
12.3. Akıl ve Nefs	124
13. “CEYLAN” METAFORU	125
13.1. Ehli Dünyanın Halinden Bîzar Ehli Ukba	125
14. “YILAN/EJDERHA” METAFORU	127

14.1. Nefs ve Sahte Şeyh.....	127
15. “SİVRİSİNEK” METAFORU	130
15.1. Firasetsiz, Batıl Te’vilci	131
16. “KARINCA” METAFORU	132
16.1. Akıl	132
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	135

	<p>T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	
---	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Serpil YILMAZ

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Serpil YILMAZ tarafından hazırlanan “Mesnevî’de Geçen Hayvan Metaforlarının Tasavvufî Yorumu” başlıklı bu çalışma ....../...../2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı: Başkan İmza:

Ünvanı, Adı Soyadı: Üye İmza:

Ünvanı, Adı Soyadı: Üye İmza:

ÖNSÖZ

Aşk ve vuslat insanı olan Mevlânâ, ömrünü Hakk'ı tanımaya, O'na vasıl olmaya ve halkı Hak'la tanıştırmaya adanmış bir kimsedir. Onun bütün eserleri, duyduğu derin aşkın ve marifetullahın yazıya dökülmüş halidir. Ancak hem aşkı dile getirmek hem de aşkın varlıkla ilgili manevi halleri, izah etmek oldukça güçtür. Mevlânâ, da bunun farkındadır. Kimi zaman meselenin zorluğundan kimi zaman da sırrın açığa çıkmaması gerektiğinden “*sözün bu kısmını söylememeliyim*” der. Ve orada sessiz satır araları konuşur. Ancak, çevresindeki insanlara sürekli önderlik etmiş, onları doğru yola iletmeye ömrünü adanmış bir kimse olarak da halkın anlayabileceği tarzda bazı hakikatleri paylaşmış ve tasavvufi tecrübelerinden katreler akıtmıştır. Bu damlacıkları halkın idrakine sunmak içinse eserini çeşit çeşit hikayeler ve metaforlarla süslemiştir.

Hiz. Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eseri, manevi hakikatleri idrak sahiplerine sunmanın yanında didaktik bir gaye de taşımaktadır. yazmıştır. Ancak konuların zorluğu Mevlânâ'yı, metaforik bir anlatım tarzı benimsemeye ve bu anlamda hikayeler kullanmaya sevk etmiştir. Böylece herkes kendi seviyesine göre o hikayelerden ve yorumlardan bir şeyler almaktadır. Mevlânâ'nın kastettiği manaya ise ancak idrak seviyesi yüksek kimseler erişmektedir. Bu hususta Mevlânâ şu beyitleri zikreder:

“Sanır mısın ki Mesnevî sözlerini okuyasın da ucuza, bedavaca duyasın, anlayasın!

Yahut hikmet sözleri ve gizli sırlar, kolayca kulağına girsin ağzına gelsin!

Duyarsın, duyarsın ama masal gibi gelir... Dış yüzünü duyarsın iç yüzünü değil!”

Bu anlaşılması zor eseri şerh etmek için pek çok şarih, üzerinde düşünüp, Mevlânâ'nın gösterdiği yol haritasıyla *Mesnevî*'nin özünü anlamaya ve anlatmaya gayret etmişlerdir. Bu çalışma, işte bu fedakar şarihlerin bizlere sunduğu izahlar ışığında ortaya çıkmıştır.

Çalışmamız, *Mesnevî*'nin içinde yer alan metaforlar ve bu metaforların kullanılış maksadı ve tasavvufî izahları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu eser hazırlanırken, *Mesnevî*'de yer alan hayvan metaforlarının hepsi incelenmeye gayret edilmiştir. Ve özellikle de Mevlânâ'nın üzerinde sıkça durdukları metaforlar ayrı

başlıklar altında ele alınmıştır. Konu bütünlüğü dikkate alındığından bazı metaforlar diğer metaforun başlığı altında incelenmiştir. Tilki metaforunun aslan metaforu başlığı altında incelenmesi gibi. Ancak, aynı konuları ihtiva eden ya da sadece bir ya da birkaç beyitte kullandığı metaforlara muhtevasının azlığından ötürü yer verilmemiştir.

Mesnevî'deki metaforlarla ilgili bugüne kadar yapılmış çalışmalardan konumuza yakınlığı nedeniyle Ahmet Ögke'nin "Mesnevî'de Öküz Metaforu" ve "Mesnevî'de Eşek Metaforu" adlı makalelerinden, ayrıca Özgün Baykal'ın "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hayvan Hikâye ve Motifleri" adlı makalesinden, Hasan Çiçek'in "Kadîm Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım" adlı çalışmasından, Mehmet Demirci'nin *Mesnevî Hikayelerinden Dersler* adlı eserinden, Nejdett Durak'ın "Mesnevî'de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefî Değerlendirmesi" adlı makalesinden, Nihat Keklik'in "Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe" adlı çalışmasından, Sadettin Eğri'nin "Klasik Türk Edebiyatında Hayvan Motifleri" adlı makalesinden, Dilaver Gürer'in *Füsûsu'l- Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri* adlı eserinden, Adnan Karaismailoğlu'nun "Mesnevî Hikayelerinde Şekil ve İçerik" adlı makalesinden, Abdullah Öztürk'ün "Hayvan Hikayelerinde Mevlânâ ve La Fontaine" ve "Hayvan Hikâyelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler" isimli makalelerinden, Saim Sakaoğlu'nun "Mesnevî'deki Hikayelerin Kaynakları ve Tesirleri" adlı çalışmasından ve İsmail Yakıt'ın "Mevlânâ'da Sembolizm ve Ney" adlı makalelerinden yararlanılmaya çalıştık. Bunların dışında da gerekli görülen bazı kitap ve makalelerden de istifade etmeye gayret ettik.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalardan bu çalışmanın farkına değinecek olursak çalışmamızda, *Mesnevî*'deki hikayeciliğe de değinmekle beraber asıl olarak *Mesnevî*'deki metaforlar üzerine yoğunlaştık. Çalışmada tek bir metafor üzerine eğilmedik, *Mesnevî*'de yer alan metaforların büyük çoğunluğuna yer vermeye özen gösterdik. Şerhlerdeki izahlarından yararlanarak yorumlar getirmeye gayret ettik. Metaforları genel bir bakışla değil de aynı metaforu biraz daha yakından ve farklı açılardan incelemeye çalıştık.

Çalışma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde metafor kavramı ve *Mesnevî*'de metaforik anlatım üzerinde duruldu. Ardından Türk ve Dünya edebiyatında kullanılan hayvan metaforları hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde *Mesnevî*'de hikaye ve metafor yoluyla anlatımın sebepleri tespit edilmeye çalışıldı ve hayvan hikayelerini kullanan başka yazarların yorumu ile Mevlânâ'nın farklı bakış açısına karşılaştırmalı olarak yer verildi. İkinci bölümde ise *Mesnevî*'de yer alan hayvan metaforlarının tasavvufî açıdan yorumları ele alındı.

Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Bilal SAKLAN hocama, kılavuzluğu sayesinde bu çalışmayı hazırlayabildiğim üzerimde emeği çok fazla olan Prof. Dr. Dilaver GÜRER hocama, derslerinden ve fikirlerinden her zaman istifade ettiğim Doç. Dr. Hülya Küçük hocama teşekkürlerimi sunarım.

Serpil YILMAZ

Konya - 2011

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Serpil YILMAZ	074244061002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/ Tasavvuf Bilim Dalı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Bilal SAKLAN	
Tezin Adı		Mesnevî’de Geçen Hayvan Metaforlarının Tasavvufi Yorumu	

ÖZET

Bu çalışma peygamber göndermenin Mesnevî’de geçen hayvan metaforları ve hayvan hikayeleri hakkında yapılmıştır. Metaforların yüklendiği tasavvufi anlamlar çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Konuyu incelerken sosyolojik, psikolojik ve tarihi verilerden de yararlanılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın metodu ve temel kavramları açıklanmıştır. Birinci bölümde Mesnevî’de metaforik anlatım ve hayvan metaforu kavramları açıklanmıştır. Ardından da Mevlânâ ve diğer hayvan hikayesi yazarları arasında karşılaştırma yapılmıştır. İkinci bölümde ise Mesnevî’de geçen hayvan metaforlarının tasavvufî yorumları üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ, metafor, mesnevî, hayvanlar, hayvanî sıfatlar, nefsanî sıfatlar.

	T.C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Serpil YILMAZ	074244061002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı/ Tasavvuf Bilim Dalı	
	Danışmanı	Prof. Dr. Bilal SAKLAN	
Tezin İngilizce Adı		Sufi Interpretation of The Animal Metaphors In Mathnawi	

SUMMARY

The study was done about animal stories and animal metaphors in Mathnawi. While investigating this theme, benefited by sociological and phisicological and historical datas. This metaphores undertake meanings are composed form the study's main theme.

The study consists of an introduction and two main parts. In the introduction was explained the method of research and main concepts. In the first part was explained meteaphorical meaning and animal metaphors in Mathnawi. And then Mawlânâ was opposed to the other animal stories writers. In the second part was studied the mystic interpretation of animal metaphors in Mathnawi.

Key words: Mawlana, metaphor, Mathnawi animals, animal qualities, carnal qualities.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser.
a.g.m.	Adı geçen makale.
A.Ü.	Ankara Üniversitesi.
A.Ü.İ.F.D.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Ans.	Ansiklopedi.
(a.s.)	Aleyhi's-Selam.
b.	İbni.
Bkz.	Bakınız.
C.	Cilt.
C.B.Ü.	Celâl Bayar Üniversitesi.
(c.c.)	Celle Celâlüh.
çev.	Çeviren.
d.	Doğumu.
D.İ.A.	Diyanet İslam Ansiklopedisi.
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı.
Fak.	Fakültesi.
h.	Hicrî.
H.Ü.	Harran Üniversitesi
haz.	Hazırlayan.
H.z.	Hazreti.
İ.Ü.	İstanbul Üniversitesi.
M.Ö.	Milattan Önce.
M.S.	Milattan Sonra.
ö.	Ölüm Tarihi.
S.D.Ü.	Süleyman Demirel Üniversitesi.
S.Ü.	Selçuk Üniversitesi
(s.a.v.)	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem.
s.	Sayfa.
S.	Sayı.
T.D.K.	Türk Dil Kurumu.
terc.	Tercüme Eden.

vd.	Ve devamı.
y.y.	Yüzyıl.
Yay.	Yayınevi / Yayınları.

GİRİŞ

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: METAFOR, FABL

1. METAFOR

Yunancada “öte” anlamına gelen “meta” sözcüğü ile “taşımak, aktarmak, götürmek” manasındaki “phoros” kelimelerinin bileşiminden oluşan metapherein sözcüğünden türetilen metafor, “Bir ifâdeyi, anlamlı bağlantısı olan bir başka ifâde ile mecâzî olarak anlatmak” şeklinde tanımlanır.¹ Metafor tabiri mecazî anlatmada bir kelime veya ifadede literal ya da lafzî olarak işaret ettiği bir şeyin başka bir şeyi göstermesi için de kullanılır. Böylece iki şeyin karşılaştırılması sağlanmaktadır. Bu sayede bir meselenin başka bir şekilde, mecazî olarak ifadesi dile getirilmektedir.²

Burada benzeyen ile benzetilen arasındaki orantıya dikkat edilir. Söz gelimi “Tanrı” “vezir” metaforu ile değil de “padişah” metaforu ile anlatılır. Göz önünde bulundurulmuş bir başka husus da, daha çok benzeyenin anlatılması, benzeyenden hareketle benzetilene gidilmesidir. Türkçe’de bunu anlatan kavram istiaredir. Çoğunlukla benzeyenin bilinen ve somut olmasına dikkat edildiği için, buradan hareketle bilinmeyene ve soyut olana varılır. Bunu sağlamak adına da hikayeler, masallar, teşbihler, örnekler vs. kullanılır.³ Öteden beri metaforlar, çeşitli din ve kültürlerde soyut kavramların bir tür ifâde aracı olarak kullanıla gelmiştir. Mecaz, istiâre, teşbih, kıyas, mesel, kinâye ve sembolik imgelem gibi edebî söz sanatlarını da içine alan metafor, daha çok şiir (poetik) ve belâgat (retorik) alanlarında kullanılan edebî bir sanat olarak görülmekle birlikte, felsefe ve düşünce alanında kendisine sıkça başvurulmuş bir anlatım biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Felsefe tarihinde ilkin Pythagoras’ın (M.Ö. 494) insanın ömrünü “mevsim” metaforuyla anlatması, Platon’un (M.Ö. 347) ünlü mağara istiaredi, Aristoteles (M.Ö. 322)’in, insan hayatını gece ve gündüze benzettiği ve yaşlılığı hayatın akşamı olarak anlatması gibi metaforlar, Antik Felsefe’nin bazı metaforik anlatım örnekleridir. Yeni çağ filozoflarında da metaforik anlatıma rastlamaktayız. “Güneş Ülkesi” adlı eserini, Platon ve Thomas More’dan (ö. 1535) örnek alarak yazdığını belirten Tommaso Campanella’nın (ö. 1639) çocukların savaşçı olmaları için, erken yaşta eğitilmelerinin gereğini anlatmak için başvurduğu, “aslan ve kurt yavruları”

¹ Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul, 1990, s. 1.

² Durak, Nejdet, “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi”, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, Rumi Yay., Konya, 2006, s. 248.

³ Çiçek, Hasan, “Kadım Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Metaforik Anlatım” *A.Ü.İ.F.D.*, C. XLIV., S. 1. A.Ü. Basımevi, Ankara, 2003, s.294–295.

metaforu, ünlü metaforlar arasında değerlendirilebilir. Türk – İslam düşüncesinde de bir çok metaforik anlatım örneği mevcuttur. Bu konuda eşsiz bir örnek olduğu için İbn. Miskeveyh'in (ö. 1030) insan ruhunu anlatmak için kullandığı “avcı” metaforunu saymak gerekir.⁴

Türk filozofu Fârâbî, (ö. 950) ideal bir âhenkli toplum ve devlet düzeni tasavvur ederek, erdemli bir ideal devlet içinde herşeye rağmen toplum âhengini bozabilecek bâzı kimselerin çıkabileceğini söylemekte ve böyle kimselerin, tıpkı buğday tarlalarındaki delice otları'na benzediğini belirtmektedir. Fârâbî'ye göre toplumun râhat ve selâmeti için böyle kimselerin toplumdan ayıklanması lâzımdır. Tıpkı delice otlarının, mahsûle zarar vermemisi için ayıklanması gibi. Yine Türk-İslâm felsefesindeki en güzel metafor örneklerinden biri de şüphesiz ki İbn Sînâ'nın (ö. 1037) *Kânûn* adlı tıbbî eserinde yaptığı metafordur. Türk filozofu İbn Sînâ diyor ki – Ana rahmindeki fetüs (cenin) ile anne arasındaki ilişki, ağaç ile onun dallarındaki meyve baharı arasındaki ilişkiye benzer. Tıpkı meyve baharlarının dökülmesinden korkulduğu gibi, ana rahmindeki fetüsün de düşmesinden korkulmalı ve bu hususta itinâ gösterilmelidir.⁵

Fiziksel dünyânın ötesinde metafizik bir âlemi ve insanın zâhirinden çok iç dünyâsını (mânevî /rûhî yapısını) kendine temel konu edinen tasavvuf düşüncesi ve edebiyâtı alanında da soyut mânâları ifâde etmek için metaforik anlatım biçimine sıkça başvurulduğu görülmektedir. Bu anlatım tarzında, çoğunlukla görünür dünyâda yer alan motiflerden (tabiat, bitki, hayvan vb. unsurlardan) hareketle, duyu organlarıyla algılanıp tecrübe edilemeyen konular îzah edilmeye çalışılmıştır.⁶

Muhyiddîn İbn-i Arabî'nin (ö. 1240) de felsefî konuları izah etmek üzere pek güzel metaforlar yaptığını bilmekteyiz. Tanrı'nın bütün varlıklara hep aynı mesâfede bulunmasını İbn-i Arabî, bir dâireyi teşkil eden çevre noktalarının o dâiredeki merkez noktasına dâima eşit mesâfede bulunmasına teşbih etmekteydi.⁷

Metaforlara, başta Kur'an-ı Kerim ve hadislerde olmak üzere, İslam düşüncesi içerisinde yer alan Müslüman düşünürlerin ve mutasavvıfların eserlerinde

⁴ Çiçek, a.g.m., s. 295.

⁵ Keklik, Nihat, “Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe”, *I. Milli Mevlânâ Kongresi*, Tebliğler, S.Ü. Yay., Konya, 1986, s. 44.

⁶ Ögke, Ahmet, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu’”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 18, Erkam Yay., Ankara, 2007, s. 20.

⁷ Keklik, “Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe” s. 45.

rastlamaktayız. Metaforik anlatımın zengin örnekleri doğu klasiklerinin de vazgeçilmez ürünleri arasında yer almaktadır.⁸

Mevlânâ'nın (ö. 1273) yaşadığı Selçuklu döneminde zengin bir hayvan sembolizmine tesadüf edilir. Her hayvan bir karakteri; sözgelimi tilki, kurnazlığı; tavşan, şanssız; horoz, cömertliği temsil eder. Hz. Mevlânâ da benzetmeleriyle dönemin bu anlayışını malzeme olarak kullanıyor. Bu açıdan Mevlânâ, eserlerinde metaforik anlatımın en güzel örneklerini sunmaktadır. İnsan gibi davranan, hareket eden konuşan alegorik masallar, genellikle insanların hoşuna giden eğlendirici üslubu, eğitici, ahlâkî mesajlarıyla yüzyıllardır insanların ilgisini çekmekte ve çekmeye devam etmektedir. Mevlânâ, insanı çok iyi tanıdığı için ve her sınıftan insana hitap ettiği için *Mesnevî*'sinde bu anlatım tarzını seçmiştir. Mevlânâ'nın temel eserlerinden birisi olan, aynı zamanda tasavvufî, felsefî ve eğitsel yönü ağır basan *Mesnevî*'nin temel anlatım biçimi metaforiktir. Mevlânâ *Mesnevî*'deki öğretisini bu yöntem üzerine bina eder. Burada konuların metaforlarla dile getirilmesi anlatıma bir zenginlik ve canlılık katar. Adeta konuya yaşanılmış hissi verilerek gerçeğe uygunluk yakalanmaya çalışılır.

2. DÜNYA EDEBİYATINDA HAYVAN METAFORLARI

İnsanoğlu var olduğu günden bu güne hayvanlarla birlikte yaşamış, kimi zaman onlarla mücadele etmiş, kimi zaman da onlardan yaralanmıştır. Tanidikça bazılarını ehlileştirip evcilleştirmiş hatta onlarla dost olmuştur. Kendini ve evreni tanıma konusunda sürekli bir merak ve arayış içinde olan insan, bu düşünceyle hayvanı da tanımaya ve tanımlamaya çalışmıştır. Hayvanların yeryüzündeki yaratılış gayelerini incelemiş ve onlardaki hikmeti sorgulamıştır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de ise şöyle buyrulmaktadır; “Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı şeyler ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz.”⁹

Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır; Davarlardan da çeşit çeşit yarattı. Kimi yük taşır, kiminin yününden ve kılından sergi yapılır...¹⁰ Geçen ayetlerde

⁸Durak, “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefî Değerlendirmesi”, s. 248.

⁹Nahl, 16/5.

¹⁰En’am, 6/142.

olduğu gibi daha nice ayet ve hadislerde hayvanın niçin yaratıldığına değinilmiş bu dünyada onların da haklarının olduğu üzerinde durulmuş ve insanla hayvanın birbiri üzerindeki hakkından bahsedilmiştir.

Yüce Allah'ın kelimandan da görüldüğü üzere tarih öncesi devirlerden beri insan ve hayvan iç içe bir hayat sürmüş en eski çağlarda insanın en büyük yardımcısı hayvanlar olmuştur. İnsan- hayvan ve mağara üçlüsü erişemediğimiz tarihin özeti gibidir. Mağara duvarlarındaki insan ve hayvan figürleri bunun en bariz örneğidir. Zaman geçtikçe hayvanı tanımlamaya çalışan insan onda bazı üstün özellikler sezip onu kutsallaştırmış ve bir totem haline getirmiştir. Bu totemler çizgi, resim derken sanata yansımıştır.¹¹ İnsanoğlu bu sanatsal yapı içerisinde kendi duygu ve düşüncelerini de aktarmaya çalışmış ve bu duygularını bazı hayvan davranışlarıyla sembolleştirmek istemiştir.

İnsanların çeşitli nedenlerle evrendeki varlıkları konuşurarak kendi duygu ve düşüncelerini sözlü veya yazılı biçimde hikâye etmeleri, tarih öncesi ve sonrasında rastlanılan halk edebiyatı örneklerindedir. Destanları ve halk hikâyelerini oluşturan bu örnekleri, edebiyat tarihinde ilk edebî türler olarak nitelendirmek mümkündür. Bunlardan hayvan hikayeleri de dünya edebiyatında önemli bir yer işgal etmekte ve mazisi tarih öncesine kadar dayanmaktadır.¹²

Dünya literatüründe hayvan hikayelerinin en eski yazarı olarak M.Ö. VI. asırda yaşadığı söylenen Aisophos (Ezop) adında bir yunanlı olduğu bilinmekle birlikte, son zamanlarda yapılan bilimsel araştırmalarla bu hikâyelerden birçoğunun eski Hintlilere, Mezopotamyalılara, İbranilere ve Fenikelilere kadar uzandığı bilinmektedir.¹³

Ancak bu türde verilen eserler *Ezop masalları* olarak bilinmiş ve tanıtılmıştır. Bunun sebebi ise Ezop'un, eserlerinde Hint, Mezopotamya gibi kültürlerin hikâyelerine yer vermiş olması ve kendi eseri olarak tanınmasına neden olmasıdır. Ayrıca kendisinden sonra yaşamış birçok yazarın da masallarına Ezop imzası atması Dünya çapında bir çok Ezop eserinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bugün artık

¹¹ Eğri, Sadettin, "Klasik Türk Edebiyatında Hayvan Motifleri", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 746.

¹² Öztürk, Abdullah, "Hayvan Hikâyelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler", *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhaneler Sempozyumu Bildirileri*, C.B.Ü. Matbaası, Manisa, 2002, s. 241.

¹³ Çağdaş, Kemal, *Pançatantra Masalları*, A.Ü. Basımevi, 1962, s. 9-10.

fabl diye ortak ad verdiğimiz bu eserler, Ezop masalları olarak da aslında ortak bir kültürün malını ifade etmektedir.

Ezop hikayelerinden sonra dünya edebiyatında en meşhur hayvan hikayeleri, Hint edebiyatında Beydebâ'nın (M.Ö. I. y.y.) *Kelile ve Dimne*'si, Fars edebiyatında Hakim Senâ'nın (ö. 1131) *Hadikatü'l-Hakika*'sı ve Feridüddîn-i Attar'ın (ö. 1221) *Mantıku't-Tayr*'ı, ayrıca şair Sa'di'nin (ö. 1292) *Bostan ve Gülistan* adlı eseri, Fransız edebiyatında ise La Fontaine'in (ö. 1695) *Fabl* adlı eserleridir.

Kelile ve Dimne hükümdarlara mahsus ahlakî bir Hint masal mecmuasının adıdır. Bu ad, baş kahramanları olan iki çakalın sanskritçe (karataka ve damnaka) adından meydana gelmiştir. Kitabın gayesi hayvan masalları ile hükümdarlara hikmet öğretmektir. 15 babdan müteşekkil kitap İbn Mukaffa (VIII.-IX.y.y.) tarafından Arapçaya çevrilmiştir. Kul Mesud (ö.1360) ise eseri türkçeye çevirmiştir.¹⁴

Kahramanları kuşlardan ibaret olan ve bütün dünyada büyük bir şöhrete kavuşan *Mantıku't-Tayr* ise, daha ziyade talim ve terbiye esasları üzerine kurulmuş olmasıyla ve tasavvufî bir derinliğe sahip oluşuyla bahsi geçen diğer eserlerden çok farklıdır. Şeyh Feridüddîn-i Attar'ın (ö. 1221) gayesi bu eserde temsili yolla vahdet-i vücudu anlatmaktır.¹⁵ Bu eserde kuşlar salıklar olarak hakikat yolunun yolcularıdır. Hüthüt ise onların mürşididir. Simurg, Hakk'ın zuhurudur. Hak, halkta zuhur edince zorlu yolları aşan otuz kuş gördüler ki taayyün eden sadece kendileridir. Yani Hak içlerinde zuhur etmiştir.

Kelile ve Dinme ve *Mantıku't-Tayr*'dan sonra onların şöhretinin çok daha üstüne çıkacak olan *Mesnevî* yazılmıştır. Mevlânâ, kendisinden önceki bu eserlere de yer vermekle beraber onların muhtevasının çok daha ilerisine gidip çok daha kapsamlı bir eser ortaya koymuştur. Öyle ki, *Mesnevî*, *Mantıku't-Tayr*'daki gibi ne sadece tasavvuf kitabıdır ne de *Kelile ve Dimne*'deki gibi sadece ahlak ve öğüt kitabıdır. O hakikati aktarmak adına her ilimden inciler saçılmış bir eserdir.

Aynı yüzyılda kaleme alınmış olan Sa'di'nin *Bostan ve Gülistan* adlı eseri doğu edebiyatı ve medeniyetinin klasiklerinden biri olmuştur. İyi bir insan ve iyi bir kul olmanın temel niteliklerini asırlardır insana anlatan bu eser her dönemde başucu

¹⁴ Eğri, a.g.m., s. 742.

¹⁵ Baykal, Özgün, "Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hayvan Hikâye ve Motifleri", *Şarkiyat Mecmuası*, C. V., İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, 1964, s. 24.

kitabı olmuştur. Hatta Osmanlıda tıpkı *Mesnevî* dersleri okutulduğu gibi *Bostan ve Gülistan* dersleri de okutulmuştur.

Son olarak doğu edebiyatında dünyanın bir başka merkezi olan Çin ve Japonya dikkatleri çekmektedir. Ancak Çin’de hayvanları, insanlar gibi davranıp düşünürken göstermek geleneklere aykırı düştüğünden hayvan masalları tam anlamıyla gelişemedi. Gene de IV.-VI. y.y. arasında Çinli Budistler, dinsel öğretilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla Hindistan’da ortaya çıkmış Budist hayvan masallarını uyarladılar. Uzak doğuda ise VIII. IX. y.y.larda Japon vakainamelerinde bu tür eserlere rastlanmaktadır. Bunların çoğunda küçük ama zeki hayvanlar, büyük ve aptal olanları alt eder.¹⁶

Doğu edebiyatının yüzyıllar içerisindeki seyrine kısaca değindikten sonra yüzümüzü batıya dönünce asırlar sonra Batı edebiyatında bu eserler derecesinde şöhret kazanan bir eser, 17. asırda Fransa’da yaşayan La Fontaine’in hayvan masalları karşımıza çıkmaktadır. La Fontaine bu eserinde *Ezop Masalları* ve *Kelile ve Dimne*’den de yararlanmakla beraber döneminin uygunsuzluklarını hayvanların dilinden ustalıkla anlatmıştır. Eserde hayvanlar kendi mizaçlarına göre çarpışır, aldatır, kurnazlıklar eder. Her halleriyle insana ayna tutarlar. Sonuç kısmında ise kıssadan hisse vardır öğüt verilerek hikayeden kastedilen mana izah edilmiş olur.

2.1. Fabl

Mevlânâ, İslam düşüncesini daha güçlü ifade edebilmek için hakikatleri temsil ve hikaye yoluyla anlatmaya çalışır. Anlattığı hikayelerin içerisinde hayvan hikayelerine oldukça sık rastlanır. İnsanlara, kimi zaman bir ahlak dersi ya da nasihat etmek amacıyla, kimi zaman da tasavvufî sırları açıklamak amacıyla bu tür hikâyelerden yararlanmıştır. Batı dünyasında adına fabl denilen hayvan hikâyelerinin kökeni ise çok eskidir.

Fabl; hayvanlar bitkiler ve cansız nesnelere arasında geçen düşsel olayları konu edinen öykü türüdür. İnsanların ahmaklık ve zayıflıklarını gözler önüne sermek amacıyla anlatılan, hikayelerdir. Fabl aslında bir masal türüdür. Ancak klasik masaldan sonunda ya da başında bir ders bölümü oluşuyla ayrılır.

Fabllarda hayvanlar, bitkiler ve cansız nesnelere insan kimliğinde görünür. Olayı yaşarken insan gibi davranırlar ve konuşurlar. Bununla birlikte bazı fabllarda

¹⁶ Heyet, “Fabl” *Ana Britannica*, C. VIII., Ana Yay., İstanbul, 1988, s. 418.

gerçek insan tiplerine de yer verilir. Fabllarda, gerçek insan tipleri alegorik bir biçimde sergilenir. Bu alegorik anlatımda toplumdaki tembel kişiliksiz kötü insanlar yerilir, iyi çalışkan dürüst ve başarılı insanlar övülür. Söz gelimi karga aptal bir kimseyi, karınca çalışkan bir kimseyi, ağustos böceği de tembel bir kimseyi simgeler.¹⁷

Fabllar nesir olarak da yazılmakla beraber, genellikle manzum olarak kaleme alınırlar. Bu türün ilk örneklerini batıda La Fontaine, bizde ise XV. y.y.'da Şeyhî (ö. 1431) vermiştir. Tanzimat'ta ise Şinasi (ö. 1871) ile Ahmet Mithat Efendi (ö. 1912) bu türde eserler yazmışlardır.

Fabllar mutlaka öğretici bir gaye taşırlar. Okuyucuya ahlak dersi verirler. Genellikle konu kısadır. Verilmek istenen mesaj eserin sonunda ya kahramanlardan birinin ağzından ya da sanatçının dilinden açıklanır.

Fabllar insan belleğinde çok kolay saklanabilen ve ortaya çıkarılabilen özelliklere sahip olduğu için sözlü gelenek içinde de yaşatılabilmektedir. Çoğu manzum olan fablların başlıca amacı belli bir ana fikrin yalın veya birkaç olayın yardımıyla en kısa yoldan açıklamaktır. bundan dolayı fabllar kısadır ve şu dört bölümden oluşur:

1. Olayın ve kahramanların tanıtıldığı giriş bölümü.
2. Olayın entrikalarla düğümlendiği gelişme bölümü.
3. Düğümün çözüldüğü sonuç bölümü.
4. Olay ve olayların arkasında yatan ana fikrin açıklandığı ders bölümü (kıssadan hisse bölümü).

Dünyada fabl kültürü, M.Ö. VIII. asırlara kadar ulaşmaktadır. Akdeniz ve Hint kültürlerinde ilk örneklerine rastlanan fabllar M.Ö. VI. asırda Aisopos (Ezop)'la başladığı tahmin edilse de Hint kültüründe ve Roma kültüründe daha da eski örneklerine rastlanmaktadır. Hesiodos (M.Ö. VIII. y.y.) “Atmaca ile Bülbül” fablını anlatmıştır. Ayrıca M.Ö. VII. y.y.'ın savaşçı şairi Arkhilokhos'un benzer masallarına ait parçalar günümüze ulaşmıştır. daha Aisopos masallarının keşfedildiği yüzyılda türün adı “Ezop”la özdeşleştirilmiş, bu masalların halkın ortak ürününden çok bir yazarın ürünü olduğu düşünülmüştür.¹⁸ Aslında Ezop öldüğünde Yunanistan'da Ezop'ununki gibi hikayelerin sayısı yirmiyi aşmıyordu. Ancak

¹⁷ Heyet, “Fabl”, *Grolier International Americana*, C. VI., Sabah Gazetesi Yay., İstanbul, 1993, s. 16.

¹⁸ Heyet, “Fabl”, *Ana Britannica*, s. 417-418.

insanların başka hikayeler ekleyerek Ezop'a isnat etmesi sonucu ortaya çok sayıda hikaye çıkmıştır.¹⁹

Çağdaş derlemelerde yayınlanmış 200 kadar “Ezop” fablı vardır. Ama bunların yazarlarını ya da ilk biçimlerini bulmak olanaksızdır. Phaleronlu retorikçi Demetrios M.Ö. IV. y.y.da bir “Ezop” derlemesi hazırladığında, Aisopos (Ezop) çoktan bir efsaneye dönüşmüştü. Fablın manzum biçimleri ise daha sonra ve zamanla gelişti. Roma İmparatoru Augustus’un sarayında azatlı bir köle olan şair Phaedrus manzum Latince fabllardan oluşan kitabında, kendi fabllarının yanı sıra inceden inceye işleyerek yeni bir biçim kazandırdığı eskinin sevilen fabllarına da yer verdi. M.S. II. y.y.da Babrios da hazırladığı derlemeye eski Yunan fabllarını aldı.²⁰ Görüldüğü üzere en eski çağlardan günümüze fabl türünde eserler yazılmış, farklı dillere tercüme edilmiş ve her millet kendi ortak kültürüne göre ona bir şeyler eklemiştir.

Çeşitli alegori türleri gibi fabl da ortaçağda serpilip gelişti. XII. y.y. sonuna doğru Marie de France, hayvan fablları ile Yunan ve Roma’nın önde gelenlerine ilişkin öykülerden oluşan 100’ü aşkın masalı derledi. Bir başka derlemede ise Christine de Pisan’ın Othéa metni resimlemeleri öykülerin anlaşılmasını kolaylaştırıyor ve en sondaki ahlak öğüdünü güçlendiriyordu.²¹

Ortaçağda fablın yanı sıra bir hayvanın bazen de bitki ve taşın belirli özelliklerini betimleyen öykülerden oluşan bir edebiyat türü gelişti. Hıristiyan alegorileri yoluyla ahlak dersi, din eğitimi ve öğüt veren, genellikle de resimli olan bu kitaplar, Eski Yunan’da II. y.y.’ın ortalarına doğru bilinmeyen bir yazar tarafından derlenen *Physiologus* adlı metne dayanır. Ortaçağ başlarında Avrupa’da yaygınlıkla okunan *Physiologus* çeviri ve uygulamaları fablın gelişimini etkiledi.

Fabl, zamanla gelişerek birçok hayvan öyküsünden oluşan, toplumu yeren, kahraman, kötü karakter ve kurban tiplerine yer veren daha uzun bir türü doğurdu. Destanı andıran ve destanın görkemli havasını alaya alan bu popüler tür, hayvan destanı olarak adlandırılır. Tek tek olaylar fabllardan alınmış olsa da yalnızca uzunluklarıyla değil, ahlak dersini öne çıkarmayılarıyla da ayrılır.

¹⁹ Baykal, a.g.m., s. 23.

²⁰ Heyet, “Fabl” *Ana Britannica*, s. 418.

²¹ Heyet, “Fabl” *Ana Britannica*, s. 418.

Avrupa'daki ilk örnekleri Latince olmakla beraber, ortaçağda Almanca, Fransızca ve Flemenkçe örneklerine rastlanmaktadır. Bunların en ünlüsü ise kurnaz insanı simgeleyen Tilki Renart'ın kahramanı olduğu *Roman de Renart*'tır. Bernard de Mandeville *Fabl of the Bees* (Arıların Fablı,1714) adlı eserinde öteden beri kullanılan arılar krallığı eğretilmesiyle insanların aç gözlülüklerinin toplumsal düzeyde ortaya çıkardığı yararı göstermeye çalıştı.

Fabllar XVII. y.y.da ise doruğuna ulaşmıştır. Faransa'da XIV. Louis'nin sarayında çalışan Jean de La Fontaine'in eseri hala çocukların baş kitapları arasında geçmektedir. Sarayda çalışan bir kimse olan La Fontaine kitabında, saray, saraydaki bürokratlar, kilise, gelişmekte olan burjuvazi ve kuşkusuz bütün insanlar yeriliyordu. La Fontaine temelde insanın kendini beğenmişliğini ele aldı. "karga ile tilki"nin hikayesi bunun güzel bir örneğidir.²² Hindistan'da ise bu türe M.Ö. V. y.y.'da Hint hükümdarı Debşelim için Beydaba tarafında yazılan *Kelile ve Dimne*'dir. *Kelile ve Dimne* ayrıca hayvan masalları anlamına gelen Pança-Tantra adındaki kutsal kitaplarının da bir bölümüdür.

Türk edebiyatında ise başta Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin (ö. 1273) *Mesnevî*'si ve Şeyhî'nin (ö. 1431) *Harname* adlı mesnevîsi ile Ahmet Mithat Efendi'nin (ö. 1912) *Kıssadan Hisse* adlı eseri bu alandaki önemli eserlerdir.

Kaynağı milattan önceki devirlere kadar inen, ama günümüze kadar gelen bu insanlık mirası hayvan hikayelerini incelediğimiz zaman, çok önemli bir nokta dikkatimizi çekmektedir. Şöyle ki, çok ufak değişiklikler dışında, gerek başlıkları bakımından aynı olan çok sayıda hayvan hikayelerinin, bahsi geçen belli başlı "fabl" yazarlarında, yani Ezop'da, Beydebâ'da, Mevlânâ'da ve La Fontaine'de görülmesidir. Bu ortak paydaya yazarı ve yazılış tarihi bilinmemekle birlikte, Hint masal kitaplarının en eskisi sayılan, beş kitap anlamına gelen aynı zamanda bir politika ve bir devlet idaresi kitabı olan "Pancatantra" dahildir.²³

Görülüyor ki, hayvanlar dünya edebiyat aleminde büyük bir mevki işgal eden varlıklardır. İnsanlık tarihi kadar eski zamanlardan beri millî, siyasî, ahlakî, tasavvufî, bir çok meseleler, bu bazen sevimli bazense ürkütücü hayvanlar ile

²² Eyüboğlu, Sabahattin, *La Fontaine, Masallar*, Cem Yay., İstanbul, 1969, s. 23.

²³ Öztürk, "Hayvan Hikâyelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler", s. 242.

insanlar arsında bir ilişki kurularak yazılan hikayelerle anlatılmış, açıklanmış ve öğretilmiştir.

3. TÜRK EDEBİYATINDA HAYVAN METAFORLARI

Dünya edebiyatında her ne kadar hayvan metaforunu kullanmak yaygın ise de özellikle doğu edebiyatında bu gelenek daha köklü ve daha eskidir. Türk edebiyatında ise hayvan metaforlarının ayrı bir önemi vardır. Bunun en büyük sebeplerinden biri eski Türk inanışında hayvana verilen önem bazı hayvanların kutsal taraflarının oluşu ya da uğur sayılması gibi hususlar gelmektedir. Ayrıca göçebe bir millet olan Türkler, daha çok hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları için hayvanlarla ilişkileri çok daha yakın olmuş ve onların tabiatı anlar hale gelmişlerdir.

Türklerin yaşadığı Kafkasya ve Anadolu toprakları daha çok dağlık bir araziye sahip olduğu için Türkler avcılıkta da ilerlemişler ve yabanî hayvanları da tanımışlardır. Hatta bu hayvanlar hakkında şiirler söyleyip gazeller okumuşlardır. Tıpkı Karacaoğlan'ın dediği gibi;

“Güvercin duruşlu, keklik sekişli
Kıl ördek boyunlu, ceyran bakışlı”

Yukarıdaki beyitte görüldüğü üzere Türk insanı, yarini, türkülerindeki çeşitli hayvan figürleriyle sevmiş, sevdiğini methetmek için o hayvanların özelliklerinden yararlanmıştır.

Halk edebiyatımızda geyiklerin, ceylanların, yeşil başlı ördeklerin, turnaların ayrı bir yeri olmuştur. Bu hayvanlar sevileni ve sevdayı anlatmada birer sembol haline gelmişlerdir. Hatta geyik sembolü Mevlitlerimizde bile içine girmiştir. Kıssada anlatılana göre;

Bir gün Rasulullah Efendimiz (s.a.v.) vaaz ederken müşriklerden kırk atlı gelir ve Hz. Peygambere “niçin bizim dinimize batıl dedin” diye sorarlar. Hz. Ali ve Hz. Ömer onları cezalandırmak istese de Rasulullah Efendimiz izin vermez. O sırada yanlarında ayakları bağlı bir geyik görür ve geyiğin ayaklarını çözmelerini ister geyik de ayakları çözüldükçe Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu söyler ve

Mekke dağlarında iki yavrusunun olduğunu onlara bakmasına izin vermelerini ister. Hz. Peygamber geyiğe kefil olur ve geyik yavrularını emzirir gelir olan biteni gören müşrikler gözlerine inanamazlar ardından da hemen Müslüman olurlar. Bu mevlidin yazarının Mahmud Kırşehirî olduğu rivayet edilir.²⁴ Kıssada da görüldüğü üzere çeşitli hayvan motifleri kutsallaştırılmış ve özel bir değere sahip olmuştur. İslamiyet'ten önce Türklere yardım eden “bozkurt”un kutsal sayıldığı gibi burada da geyik özel ve kutsal bir konum elde etmiştir.

Edebiyatımızdaki hayvan hikayelerine gelince, oldukça zengindir. Bu tür hikâyelerin çokluğunun sebebi ise çok çeşitlidir. Akıcı üslubu, eğitici vasfı, kolay anlaşılabilirliği, en önemlisi de fikirlerin aktarılmasının güç olduğu devirlerde fincancı katırlarını ürkütmeden, kimsenin kinini kazanmadan mesajı iletebilmek olmuştur. İnsanlar idarî ve içtimaî problemleri hayvanların ağzından ileterek rahat rahat eleştirmişlerdir.

Hayvan unsuru, en eski çağlardan beri konargöçer Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Konut mimarisi, evlilik, göç, inançla ilgili konularda ve daha birçok alanda Türklere hayvanların etkisi görülür. At, savaşta baş tacı ve gururun sembolü oluşuyla, Aslan ve Koç, güç ve heybeti ifade edişiyile, Kartal, gökteki Tanrıya ulaşma özlemini anlatmasıyla, Kurt, soyundan geldiğine inanılmasıyla ve bunun gibi daha nice örnekler Türkler için önemli ve değerlidir.²⁵

Türk Edebiyatı üzerinde Dünya edebiyatının özellikle de Doğu edebiyatının etkileri vardır. *Mantıku't-Tayr*, *Kelile ve Dimne*, hayvanlarla konuşan Süleyman Peygamber'in öyküleri Türk edebiyatında hayvan hikâyelerinin malzemelerindedir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si ise oradan esintiler taşımakla beraber nev-i şahsına münhasır bir eserdir.

Dîvan şiirlerindeki gül bülbül hikayeleri, halk şiirlerindeki ceylan turna ve keklığın konuştuğu beyitler, menkıbelerdeki aslan kurt hikayeleri, edebiyatımızdaki hayvan metafor ve sembolizminin önemini göstermesi açısından önemlidir. Edebiyatımızda hayvan metaforlarının kullanıldığı ya da bu metaforlarla alakalı bir çok eser kaleme alınmıştır.

²⁴ Cunbur, Müjgân, “Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. II, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s. 76.

²⁵ Eğri, a.g.m., s. 741-743.

Yusuf Has Hâcib'in (ö. 1077) *Kutadgu Bilig*'inde, çeşitli hayvan metaforlarına yer verilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Aslan, yüreklilik, yiğitlik, hamiyet sembolüdür. Kurt kuvvetin, sembolüdür. Nitekim akıldan bahsederken şöyle bir tasvir geçmektedir: “O, domuz gibi inatçı, kurt gibi kuvvetli, ayı gibi azılı ve yaban sığırı gibi kinci olmalıdır.”²⁶

Kaşgarlı Mahmut'un (ö. 1105) *Dîvân-ı Lügâti't-Türk* adlı eserinde ise aslan, pars olarak geçmekte ve yırtıcılığı, gücü ifade etmektedir.²⁷ Ejderhayı ise kötülük sembolü olduğu kadar yiğitlik ve güç sembolü olarak da aktarmaktadır.²⁸ Aynı eserde kartal, alplik sembolü olarak geçmektedir. Yine yiğit kimselere doğan, laçın, gibi isimlerin verildiğine rastlamaktayız.²⁹

Dede Korkut'da kartal gibi yırtıcı kuşlar savaşı, sertliği, özgürlüğü ve yiğitliği ifade eder.³⁰ Kurt ise eski Türklerde, özellikle Göktürklerde yol gösterici olarak tanınır. O kurdun sayesinde Türklerin Ural'a vardıklarına inanılır. Dede Korkut'ta da “karabaşım kurban olsun kurdum sana” ifadesi yer almaktadır.³¹

Şeyhî'nin (ö. 1431) *Hârânâme*, Firdevsî-i Rûmî'nin (d.1453) *Süleymânâme-i Kebîr*'i, Lâmi'î Çelebi'nin (ö. 1531) *Şerefü'l-İnsan* adlı eseri, Manisalı Birrî (ö. 1716)'nin *Bülbüliyyesi*, edebiyatımızda çeşitli metaforların kullanıldığı bu alandaki seçkin eserlerdendir.

Lâmi'î Çelebi'nin *Şerefü'l-İnsan* adlı eserinde de hayvanlar çeşitli özellikleriyle incelenmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Keçi, cambaz yaratılışlı kötü sesli bir hanendedir. Ceylan, güzelliğine ve üstün özelliklerine rağmen meczup yaratılışlıdır. Panter, heybet ve kudrete sahip olmasına rağmen elçiliğe layık görülmez, köpek, vefalıdır ancak diğer hayvanlar onun insanlara yakın oluşunu eleştirirler, sansar, hırsızdır. Fil ise ebabil kuşları tarafından yenilgiye uğratıldığından tercih edilmez. Sakanın kendine düşkünlüğü, yarasanın leş yemesi hoş karşılanmaz.³²

²⁶ Has Hacıp, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, (çev. R. Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, s. 172.

²⁷ Kaşgarlı, Mahmud, *Dîvânü Lügâti't – Türk Tercümesi*, (çev. Besim Atalay) T.D.K.Yay., C I., Ankara, 1985, s. 418.

²⁸ Çoruhlu, Yaşar, *Türk Resim Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Seyran Kitap, İstanbul, 1995, s. 60; Kaşgarlı Mahmut, a.g.e., C. I., s. 41.

²⁹ Kaşgarlı, Mahmut, a.g.e., C. III., s. 243, C. I., s. 410.

³⁰ Çoruhlu, a.g.e., s. 84.

³¹ Çoruhlu, a.g.e., s. 105-108.

³² Eğri, a.g.m., s. 745.

Görüldüğü üzere doğa ile iç içe yaşamış uzun zaman konar göçerliğini sürdürmüş olan Türkler, bu yaşantının bir sonucu olarak hayvanlarla birlikte yaşamış, koyun keçi sürüleriyle göç edip geçimini sağlamış, yırtıcı hayvanları çok yakından tanıma imkanı bulmuş ve onlarla mücadele etmeyi öğrenmiştir. Hayvanların özelliklerini çok iyi tanıyan Türkler, edebiyatlarında da bunu kullanmışlar, niteliklerini beğendikleri hayvanların isimlerini çocuklarına vermişler. Öyle ki, bu hayvan unsuru Türkçe'nin deyim ve atasözlerinin içine kadar girmiştir. Aslan gibi olmak, kurt gibi acıkmak, kartal gibi uçmak, kedi gibi kıvrılmak, akrep gibi sokmak vb. bunlardan bazılarıdır.

Hayvanların bu kendine has özellikleri hikayelerde, ibret vermek, kıssadan hisse çıkarmak amacıyla o hayvanlardan misal getirilerek anlatılmıştır. Bir de içinde hayvanların da bahsi geçen peygamber hikâyeleri vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: Hz. Muhammed (s.a.v.) ile örümcek, Salih Peygamber ile devesi, Hz. Süleyman ile karınca, Hz. Musa ile yılan, Hz. Yunus ile balık beraberliği gibi. Bir de Kur'an'da önemli bir yeri haiz olması bakımından Nemrud ile sivrisinek örneği vardır. Bütün bu kıssalar Türk edebiyatında mesnevîlerde yerini almış menkıbeler olarak da dilden dile anlatılmıştır.

Mesnevî ise Farsça bir eser olmakla beraber Türk edebiyatının bu alandaki en önemli eserleri arasındadır. Hayvan hikâyelerinin bolca yer aldığı *Mesnevî*'de de diğer klasik eserlerde olduğu gibi hayvanlar bir görüşü ispat etmeye çalışırken Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetler delil olarak kullanılmış ve bu konu hadislerle desteklenmiştir. Hatta o dönemin kalamî problemlerine bile yer verilmiş, hikayeler üzerinden karşıt görüşler çürütülmeye çalışılmıştır. Daha sonra da üzerinde durulacak olan aslanla av hayvanlarının münazaraları buna örnek gösterilebilir. Hz. Mevlânâ tüm bu hikaye ve metaforlarla tasavvufî, ilmî, ahlakî, hatta fikhî görüşlerini ortaya koymaktadır. Daha sonra ayrı ayrı incelenecek olan bu hayvan hikaye ve metaforlarında üzerinde durulacak konu ise Mevlânâ'nın bu metaforları tasavvufî açıdan nasıl ele aldığı olacaktır.

I. BÖLÜM

MESNEVÎ'NİN GENEL ÜSLÛBU, MESNEVÎ'DE HİKAYE VE METAFOR

1. MEVLÂNÂ'NIN GENEL USLÛBU

Hz. Mevlânâ'nın eserleri arasında *Mesnevî*'sinin apayrı bir yeri vardır. *Mesnevî* hayatının sonlarına doğru yazıldığından olgunluk döneminin eseri sayılır. Aynı zamanda sohbet arkadaşı Hüsameddin Çelebi'nin, etrafındaki insanları eğitmesi için ondan bir eser yazmasını istemesiyle meydana geldiğinden eser, didaktik bir gayeyle yazılmıştır. Mevlânâ, pek çok tasavvufi, sosyal ya da ahlâkî meseleyi ele almış, ve onları hikayeler vasıtasıyla izah etmiştir. Bu meselelerin izahında ise çok kez Kur'an'daki kıssalardan yararlanmış, -Hz. Süleyman, Musa ve Firavun, İsa'nın eşeği bunlardan bazılarıdır- "Hüdâ bile hikayeler söylemekte misaller getirmektedir" diyerek Kur'an'da ve peygamberimizin söyleminde bu anlatım tarzına önem verildiğini ve bir yöntem olarak benimsendiğini örneklerle anlatır. "Şüphe yok ki Allah, sivrisineği yahut ondan üstün ve büyük olan bir şeyi örnek vermekten utanmaz. İnananlar bilirler ki, o Rablerindedir ve doğrudur. Kafirlerle gelince derler ki: Allah ne ister bu örnekle? Allah bu örnekle çoğunu azdırır. Yine bu örnekle çoğunu da doğru yola götürür."³³ *Mesnevî*'deki misaller için de durum böyledir. Mevlânâ hiçbir örneği vermekten çekinmez ancak bu durum kimine rehber olur kimine ise dil uzatma aracı. Çoğu kez de hadislerin ihtiva ettiği manalardan yola çıkarak nasihatler verir. Hatta o dönemde bilinen eserlere bile yer verir. *Kelîle ve Dinme*, *Matîku't-Tayr* bunlardan bazılarıdır. Nefsin hileleri, akli kullanmanın önemi, Hakk'ı bilmek, bir mürşide bağlanmanın gereği gibi pek çok konunun izahında hikayelerden yararlanmıştır ve bu hikayeler yoluyla mesajın okur tarafından alınması temel gaye edinilmiştir. *Mesnevî*'de pek çok yerde bu hususun altı çizilmiştir. Mesela:

*"Bunun hakkında sen bir hikaye dinle de sözünden hisse al."*³⁴

Fakat sen çocuk gibisin de o akıllı adam, sana güzellikle o misali getirdi.

Çocuk da işin mahiyet ve hakikatini bilmese bile misalle anlar hiç olmazsa.

*Bu misalden sonra ben bunu biliyorum desen yanlış olmaz, doğrudur."*³⁵

³³ Bakara, 2/26.

³⁴ Nahîfî, Süleyman, *Mesnevî-i Şerîf Tam Metin Tercümesi*, C. I., Timaş Yay., İstanbul, 2007, s. 82, beyit, 1448.

³⁵ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 373, beyit, 3660 -3663.

Tasavvufî hikayelerde sembolik dil kullanmak, müellif için anlatımı kolaylaştırıcı, okuyucu içinse anlaşılmayı biraz zorlaştırıcı bir husustur. “Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor”³⁶ beyitindeki “ney” sembolizmi ile başlayan *Mesnevî*, başka pek çok mecaz, teşbih ve istiare gibi benzetmelerle, remiz (işaretle anlatma) ve kinayeye (üstü kapalı anlatım) doludur. Örneğin; hikâyelerde “padişah” bazen Allah’ı, bazen ruhu, “hekim” mürşid-i kâmilî, “kadın” nefsi, “erkek” aklı, “şarap” ilahî aşkı, “meyhane” tekkeyi, “papağan” ruhu, “ayna” ve “Kabe” kalbi, “yılan” nefsi, “eşek” nefsi/şehveti veya nefesine uyan kişiyi, “zindan” bedeni veya dünyayı, “büyücü kocakarı” dünyayı, “bülbul” aşığı, “gül” maşuku temsil etmektedir. Dolayısıyla hikayelerde okuyucunun anlamadığı ya da anlayışına ters gelen hususlar olursa, o ifadelere bir de metaforik dil dikkate alınarak yaklaşılması tavsiye olunur.

Mesnevî’de tasavvufî manaların ele alınışı, hikayenin şeklini de belirler. Hikayede konu başka bir hikayeyi anlatmayı gerektiriyorsa anlatılmakta olan hikaye terk edilip yeni hikayeye geçilir. Böylece tahkiye sarmal bir şekilde devam eder. Dolayısıyla hikaye şeklinden hareket ederek *Mesnevî* metnini edebî çözümlenmeye tabi tutmak, suretin görülüp mananın ihmal edilmesine sebebiyet verebilir. Mana ise hikayelerde çeşitli problemlerin açıklanmasıyla ortaya çıkar.³⁷

Genel olarak her tür hikayeden çıkarılacak bir ders elbette bulunur. Fakat söz konusu olan *Mesnevî*’deki bir hikaye ise, hikayenin zahirinden çıkan dersten başka, tasavvufî boyutta açılımların, derinliklerin/katların olduğu unutulmamalıdır. Bu unsur dikkate almak gerekir; aksi halde Hz. Mevlânâ’yı bir masal veya hikaye yazarı olarak tanıma/tanıtma yanlışlığına düşülür.³⁸

Mevlânâ, hikayelerinde çeşitli metaforlardan yararlanırken ve bu metaforları bazen gerçek anlamlarından yola çıkarak bazen de gerçek anlamının dışında tamamen farklı bir manada kullanmıştır. Söz konusu durumlarda Mevlânâ, kendi metaforunu kendi izah ettiği de olmuştur. Kabak hikayesi buna örnek gösterilebilir.³⁹ Müstehcen görünen bu hikaye, aslında ilahi hakikatleri ortaya koymada vasıta olmuştur. Yukarıda değinildiği gibi Mevlânâ, sembolleştirmenin anlatım dili

³⁶ Nahîfî, a.g.e., C. I, s. 43, beyit, 1.

³⁷ Ceyhan, Semih, “*Mesnevî*” *D.İ.A.*, C.XIX., Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2004, s. 329.

³⁸ Karaköse, Şaban, *Mevlânâ’dan Düşündüren Hikayeler*, Yakamoz Yay., İstanbul, 2007, s. 13-14.

³⁹ Bkz., Nahîfî, a.g.e., C.V., s. 565-567, beyit, 1340-1420.

sayesinde örtük mesajlar da aktarılabilir. Bu şekilde yazar dilin imkanlarını sonuna kadar kullanma imkanı bulmuş olur. Kullandığı remizleri ise ancak onun bilgisine sahip olanlar çözebilir. Bu hususta Mevlânâ şöyle söyler;

“Sanır mısın ki Mesnevî sözlerini okuyasın da ucuza, bedavaca duyasın, anlayasın!

Yahut hikmet sözleri ve gizli sırlar, kolayca kulağına girsin, ağzına gelsin!

Duyarsın, duyarsın ama masal gibi gelir... Dış yüzünü duyarsın iç yüzünü değil!”⁴⁰

Bu beyitlerden de anlaşıldığı üzere Mevlânâ tasavvufun inceliklerini, manevî halleri izah etmektedir. Ancak bu izahlardan sadece gönül ehli hissesine düşeni almakta diğerleri ise hikayelerin kabuğunda kalmaktadır.

Mevlânâ’ya göre, verilen örneklerle olayların dış yüzeilerine takılıp kalmamalı, verilen örneklerdeki manayı aramalıyız. Onun kavramlarıyla söylersek “sûret”le yetinmemeliyiz. Mananın iç yüzüne ulaşmalıyız. Elbette bu da metaforik anlatımla daha kolay olur. Duyularımızla algıladığımız “sûret” mananın tezahürüdür. Bu sûret alemi mana aleminin tecellisidir. Örnekler bize meselenin iç yüzünü anlatır. Bunu kavrarsak ancak örnekler işlevini yerine getirmiş olur. Mevlânâ da olayların dış yüzüne takılıp kalmanın tehlikeli olduğunu şu beyitlerle ifade eder:

Mesnevî manaya bakan kişiye de yol gösterir, doğru yolu buldurur.”⁴¹

“Kur’an’da “ Bu Kur’an, bazılarını hidayete ulaştırır, bazılarını sapıklığa düşürür” buyurulmuştur.”⁴²

İşte bu manaya vakıf olmayı sağlamak için Mevlânâ, farklı anlatım yöntemlerini dener. Ona göre biz mananın peşine düşmeliyiz onu yakalamalıyız. Mananın özüne varırsak bu anlatım tarzı amacına ulaşır. Mevlânâ manayı kavramanın da sonuçta gönül işi olduğunu belirtir. Gönül, dünyanın kirinden temizlenmişse verilen örnekleri doğru bir şekilde kavrar.⁴³

Hz. Mevlânâ, daha önce bahsi geçen Bakara suresi 26. ayete dayanarak Kur’an’ın da gönlü temel ölçü kabul ettiğini savunur. Zaten bir konuyu metaforla anlatarak algılanır hale getirmenin temel sebeplerinden biri de gönülleri arındırmanın

⁴⁰ Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 512, beyit, 3480 -3481.

⁴¹ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 676, beyit, 672.

⁴² Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 676, beyit, 673; Bakara, 2/26.

⁴³ Çiçek, a.g.m., s. 298.

yolunu göstermektir. Böylece o, bu anlatım tarzı üzerine bir dünya kurup, bu dünyadan insanlara seslenir

Mevlânâ'nın, *Mesnevî*'sini çeşitli metaforik yorumlarla bezemesindeki gaye, hem her kesimden insanın okuyup anlayıp, ibret almasını sağlamak, hem de izah etmeye çalıştığı konuların güçlüğüne kolaylaştırmak olsa gerektir.. Tasavvuf, hal ilmi olduğu için anlatılmak istenen manayı ifade etmek pek zahmetli bir iştir. Çünkü herkesin tecrübesi kişiseldir ve bu tecrübe ve halleri halka anlatmak onların seviyesine indirmek neredeyse imkânsızdır. Herkes ancak istidadının yettiği kadarıyla anlayabilir. Bundan dolayı Mevlânâ hikayelerinde kullandığı metaforlarla manaya bir biçim kazandırmış ve onu daha anlaşılır hale getirmiştir. İçinde yaşadığı toplumun da bu tür metafor ve hikayelere uzak olmayışı onun işini kolaylaştırmış, en ağır meseleyi bile basit bir örnekle açıklayabilmiştir. Bu durum, Mevlânâ'nın sadece bir mutasavvıf değil ayrıca büyük bir söz üstadı ve âlim olduğunun da göstergesidir. Mevlânâ'ya göre çocuklar ve gençler de bazı meseleleri hikaye ve metaforlar yoluyla daha iyi anlarlar. Çocukların ve gençlerin işin mahiyetini ancak örneklerle kavrayabileceklerini ısrarla vurgulayan⁴⁴ Mevlânâ, böylelikle konunun somutlaşacağını ve daha kolay anlaşılacağını düşünür.

Mesnevî'nin ilk cümlesi dinle neyden diye başlar.⁴⁵ Çünkü Mevlânâ'ya göre insan asıl ait olduğu ulvî alemin hasretini çekmektedir. Kamışlıktan kesilerek yapılan ney, aslında her nefeste ayrı kaldığı vatanın hasretini, ıstırabını, özlemini yansıtmaktadır. Ney metaforu insanın ontolojik mahiyetini sorgulayan bir yaklaşımın ifadesidir.⁴⁶ Böylelikle daha ilk beyitle Mevlânâ, eserini metaforlarla ve bir hikayeye izahata başlamış olmaktadır.

2. MESNEVÎ'DE HİKÂYE

Hikaye, hayalde tasarlanan ilgi çekici bir takım olayları anlatarak, okuyanda heyecan veya zevk uyandıran, hayatta olan veya olacak kanısı veren olayları, bir ölçü

⁴⁴ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 373, beyit, 3660 – 3661.

⁴⁵ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 43, beyit, 1.

⁴⁶ Yakıt, İsmail, “Mevlânâ'da Sembolizm ve Ney”, *Ney'e Dair*, Konya Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Yay., Konya, 2006, s. 82 -83.

ile anlatan, çoğu ancak birkaç sayfa tutan yazı;⁴⁷ olarak ifade edilir. Asırlardan beri sözlü ve yazılı gelenekte yerini bulmuş, insanların en etkili iletişim araçları arasında kullanılmıştır. Hikaye geleneği antik çağlardan günümüze kadar gelmiştir. Çeşitli efsaneler, mitolojik masallar hikaye edilerek anlatılmıştır. Türk edebiyatında klasik dönemde mesnevîler bu görevi üstlenirken, Tanzimat'tan sonra düz yazı türünde de karşımıza çıkmaya başlamıştır. Hikayecilik, bu güne kadar yazarların kullandıkları en etkili anlatım metotlarından biri olmuştur.

Bilindiği üzere, içinde fert ve toplumu ilgilendiren hemen her türlü konunun yer aldığı *Mesnevî*, baştan başa ayetler, hadisler, telmihler, hikayeler, fıkralar, özdeyişlerle doludur. Anlatılan her hikaye ve fıkra, konuya uygun, esprili ve iz bırakıcı niteliktedir. *Mesnevî*'yi ölümsüz kılan ve bugün dahi yerli ve yabancı geniş kitlelerin ilgisini büyük bir câzibeyle üstünde toplayan da, içerdiği fikirlere ilâveten bu özellikleri olmuştur.

Mevlânâ da *Mesnevî*'sini hikayeler üzerine kurmuş ve vermek istediği mesajı hikayeleri üzerinden vermiştir. Hikaye onun ifadeleriyle iki yüze sahiptir. Biri olay ve kahramanlar, diğeryse hikayenin amacıdır. Bu iki yapı Mevlânâ'nın ifadesiyle "hikayenin şekli ve hikayenin manası"dır. Mevlânâ'ya göre hikayenin gerçek ya da uydurma olması önemsizdir. Bu nedenle hikayelerdeki olay örgüsü, kahramanlar, yer ve zaman, dikkat edilecek ve doğruluğu tartışılacak hususlar değildir. Bu nedenle *Mesnevî* hikayeleri Mevlânâ'nın bakış açısıyla değerlendirilmelidir.⁴⁸

Mevlânâ, herkesin bildiği konuları ele alır. Bu konuları yine herkesin bildiği, bilebileceği yan konularla çevreler. Ara bağlantılarla söylemek istediklerini pekiştirir. Hiç ilgisi yokmuş gibi görünen bir teferruat, onun eserinde konuyu bütünlemek için bir araç haline gelir. Mevlânâ'daki hikaye ediş, bir romancının olay örgüsünü güçlü tutmaya yaramaktan çok, bir düşünürün, düşüncelerini anlatmaktaki aracı olmuştur.⁴⁹

⁴⁷ Karaalioğlu, Seyit, Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1978, s. 308.

⁴⁸ Karaismailoğlu, Adnan, "Mesnevî Hikayelerinde Şekil ve İçerik" *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. V., S. 17, Oku Yay., Ankara, 2005, s. 85.

⁴⁹ Sepetçioğlu, Mustafa Necati, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'de Hikaye", *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1990, s.38.

Hikayeler, *Mesnevî*'de önemli bir yer tuttuğundan *Mesnevî*'de birkaç beyitten birkaç yüz beyte kadar uzunluğu bulunan çok sayıda kıssa ve hikâye mevcuttur. Bunlardan bazıları, birçok önemli konuyu ve başka hikâyeleri de kuşatacak şekilde onlarca sayfada anlatılmıştır. Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde ayrıca telmih ve işaret yoluyla aynı veya farklı çok sayıda hikâye ve kıssaya defalarca atıfta bulunmuştur. *Mesnevî* hikayeleri üzerinde önemli ve ciddî araştırmalar yapan Bediüzzaman Furûzânfer, bu eserde toplam olarak 275 hikayenin bulunduğunu belirtmektedir.⁵⁰

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde yer alan hikayelerin tümü, ahlakî öğretiler veya hikmetli sözler, ya bir ayet ya da bir hadisin manasından mülhemdir. *Mesnevî* hikayelerinde adeta cismi görünen fakat ruhu gizlenmiş olan kahramanlar canlandırılmaktadır. *Mesnevî*'de yer alan hikayeleri; Tasavvuf ilminin öğretilerini konu edinen, ahlak ve hikmet esaslı olup daha çok halk kesimine hitap edenler, Kur'anî kıssalar, temsîlî hikayeler şeklinde ayırabiliriz.⁵¹

Tasavvufî hikayelerde, daha çok bir şahsın başından geçen bir hadise anlatılır. Ardından tasavvufî yorumlarla İslamî öğretilere yer verilir. Mesela, Hz. Ömer zamanında, yoksulluk günlerinde mezarda Allah için çalgı çalan çalgıcı ihtiyarın hikayesine⁵² baktığımız zaman bunu görmek mümkündür.⁵³

Ahlakî hikayelerde, konusu enteresan sayılabilecek bir olay vardır. fakat bu garipliklerin her biri bir hikmete veya bir ahlakî bir değere işaret etmektedir. Buna örnek olarak, her vaaza başladığında zalimlere, katı yüreklilere ve inançsızlara dua eden vaizin hikayesi zikredilebilir.⁵⁴ Mevlânâ bu tür hikayelerle insanın hayatında nice bilemediği hikmetlerin olduğuna dikkatimizi çekmeye çalışıyor. Ayrıca "Hoşunuza gitmeyen bir şeyde hayır, hoşunuza giden bir şeyde ise şer olabilir."⁵⁵ ayetini de telmih yapıyor. Vaizi bunaltan, sıkın kimselerin aslında onu hayra sevk etmesinde olduğu gibi.

Mevlânâ Kur'an kıssalarından çokça istifade etmiştir. Bu kıssaları ifade ederken kahramanların sözleri üzerinden tasavvufî yorumlar da yapmaktadır.

⁵⁰ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 86.

⁵¹ Yılmaz, Musa, "Mesnevî Hikayelerindeki Temalar" *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevilik Sempozyum Bildirileri-I*, H.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Şanlıurfa, 2007, s. 241.

⁵² Nahîfî a.g.e., C. I., s. 96,101-102,104-105, beyit, 1984-1988, 2159-2164, 2191-2194, 2254-2293.

⁵³ Yılmaz, a.g.m., s. 241.

⁵⁴ Nahîfî, a.g.e., C. IV., beyit, 81-90, s. 417.

⁵⁵ Bakara, 2/216.

Örneğin, Mûsa ile Firavunun kıssası⁵⁶ bu tür hikayeleri oluşturmaktadır. Firavunun “*Ey Allah’ım boynumdaki bu demir tasma nedir? Bu boyunluk olmazsa kim “Ben Benim” der? diye ağladığını*”⁵⁷ ifade eden beyitlerden Mevlânâ’nın bu tür kıssaları işârî olarak tefsir ettiğini de görüyoruz.

Mevlânâ, hikayelerini kimi zaman Kur’an-ı Kerîm’deki meseleleri ve derin manaları izah etmek için de kullanmıştır. Bu izahı yaparken Kur’an’daki derin manaları sanki birer canlı, kısa hikaye halinde gözler önüne sermekte, insanlara bu meseleleri örneklerle anlatmakta ve yaşatmaktadır. *Mesnevî*’de hikaye, tıpkı Kur’an’daki kıssalarda olduğu gibi kesintiye uğratılır. Araya nasihatler serpiştirilir ama bunlar öyle kuru sözler değildir. Her biri bir hayat felsefesi bir dünya görüşü mesabesindedir. Ardından hikayeye tekrar dönülür ve sanki bir düğüm çözüldüğüne hikayeye sona erer.⁵⁸

Temsîlî hikayeler, Mevlânâ’nın ağırlıklı olarak değindiği hususlara göre ele aldığımız hikayelerinin içinde, bizi asıl ilgilendiren hikayeleridir. Fabl türündeki öykülerden yola çıkarak Mevlânâ, okuyucuya tasavvufî ve ahlakî derinlikli mesajlar vermeye çalışır. Daha sonraki bölümlerde bu hikayeler ayrıca işleneceği için şimdilik bu kısa bilgiyi yeterli gördük.

Çevresindekilere yol gösteren ve tavsiyelerde bulunan Mevlânâ’nın, hikâyelerle örülmüş bir üslubu tercih etmesinin gerekçeleri olmalıdır. *Mesnevî* bu dikkatle incelendiğinde Mevlânâ’nın, bu hususu aydınlatacak bilgiler verdiği görülmektedir. Hikayelere başlarken, hikayelerin içerisinde veya bunlara son verirken hikayecilik anlayışını ortaya koymaktadır. Bazen de söz konusu hikâyenin amacını, yani bu hikâyeden alınması gereken dersi *Mesnevî*’nin bütününde ve Mevlânâ’nın bakış tarzında arayıp bulmak gerekmektedir. Onun bu konuyla ilgili ifadelerini sınıflandırıp incelemek galiba günümüz hikâyeciliği için de anlam taşıyacaktır.⁵⁹

Bir çok mutasavvıfın da hikayelere çok dikkat çekmeleri ve kitaplarında fikirlerini açıklamak için onları kullanmaları, şaşırtıcı değildir. Örneğin, Hakîm Senâî’nin, Ferîdüddîn-i Attâr’ın eserlerinde hikaye bulunur. Hikayelerindeki

⁵⁶ Nahîff, a.g.e., C. III., s. 293-297,299-304, beyit, 841-860, 870-978 1070-1260.

⁵⁷ Nahîff, a.g.e., C. I., s. 113, beyit, 2553.

⁵⁸ Ayan, Gönül, “*Mesnevî ve Kısa Hikayecilik*”, *V. Milli Mevlânâ Kongresi*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1991, s. 58-59.

⁵⁹ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 86.

karakterler çoğunlukla tipik, sıradan insanlardır. Karakterler arasında, sözlerinde hakikat bulunan yarı deli insan tipine bile rastlanılır. Mutasavvıflar, tahsillileri olduğu kadar bilgisiz insanları, yaşlıları olduğu kadar gençleri, erkekleri olduğu kadar kadınları, Müslümanları olduğu kadar diğer dinlere inananları vb. değişik grupları etkilemek için hikayeleri, en etkin vasıta olarak kullandılar. Dahası, anlatmak istedikleri önemli konular ve yaşadıkları dönemde ön yargıdan dolayı âşikâre tartışmaya cesaret edemedikleri sosyal eleştiriler, hikayelerde kolaylıkla açıklanabildi.⁶⁰

Bu konu ile ilgili Mevlânâ şöyle der:

“Ona dedim: “Sevgilinin sırlarının gizli kalması daha hoştur. Kapalı söylediklerime kulak ver de işi onlardan öğren”.

“Dilberlere ait sırların, başkalarına ait sözler içinde söylenmesi daha iyidir”⁶¹

Mevlânâ hikâyelere büyük değer vermektedir. Kendisini hikayelerle bütünleştirmekte, âdete hikâyenin içerisinde yer almaktadır. Hikâyeyi kendisiyle, gerçekte toplumla buluştururken, hikâyenin kahramanları sanki hemen yanı başındadır. Buhara’lı bir âşığın hikâyesini anlatırken, arada yer verdiği önemli konular uzayınca hikâyeye dönüş için gerekçe oluşturup şöyle demektedir:

“Burada ibret almak için bir hikâye var; ancak Buhara’lı beklemekten âciz kaldı.”⁶²

Bu ifadesiyle ara verdiği hikâyedeki âşığın, o anlatım sırasında bekleyip üzüldüğünü söylemektedir. Şu beyitte de olay kahramanının duygularını o anda yaşıyormuş gibi anlatmaktadır:

“Hikayeyi kısa kes, çünkü hâkim o güzelin konuşmasına ve güzelliğine avlandı.”⁶³

Bir hikâyeye ara verip sonra geri döndüğünde kullandığı şu ifade bu bütünleşmenin farklı bir ifadesidir:

“Tekrar hikâyeye geldik. Biz o hikâyeden zaten ne zaman çıktık?”⁶⁴

⁶⁰Gholam Hosein Yousofi, “Bir Hikayeci olarak Mevlânâ”, (çev. Ramazan Muslu), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 14, Erkam Yay. Ankara 2005, s. 645.

⁶¹ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 46, beyit, 140-141.

⁶² Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 401, beyit, 4645.

⁶³ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s.784, beyit, 4490.

⁶⁴ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 85, beyit, 1569.

Mesnevi'nin hikayeleri, Mevlânâ'nın insan tabiatı hakkındaki derin bilgisini ve onun psikolojik kavrayışını ortaya koyar. O, hikayelerinde çeşitli yollarla insanın zayıf yönleri kadar, fazilet ve erdemini de ustalıkla meydana çıkarır. Mesela bir hikayede, bir gramerci, yetenekleriyle o kadar gururludur ki gramer okumayan bir kayıkçıya “ömrünün yarısının boşa gittiğini” söyler, ancak gramercinin yüzme bilmediğini öğrenen kayıkçı da ona “ömrünün tamamının boşa gittiğini” söyler⁶⁵, diğer bir hikaye de “dudaklarını ve bıyığını yağlı bir koyun kuyruğu ile yağladıktan sonra, arkadaşları arasına “şunu bunu yedim” diyerek gelen geveze bir adamın nasıl gösteriş yaptığını”⁶⁶ gözler önüne serer. Yine, bir fikri insanların kafasına sokmanın etkisini göstermek için, “çocukların öğretmene hasta olduğunu nasıl düşündürdükleri”⁶⁷ ile ilgili ilginç bir misal vardır. Başka bir yerde bir münzevî, “gündüz vakti bir lamba ile pazarın ortasında geziyor” ve her yerde şöyle diyerek bir adam arıyor: “Kızgınlığına ve şehvetine hakim olan adam nerede? Böyle bir adamı bulmak için sokak sokak koşuyorum”.⁶⁸ Yine, “çirkin yüzüne makyaj yapmış yaşlı bir kadının hikayesi” vardır. hikayede kadını Mevlânâ şöyle tavsif etmektedir:

“Onun yüzü, bir yolcunun yiyecek çantası gibi buruştu. Ancak bir koca için içinde ateşli bir arzu vardı.

*Yanlış zamanda öten bir horoz gibiydi. Hiçbir yere çıkmayan bir yol, boş bir çaydanlık altında büyük bir ateş”*⁶⁹

Mevlânâ, diğer pek çok durumda, insanın doğru bir resmini çizer ve onların farklı karakterlerini değişik misallerle ele alır. Biz, onun hikayelerini zevkle okurken, kademeli olarak bazı zor konuların da farkına varırız.⁷⁰

Hikayede özü kavramaya engel olabilecek unsurlar vardır. Olay örgüsüne ve kahramanlara yoğunlaşmadır bu. Suretin, yani şeklin ve dış görüntünün etkisinde kalmaktır. Mevlânâ bir hikayeyi belirli bir amaç için anlatırken, anlaşıldığına göre dinleyicilerin hikayedeki olaya ve şahıslara takılıp kaldığını görünce “Dinleyicinin,

⁶⁵ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 124, beyit, 2942-2946.

⁶⁶ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 290, beyit, 737-738.

⁶⁷ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 313, beyit, 1555-1559.

⁶⁸ Nahîfî, a.g.e., C. V., beyit, 2901, s. 612.

⁶⁹ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 692-693, beyit, 1244-1247.

⁷⁰ Gholam, a.g.m., s. 647.

hikâyenin dış yüzünü dinlemeye yönelmesi nedeniyle hikâyenin manasının anlatılmasının engellenmesi” başlığı altındaki şu açıklamaya gerek duymuştur:⁷¹

“Şimdi dinle; ne engel oldu? Galiba dinleyicinin gönlü başka yere gitti.

Gönlü konuk sūfiye doğru gitti; boynuna kadar bu sevdaya battı.

Durumu açıklamak için bu söyleyişten o hikayeye dönmek gerekli oldu.

Ey aziz! Sūfiyi o suret sanma. Çocuklar gibi ne zamana kadar ceviz ve kuru üzüm?

Ey oğul! Bizim cismimiz ceviz ve kuru üzümdür. Sen adamsan bu iki şeyden vazgeç.

Sen geçmezsen, Hakk’ın ikramı seni dokuz kat gökten geçirir.

Şimdi hikâyenin suretini dinle, ama dikkat et! Taneyi samandan ayır.”⁷²

Suret de önemlidir. Çünkü kılavuzluk yapar ve öze götürür. Hikâyeler de manaya, gerçek bilişe aracı oldukça önemlidir:

“Bunu bırak, hikâyenin suretini al; inci tanesini bırak, sen buğday tanesini al.

İnciye yol yoksa dikkat et, buğday al; ona doğru yolun yoksa bu tarafa sür.

Zahir/dış görüntü eğri uçsa da zahirini al; sonuçta zahir, içe doğru götürür.

Her insanın ilk durumu bizzat surettir, daha sonra can; o da huy güzelliğidir

Her meyvenin öncesi suretten başka nedir? Ondan sonra lezzet; o da onun manasıdır.”⁷³

Mevlânâ’ya göre hikayeden yararlanıp günlük hayata özellik kazandırmak, içerisindeki manayı almakla mümkündür. Hikaye anlatmak veya dinlemekten amaç, suretin kılavuzluk ettiği manaya ulaşmak olmalıdır. Aksi taktirde hikâyelerin içerdiği gerçeklik günümüzden ve şahsımızdan uzaklarda kalacak ve olgunlaşma yolunda insanları aydınlatmayacaktır.

3. MESNEVÎ’DE METAFOR VE HAYVAN METAFORLARI

Âlemde yaratılış bakımından insana en çok benzeyen varlıklar hayvanlardır. Bu özelliğiyle insanoğluya en yoğun iletişimde olan varlıklar da yine onlardır.

⁷¹ Karaismailoğlu, a.g.m., s. 89.

⁷² Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 166, beyit 199-205.

⁷³ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 284-285, beyit, 525-529.

Hayvanlar ilk çağlardan bu yana insanlığın birçok ihtiyacını karşılamış, onun hayatını kolaylaştırmıştır.

Yeryüzündeki hayvanatını yeme, içme, rızık temin etme, uyuma gibi hususlarda tıpkı insanlar gibi yaratan Allah, onların düzenlerini ve işleyişlerini de insanlara benzetmiştir. Belli kurallara bağlı olan insan – hayvan ilişkisi, öncelikle bir korku duygusuna dayanmaktadır. İlâhi dinler de, hayvanlara saygı ve onlardan rızıklanma, ve faydalanma temeline dayanan emir ve tavsiyeler içermektedir.⁷⁴

“Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, (onlar da) sizin gibi birer ümmet olmasınlar (onların durumları, rızıkları, ecelleri takdir edilmiş, yazılmıştır.) Biz Kitab’da hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır. Sonra (onlar) Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.”⁷⁵

Yukarıdaki ayetlerde de görüldüğü gibi hayvanat da Allah’ın kullarındandır. Onların da insanlar gibi rızıkları, hayatları ve ecelleri vardır. Ancak insanlardan daha alt mertebededirler. insanların onlara karşı üstün olduğu yanı sıra ise akıl ve idrak sahibi olmasıdır. Aklını ve iradesini kullanabildiği sürece insan , insanlık mertebesindedir. Ancak nefsinin ve hayvanî dürtülerinin peşinden sürükleniyorsa hayvandan bir farkı kalmamıştır. Mevlânâ, kimi yerde insanı bazı hayvanlara,onun hayvanlık mertebesinden kurtulamayışından ve hala o hayvanın ahlakını taşıdığından ötürü benzetmektedir.

Bir yazarın eserlerinde hayvan motiflerini kullanmasının farklı pek çok nedeninin başında fablların karakteristik niteliğiyle ilgili hususlar gelmektedir. Bilindiği gibi fabl, anlatılan hikaye aracılığıyla muhatabına genellikle ahlâkî içerikli bir mesajı aktarmaktadır. Bu husus fablın son kısmında genellikle vurgulanmaktadır. Sözlü kültürün ürünü olan ve okuma yazmanın az olduğu toplumlarda bu hikâyeler geniş bir toplumun eğitilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Hatırda kalmasının kolay olması ve mesajın çok net olarak verilmesi bu anlatma tarzının eğitim özelliğini güçlendirmektedir.⁷⁶

Mevlânâ’nın, eserinde sıkça hayvan metaforunu kullanmasının sebeplerinden biri de Kur’an ve sünneti kendisine model almasıdır. Bakara suresi 260. ayette geçen

⁷⁴ Eğri, a.g.m., s. 745.

⁷⁵ En’am, 6/38.

⁷⁶ Durak, “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi”, s. 249.

“kuşlardan dördünü al, onları kendine alıştır.”⁷⁷ ayetinin yorumunu buna örnek gösterebiliriz. Ayetin yorumunda düşünürümüz, insanın tabiatında fitraten kuvve halinde var olduğunu düşündüğü ve kötü fiillerin kaynağı olarak tanımladığı dört tabii huydan bahsederken bunları yol kesici manevi dört kuş ifadesiyle dile getirmektedir.⁷⁸

“Ey idraki güneşe benzeyen, sen vaktin Halil’isin. Bu yol kesen dört kuşu öldür! Çünkü bunların her biri de karga gibi akılluların akıl gözlerini oyar, çıkarır. Tene ait dört huy, Halil’in kuşlarına benzer. Onları kesmek cana yol açar. Ey Halil, iyiden kötüden kurtulmak için kes onların başlarını da ayaklar setten kurtulsun. Kül, sensin, hepsi de senin cüzlerindir. Çöz ayaklarını, onların ayakları senin ayakların demektir.

Alem, senin yüzünden ruhların uçtuğu, toplandığı bir yer haline gelir; bir atlı, yüzlerce orduya dayanak olur. Çünkü bu ten dört huyun durağıdır, o huyların adları, dört fitneci kuştur.

Halkın ebedi olarak diriliğini istersen bu dört şom ve kötü kuşun başlarını kes.

Sonra da onları bir başka çeşit dirilt de artık onlardan bir zarar gelmesin.

Dört yol kesen manevi kuş, halkın gönlünü yurt edinmiştir.

Bütün gönüllere emir olursan, ey kişi, bu zamanda Allah halifesi sensin.

Bu dört diri kuşun kes başlarını da ebedi olmayan halkı ebedileştir!

Bu kuşlar, kaz, tavus, kuzgun ve horozdur. Bunların içlerdeki benzerleri de dört huydur.

*Kaz hırstır, horoz şehvet. Makam tavusa benzer, kuzgun dileğe.”*⁷⁹ Mevlânâ, insanı kötü eylemlere sürükleyen şehvet, kibir, hırs, çok yaşama arzusu gibi kötü huyların ortadan kalkmasıyla insanda kanaat, sabır, alçak gönüllülük gibi ahlakî erdemlerin, ortaya çıkacağını ifade etmektedir.

Yüzyıllar öncesinden Mevlânâ, insanlığı erdemli bir kimse olmaya ve dosdoğru bir kul olarak yaşamaya davet etmiştir. Bu davetini yaparken kimi zaman eşeğin ahmaklığına kimi zaman aslanın kudretine kimi zaman da karganın hırsına yer

⁷⁷ Bakara, 2/260.

⁷⁸ Durak Nejdî, “Mevlânâ’nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları” *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6., Isparta, 2007, s. 20.

⁷⁹ Nahîfî, a.g.e., C. V., beyit, 31-43.s. 527-528.

vermiş hayvanların tüm bu hallerinden insanın tabiatına gönderme yapmıştır. Ona eksikliklerini gösterip nasihatlerde bulunmuştur.

3.1. MESNEVÎ'DEKİ HAYVAN HİKAYE VE METAFORLARININ ÖZELLİKLERİ

Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde farklı amaçlarla bir çok konuyu ele almış, pek çok ilimden yararlanmış. Hikayelerinde bazen tarihi bir olaya işaret etmiş, bazen bir ayetin şerhini yapmış, bazen de bir hadisi nakletmiştir. Bu sebeple onun eseri Kur'an'ın bir küçük tefsiri, hadislerin şerhi, ilmi konuların ele alındığı bir bilim kitabı, tarihi olayların anlatıldığı bir tarih ve kıssa kitabı özelliği gösterir. Her arayan kendisinden bir şeyler bulur ve her arayan kendisini bulur.

Onun *Mesnevî*'si tefsîr, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, ahlak, felsefe ve tarih gibi bir çok ilimlere doğrudan ya da dolaylı olarak temas etmektedir. Fakat Mevlânâ *Mesnevî*'sinde öncelikle Allah'ın varlığını ve birliğini işler.

“*Mesnevî*'miz vahdet dükkandır. Onda Allah'tan başka ne görürsen o puttur.”⁸⁰ diyerek Allah aşkını her şeyden üstün tutmaktadır. Yani Mevlânâ, *Mesnevî*'de Hak'tan başka bir şey aramamamızı istemektedir. Çünkü ona benlik gözüyle bakarsak gördüğümüz, kendi benliğimiz ve nefsimizden başkası olmayacaktır. Hakk'ı arayan gözle baktığımızda da tüm putların ortadan kalktığını ve dükkanda, sadece aradığımızın olduğunu göreceğiz. *Mesnevî*'de yer alan hikaye ve metaforlara hangi nazarla bakılması gerektiğini Mevlânâ'nın izahıyla ifade ettikten sonra, *Mesnevî*'de geçen hikaye ve metaforların belli başlı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Mevlânâ her bir hikaye ve motifte telkin etmek istediği fikre göre, maksadına en uygun olan hayvanı seçmiştir.

2. Hikayelerini ne sadece kupkuru bir tasavvuf ve ahlak dersi vermek, ne de sadece şiir söylemek ihtiyacını tatmin etmek için anlatmıştır. Bu hikayelerde tasavvufî, dinî, ahlakî, terbiyevî, felsefî birçok meseleleri ele almış, bu meseleler üzerinde ısrarla durmuş, sade dili, akıcı üslubu, büyük telkin kabiliyeti ve sanat kudreti ile düşüncelerini en mükemmel ve veciz bir şekilde ifade etmiş ve öğretmiştir.

⁸⁰ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 701, beyit, 1550.

3. Mevlânâ'nın üzerinde durduğu bu hikaye ve metaforlarda ele aldığı hayvanlar için belirli bir kalıbı yoktur. Hayvan hikayelerinden faydalanan diğer yazarlar gibi bir hayvan muhakkak belli bir modelin temsilcisi değildir. Değişik fikirlerin izahında aynı hayvanı ele almış, fakat aynı esasa bağlı kalmayarak, onları konularına uygun olarak vasıflandırmıştır. Bazen aynı vasıflarla tamamen birbirlerine zıt teşbihler yaparken, bazen de telkin etmek istediği fikre göre, hayvanların şahsiyetlerini değiştirmiş ve onları yeni bir karaktere büründürmüştür. Kuvvet ve kudret vasıfları ile aslanı bir taraftan Allah'a benzetirken, bir taraftan da yine aynı vasıflarla, onu insanların en kötü sıfatlarının kaynağı olan nefs-i emareye benzetmiştir.

4. Mevlânâ'nın anlatmak istediği fikirler için bazı hayvanlar sadece birer misaldir ki, arada hala değişmemiş adetlere, geleneklere, darb-ı mesellere işaret etmiş ve bu misalleri tamamen realiteden almıştır. Bu yönüyle hayvan hikaye ve metaforlarının folklor bakımından da bir değer taşıdığı söylenebilir.

5. Mevlânâ tekrarlardan kaçınmamıştır. Fakat bu onun dar bir çerçevede kalmış olması demek değildir. Bilakis muhayyilesi çok geniş, misalleri pek bol ve çeşitlidir. Yaptığı tekrarlar bir hatırlatma mahiyetinde olup, telkin kuvvetini arttırmak içindir.

6. Hikaye ve hayvan metaforlarında Mevlânâ yer yer kuvvetli ruh tahlilleri yapmış, insanların basit şeylere düşkünlüğünü, menfaatleri icabı alçalıp dalkavukluk etmelerini, birbirleri ile anlaşamama sebeplerini, toplumların durumunu son derece kudretli bir şekilde işlemiştir. Böylece Mevlânâ'nın ele aldığı meselenin hiçbir zaman eskimedığı ortaya çıkıyor. Çünkü tasvir ettiği insanlar, tahlil ettiği durumlar, hemen her toplumda bugün bile mevcuttur.⁸¹

7. Hikayelerden çıkan neticeler ve metaforlara yüklenen anlamlar sabit değildir. Mevlânâ'nın bizzat çıkardığı neticelerden başka her çeşit insan kültür seviyesine göre, bunlardan tasavvufî, dinî, ahlakî, felsefî bir netice çıkarabilir. Bu hikaye ve tasavvurlardan Mevlânâ'nın çeşitli meselelerdeki görüş ve düşüncelerini, tasavvuf anlayışını idrakimiz ölçüsünde görebiliyoruz. Mutlak Varlık, Akl-ı Küll, Evliyâ, Aşk, Mürit-Mürşit, Dünya-Ahiret, Nefs, Akıl, Ruh, Tevekkül, Tesilmiyet,

---

⁸¹ Baykal, a.g.m., s.29.

Cehd, Rıza... hakkındaki görüş ve düşüncelerini bu hikayelerde çeşitli yönleriyle bulmak mümkün olmaktadır.

8. Hikayelerde bazen, metaforlarda genellikle, hayvanlar birer teşbih unsurudur. Son derece sevimli, renkli, canlı ve yer yer orijinal olan bu teşbihler aynı zamanda Mevlânâ'nın, bir tezi olduğunu gösterir. Tezini ifade ve ispat etmek için, büyük bir maharetle en münasip hayvanları seçmeğe çalışmış ve muvaffak da olmuştur.

3.2. MESNEVÎ'DEKİ HAYVAN HİKAYELERİNİN FABL TÜRÜNDEKİ ESERLERDEN FARKI

Her dönemde, her tür toplumda kendine bir yer edinmiş olan hayvan hikayeleri, kullanıldığı ortamın kendi kültürel yapısını ve ahlakî değerlerini de yansıtmıştır. Asırlar öncesinde bile bir konuya açıklık getirmek ya da bir hususu eleştirmek için bu tür hikayelerden yararlanılmış, ama her toplum kendi değer yargılarıyla bu hikayeleri değerlendirmiştir. Aynı hayvanlar, hatta birbirine çok benzeyen hikayeler, farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda değişik yorumlarla dile getirilmiştir.

Kaynağı milattan önceki devirlere kadar inen, ama günümüze kadar gelen bu insanlık mirası hayvan hikayelerini incelediğimiz zaman, iki önemli nokta dikkatimizi çekmektedir. Bunlardan birincisi, çok ufak değişiklikler dışında, gerek muhtevası gerek başlıkları bakımından aynı olan çok sayıda hayvan hikayelerinin, Ezop'ta, Beydaba'da, Mevlânâ ve La Fontaine'de görülmesidir. Bir hikâyenin değişik kitaplarda yer alması bir tesir neticesinde olabileceği gibi, bir tesadüf neticesinde de olabilir. Bugün değişik kaynaklarda gördüğümüz hikâyelerin bazılarını bir kaç kitapta birden görebilmekteyiz. Bu ortak paydaya, yazarı ve yazılış tarihi bilinmemekle birlikte, Hint masal kitaplarının en eskisi sayılan *Pançatantra* da dahildir. İkincisi ise yaşadıkları asırlar itibarıyla farklı dünyaların ve düşüncelerin insanları olan, ama çoğu zaman aynı hayvan hikayelerini kaleme alan bu yazar ve düşünürlerin yorumları ve bu yorumlarında kullandıkları iletişim teknikleridir.⁸²

⁸² Öztürk, "Hayvan Hikayelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler", s. 242.

Çalışmamızın bu bölümünde *Mesnevî*'de yer alan bu hikayeleri, adı geçen diğer eserlerde yar alan benzer hikayelerle karşılaştıracağız ve *Mesnevî*'nin fabl türü eserlerden farkını ortaya koymaya çalışacağız. Bazı yazarların hikayelerini ortaya koyarken kendilerinden önceki bazı yazarlardan etkilendiğini ve onlardan alıntı yaptığını anlayabiliriz. Yaşadıkları döneme bakarak önce yaşamış olanın bu hikayeye eserinde daha önce yer verdiğini bulabiliriz. Hikayenin örgüsüne bakarak da kimin hangi yazardan alıntı yaptığını tespit etmemiz mümkündür.

“Fare ile Kurbağanın Arkadaşlığı” ve “Aslan, Tilki ve Eşek” hikayeleri, sırasıyla *Pançatantra*, *Kelile ve Dimne*, Ezop, *Mesnevî* ve La Fontaine'de görülmektedir. Acaba bu ortaklık bir tesir midir, yoksa bir tesadüf müdür? Biz Ezop ile La Fontaine arasındaki bağı biliyoruz; *Pançatantra* ile *Kelile ve Dimne* de aralarında bağ olan iki eserdir. Peki, bunların *Mesnevî* ile olan ilgisi nereden kaynaklanmaktadır? Biz, yukarıdaki iki hikâyeden başka, diğer bazı metinlerin de, meselâ *Pançatantra* ile *Mesnevî*'de ortak olduğunu görüyoruz: Üç Balık, Aslan ile Tavşan, Ayının Vefâkârlığına Güvenmek gibi hikayeler bunlardan bazılarıdır. Acaba, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî *Pançatantra*'yı görmüş müdür? Sanmıyoruz. Çünkü, Mevlânâ'nın *Pançatantra*'nın dilini bildiğine dair elimizde her hangi bir kayıt yoktur. Ancak, başta babası olmak üzere yakın çevresi, bu hikâyelerden bazılarını biliyor ve çocuk Celâleddîn'e anlatıyorlardı.⁸³ Mevlânâ o dönemlerden öğrendiği hikayeleri eserinde kullanarak o hikayeleri olduklarından çok öte manalara taşımış hatta o hikayeler kendisine mal olmuştur.

Mesnevî'deki hikayeler çeşitli kanallarla daha evvel telif ve tercüme edilen eserlerden alındığı gibi, kendisinden sonra telif edilen pek çok eserde de yer verilmiştir. Bir bölümü yabancı dinlere mensup eserlerden kaynaklanıyorsa da, bunlar islâmî bir hüviyete büründürülmüş, en azından yabancılık izleri silinmiştir. Ölümünden sonra eserleri büyük ilgi gördüğü için Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sindeki hikayeler de çeşitli vesilelerle pek çok esere dahil edilmiştir. Hatta, kanaatimiz odur ki, bu şöhret, Mevlânâ'nın başka kaynaklardan aldığı hikâyelerin bile onun adına bağlanarak anlatılmasına yol açmıştır.⁸⁴

⁸³ Sakaoğlu, Saim, “Mesnevî’deki Hikayelerin Kaynakları ve Tesirleri” *Selçuk Üniv. I. Milli Mevlânâ Kongresi, Tebliğler*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1985, s. 106.

⁸⁴ Sakaoğlu, a.g.m., s. 112-113.

3.2.1. Aslan, Tilki ve Eşek Hikayesi'nde Karşılaştırma

Pançatantra'daki şekline baktığımızda, hikayenin adı “Eşek, Çakal ve Aslan”dır.

“Vaktiyle aslan bir fülle yaptığı savaştan almış olduğu yaralar yüzünden artık av peşinde koşamaz olmuştu. Onun av artıkları ile geçinen maiyetindeki çakal da günlerdir açtı. Çakal aslana gidip halini anlattı. Aslan ona bir av bulmasını ve yanına getirmesini, hasta halinde bile bu hayvanı öldürmeğe çalışacağını söyledi. Çakal gitti. Şehre yakın bir yerde bir eşeği cılız ve tozlu otlar yerken gördü. Ormanda çok güzel otlar bulunan bir yer bildiğini, birlikte ormana gelirse burasını kendisine göstereceğini söyledi. Eşek buna karşılık ormanın vahşi hayvanlarının kendisinin öldürmesi ihtimalinden bahsetti. Fakat kurnaz çakal ormanda hiç evlenmemiş üç dişi eşeğin bulunduğunu, bunların kendisinden bir koca bulmasını rica ettiklerini söyledi. Bu kadar teşvike dayanamayan eşek çakalla birlikte ormanın yolunu tuttu. Çakal eşeği aslanın yanına getirince aslan hemen onun üzerine atladı. Fakat sevinçten çok heyecanlanmış olduğu için fazla sıçradı ve eşeğin üzerinden atladı. Buna çok şaşırان eşek hemen oradan kaçtı. Daha sonra çakal, aslana eşeği aynı yere bir daha getireceğini, bu defa sıçramasını iyi ayarlamasını söyledi ve giderek eşeği tekrar buldu. Eşek çakalı görünce kendisini niye böyle bir yere götürdüğünü ve üzerine sıçramış olan o korkunç hayvanın ne olduğunu sordu. Çakal eşeğe boş yere kaçtığını, üzerine sıçramış olan hayvanın kendisini görünce sevinçten ne yapacağını şaşırmış olan dişi eşeklerden biri olduğunu, bu eşeğin kendisinden çok hoşlanmış olduğunu, şayet geri dönmezse kendisini öldüreceğini anlattı. Eşek çakalın bu yalanlarına inandı ve tekrar ormana, aslanın bulunduğu yere gitti. Bu defa aslan hedefini şaşırmadı, eşeği bir sıçrayışta parçaladı ve çakala hayvanı beklemesini söyleyerek yemekten önce banyo etmeğe gitti. Bu sırada açlıktan sabrı tükenmiş olan çakal eşeğin kalbiyle kulağını yedi. Aslan geri dönünce eşeğin kalp ve kulaklarının yenmiş olduğunu görerek çakala çıkıştı, hiç kimsenin artığını yiyemeyeceğini söyledi. Hazır cevap çakal aslana, eşeğin kalbi ve kulağı olmadığını, şayet onun kulakları ve kalbi olsaydı aslanı bir kere görüp işittikten sonra bir daha aynı yere dönmeyeceğini söyledi. Aslan bu fikre inandı ve avdan kendi hissesini yedi.⁸⁵ Hikayenin

---

⁸⁵ Çağdaş, a.g.e., s. 18-19.

Pançatantra'daki şeklinde farklı olarak aslan, banyo yapmaya gider ve bu fırsatı bekleyen çakal, eşeğin kalbini ve kulağını yer.

Kelile ve Dimne'deki şeklinde ise hikayenin adı, "Tilki ve Karakaçan"dır. "Cüzzam hastalığına yakalanan aslanın vücudundaki bütün kıllar dökülmüş ve o cascavlak kalmıştır. Çok zayıfladığı için kuyruğunu bile kımlıdatacak hali kalmamıştır. Aslanın maiyetinde de, daima onun artıklarını yiyerek geçinen bir tilki varmış. Bir gün tilki de hastalanmış. Tilkinin dermanı bir eşeğin ciğerinde imiş. Ancak gücü bir eşek avlamaya yetmiyormuş. Bir gün aslanla konuşurken cüzzam hastalığının eşek ciğerinin kanını sürmekle iyi olunabileceğini söylemiş. Buna inanan aslan, tilkinin tavsiyesi üzerine oduna gelen köylünün eşeğini parçalamaya razı olmuş. Ancak, ciğerin kanını vücuduna sürmeden evvel bir güzelce yıkanması gerektiğini de ilâve etmiş Eşeğin yanına giden tilki, onun yapraklarla karnını doyurduğuna acımış gibi görünerek kendisinin zümrüt gibi otların bulunduğu bir yere götüreceğini söylemiş. Buna inanan eşek de tilkinin peşine takılıp aslanın yanına kadar gelmişler. Açlıktan gözleri kararan aslan eşeğin üzerine atlamışsa'da zayıflığından dolayı eşeği yakalayıp parçalayamamış. Daha güçlü olan eşek ise kaçıp kurtulmuş. Tilkiye karşı mahcup olan aslan ne diyeceğini düşünürken kurnaz tilki söze başlamış. Aslana, acele ettiğini, eşeğin dalgın bir anını yakalamasının gerektiğini söylemiş. Aslan, bir dahaki sefere öyle yapacağını söyleyince tilki de tekrar eşeğin peşine düşmüş. Eşeğe de, o heykelden niçin korktuğunu, yoksa onu aslan, kaplan gibi bir şey mi zannettiğini sorar. Tüysüz aslant olmayacağını filan söyleyerek eşeği kandırır. O gördüğü şeyin ormanların tılsımı olduğunu eklemeyi de unutmaz. Tilkidен talimatı alan aslan da hiç hareket etmeksizin onları beklemektedir. Zavallı eşek çimenlerde yuvarlanmaya, karnını doyurmaya, anırıp çağırmaya başlayınca aslanın beklediği an gelmiş. Yorgun düşen eşek uyuyuvermiş. Tabii aslan da onu hemen boğup parçalayıvermiş. Aslan tam eşeğin ciğerini çıkarmaya hazırlandığı sırada tilki, ona yıkanacağını hatırlatmış. Tabii aslan gidince de kendisi eşeğin ciğerini bir güzelce yiyivermiş. Aslan ciğeri bulamayınca tilkiye sormuş. O da, eşeğin ciğerinin olmadığını, fakat etiyle karnını bir güzelce doyurabileceğini söylemiş."⁸⁶ Bu hikayede de farklı olarak aslana yardım eden tilkidir ve aslan banyo yapmaya gittiğinde, tilki eşeğin sadece ciğerini yer.

⁸⁶ Beydaba, *Kelile ve Dinme*, Haz. Said Aykut, Şule Yay., İstanbul, 1999, s. 232-234.

Ezop'taki şekli de “Aslan, Tilki ve Geyik” tir.

“Hastalanan aslan bir mağaraya çekilip yatar. Çok sevdiği tilkiyi de yanına çağırıp kendisine bir geyik getirmesini söyler. Böylece aslan, çok arzu ettiği geyik ciğeriyle yüreğini yiyecektir. Kurnaz tilki geyiğe gidip komşusu olan ormanlar kralı aslanın hasta olduğunu, yerine birini kral seçeceğini, ayıyı kaba, parsı insafsız bulduğunu, uzun boynuzlu geyiğin bu işe lâayık olduğunu aslanın ağzından nakleder. Bu güzel sözlere inanıveren geyik tilki ile birlikte mağaraya gidiverir. Kapıda bekleyen aslan hemen geyiğin üzerine atlayıverdiyse de ihtiyarlık ve hastalık sebebiyle geyiği yakalayamaz, sadece kulağını kanatıverir. Aslan mahcup olur ve tilkinin geyiği bir daha getirmesini rica eder. Zavallı geyik, korkudan tüyleri diken diken olmuştur. Tilkiye çok ağır hakaretlerde bulunur. Ancak tilki, aslanın kötü niyeti olmadığını, kulağını tutmak istemesinin, krallığın sırlarını söylemek için olduğu filan anlatarak geyiği yine kandırır ve mağaraya götürür. Aslan bu sefer işini kolay halleder ve geyiğin ciğerini, iliklerini yeyip yutuverir. Aslana bakmakta olan tilki yüreğin yere düştüğünü görünce belli etmeden alıp yiyiverir. Yüreği arayan aslana da “böyle hayvanın hiç yüreği olur mu?” der ve onu da kandırır.”⁸⁷ Bu hikayede farklı olarak, av olan eşek değil geyiktir. Aslan, geyiğin ciğerini yemekle meşgulken, tilki de çaktırmadan yüreğini yemiştir.

Hikayenin *Mesnevi*'de bir adı yoksa da, “Aslan, Tilki ve Eşek” diyebiliriz. “Bir çiftçinin beli yaralı, karnı boş, arık bir eşeği vardı. Gecelere kadar otsuz kayalıklarda dolaşır dururdu. Yakındaki bir ormanda da, işi gücü avlanmak olan bir aslant vardı. Artıklarıyla de başka hayvanlar geçinirdi. Aslan bir fil ile savaşmış, zayıf düşmüştü. Bir tilkiye bir eşeği kandırıp getirmesini, ancak onun etiyle iyileşebileceğini, artanlarıyla da kendilerinin doyacağını söyledi. Tilki hemen o zayıf eşeğin olduğu yere gitti ve bin hile ile onu kandırmaya çalıştı. Ormanda cennet gibi bir çayırılığın olduğunu, orada herkesin mutlu mesud yaşadığını söyleyerek eşeği de ormana davet etti. Ancak eşek, başta tilkinin bu sözlerine pek aldıriş etmedi ve ben kismetime razıyım, dedi. Tevekkül ve rızık kazanmak için çalışmanın gereği hakkında aralarında uzuzn bir münazara geçti. Nihayet eşek ikna oldu ve tilki onu aslanın yanına getirdi. Eşeğin yaklaştığını gören aslan heyecanlanıp vakitsiz hücum edince eşek kaçmaya başladı. Aslan ise ona yetişemedi. O, tilkiye eşeği tekrar

⁸⁷ Ataç, Nurullah, *Aisopos Masalları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001, s. 135-137.

getirmesini emretti. Tilki eŖeğin yanına varınca ondan çok ağır sözler işittiyse de kurnazlık ve hilekârlığını göstererek gördüğü şeyin, herkesin bu nimetlerden yararlanmaması için yapılmış bir büyü olduğunu söyledi ve onu tekrar aslanın yanına getirdi. Zaten açlıktan gücü kalmayan eŖek böyle ölmektense öyle ölmek daha iyidir diyerek tilkinin vaad ettiği yeŖilliklere geldi. Aslan hemen eŖeği parçalayıverdi. Biraz yedikten sonra su içmek için ırmağın kenarına gitti. Tilki de fırsatı değerlendirip eŖeğin ciğeriyle yüreğini yedi. Aslan dönüşünde ciğer ile yüreği bulamayınca ne olduğunu tilkiye sordu. O da, eŖekte hiç ciğer veya yürek olsaydı buralara bir daha gelir miydi, diye cevap verdi.”⁸⁸ Hikayenin diğerklerinden farkı, aslan su içmek için ayrılır ve tilki de eŖeğin ciğerini yer.

Bu hikayeyi, tesbit ettiğimiz dört kaynaktaki şekilleriyle incelersek, temelde aynı olduğunu göreceğiz: EŖeğin (bir yerde geyiğin) katmerli ahmaklığı ve tilkinin (bir yerde çakalın) aslana da oyun oynaması. Dört-hikayede de üç hayvan vardır. Hepsinde ortak olan aslan, ya hastadır (*Kelile ve Dimne* ile *Ezop*) veya fillerle savaştığı için yorgundur (*Pançatantra*, *Mesnevi*). EŖeği ve geyiği kandırmak düşüncesi hepsinde farklı şekillerde tezahür etmektedir. Ancak hakim olan düşünce tilkinin veya çakalın kurbanlarını kandırmasıdır.

Mevlânâ, diğerk yazarlardan farklı olarak bu hikayeyi kuru bir hikaye uslubundan çok öteye giderek kelimâ konulara kadar tartışmaların yapıldığı ve tasavvufî mesajlar içeren bir yapıya kavuşturur. Öyle ki hikaye kimi yerlerde kesilir ve bir hakikati açıklamak için başka hikaye ve açıklamalara yer verilir. Diğerk eserlerdeki gibi sadece insanları eleştirmek ya da yermek için bu metaforları kullanmaz. Onun çok daha ulvî amaçları vardır. Mevlânâ, hikayedeki eŖeğe, aslana ya da tilkiye çok önem vermez. O sadece bu hayvanlar aracılığıyla dile getirdiği hakikatlere önem verir.

3.2.2. Su Kurbağası İle Fare

Örnek verebileceğimiz bir başka hikaye de “fare ile kurbağa” hikayesidir.

Hikaye'nin *Kelile ve Dimne*'deki şekli;

“Bir fare su kenarındaki bir kurbağa ile arkadaş olur. İkisi de ayaklarına bir ip bağlarlar. İpi çekerek haberleşirler. Birgün bir çaylak fareyi kaparak havalanır. İpin bir ucu da kurbağanın ayağında olduğu için kurbağa da fareyle beraber havalanır.

⁸⁸ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 594 vd., beyit, 2333 vd.

Duruma hayret edenlere kurbağa, fare ile dostluk kurmanın cezasını çektiğini söyler.”

Hikayenin yorumu için *Kelile ve Dimne*'de verilen kıssadan hisse: İki kimse arasındaki dostluk için bir sebep ya da münasebet bulunmazsa, onların birbirini sevmesinden hiçbir fayda beklenemez.⁸⁹

Hikayenin *Ezop*'taki şekli ise, “Başkalarına bakıp kurbağa ile fare arkadaş olmuşlar. Ama kurbağa herşeyi kötüye yorduğundan, ne olur ne olmaz diye farenin ayağını kendi ayağına bağlamış. Birlikte su birikintisine geldiklerinde kurbağa dayanamayıp kendini suya atıvermiş. Suda ölen farenin vücudu şişip suya yükseldiğinde, gökte uçan ve onu gören bir atmaca farenin ölüsünü kapmış. Farenin ayağına bağlı kurbağa da birlikte kalkmış. Kurbağa hiç beklemediği ölümlü sondan kendisini kurtaramamış.”

Ezop'taki kıssadan hisse ise şöyle: Hak her zaman yerini bulur. Kötülük eden cezasını çeker. Ölüler bile buna yardımcı olur. Tanrı herşeyi görür. Herkesin cezasını da suçuna göre verir.⁹⁰

Hikayenin *La Fontaine*'deki şekline gelince “Bir kurbağa bir fareyi dil dökerek kandırır, yemeğe davet eder. İnce bir saz koparıp, fareyi kendi ayağına bağlamış, kurbağa fareyi derin suların dibine çekmeye başlamış. Boğazının derdine düşen kurbağa, yakaladık yağlı kuyruğu. Bundan iyi ziyafet can sağlığı, demiş. Ne milletler arası haklar kalmış ne tekler arası haklar. Allah'tan kork demiş fare. Allah da kim oluyor demiş kurbağa. Biri çeker biri çırpınırken, açlıktan dört dönen bir atmaca görmüş zavallı fareyi yukarıdan. Görmesiyle bir olmuş havaya kaldırması. Bir taşla iki kuş. Atmacanın işi iş. Kral sofrası kurmuş, hem et hem balık yemiş.”

Kıssadan hisse: Tavlayanlar tavlânır. Ava giden avlanır. Nice kuyu kazanlar kuyuya yuvarlanır.⁹¹

Hikaye'nin *Mesnevî*'deki Şekli:

“Tesadüf bu ya, bir fare, vefalı bir kurbağa ile su başında tanıştılar. Her ikisi de bir buluşma zamanı tayin ettiler. Her sabah bir bucaktan çıkıyorlar, birbirleri ile gönül tavlâsı, oynuyorlar, gönüllerini vesveseden arıtıyorlardı.

⁸⁹ Beydaba, a.g.e., s. 243.

⁹⁰ Ataç, a.g.e., s. 163-164.

⁹¹ Eyüboğlu, a.g.e., s. 157-158.

Bu buluşmadan ikisinin de gönlü ferahlıyor, birbirlerine hikâyeler anlatıyorlar, birini söylediğini öbürü dinliyordu.

Fare, bir gün kurbağaya ey akıl kandili dedi; “Zaman oluyor ki sana bir sır söylemek istiyorum. Halbuki sen suyun dibinde bulunuyorsun.

Su kıyısında nâra atıyorum ama suyun içindeyken âşıkların nârasını duymuyorsun sen.

Ey yiğit er, ben bu muayyen buluşma vakitleri ile kanaat edemiyor, senin sohbetine doyamıyorum.

Namaz ve yol gösteren ibadet, beş vakit olarak farz edildi. Fakat âşıklar daima namazdadır.

Ve sarhoşluk o başlardaki mahmurluk, ne beş vakitle yatıştır, ne beş yüz bin vakitle.

“Beni az ziyaret et” sözü âşıklara göre değildir. Doğru özlü âşıkların canı, pek susuzdur.”

Fare dedi ki: “Ey merhametli, sevgili dost, ben seni görmedikçe bir an bile karar edemiyorum. Gündüzün nurum, kazancım, ışığım sensin; geceleyin kararım, neşem, uykum sen. Beni sevindirir, vakitli vakitsiz kerem eder anarsın lûtfedersin. Ey iyiliğimi isteyen, buluşmak için yirmi dört saatte bir kuşluk çağını tâyin ettin. Fakat ciğerim yanıyor, beş yüz kere susuzum, her susuzluğumda bir öküz açlığı var âdeta.

Fare“ Bahaneler icadetme. İşi yarına bırakıp savsaklama. Bu hacetimi hemen yerine getir.

İrmak kıyısında seni canla başla çağırıyorum ama sen merhamet edip cevap vermiyorsun.

Suya dalmama imkân yok. Çünkü terkibim topraktan meydana gelmiş. Ya bir elçi gönder, yahut kerem et, bir nişâne ver de benim sesimi sana ulaştırırsın.” Bu iş için o iki dost konuşup görüştüler. Nihayet şuna karar verdiler: Bir uzun ip bulacaklardı. Bu ipin çekişi, onların sırrını birbirine duyuracaktı. Fare, “ipin bir ucunu sana karşı iki büklüm olan bu kulun ayağına bağlarız, öbür ucunu da senin ayağına.

Bu suretle ikimiz, birbirimize ulanmış, bağlanmış oluruz; bir bedendeki can gibi birbirimize karışırız dedi. İpliğin bir ucunu benim ayağıma bağla, öbür ucunu kendi ayağına düğümle

De bu kupkuru yerde iktiza edince ipi çekebileyim, sen de bu vesileyle benim derdimi anlayasın” dedi. Bu söz kurbağanın gönlüne acı geldi. Bu pis beni bağlıyor galiba dedi. İyi adamın gönlüne kötü bir düşünce geldi mi bu boş değildir, bir aslı vardır bunun. O anlayışı vehim sayma, Tanrı anlayışı bil. Gönüldeki nur, onu külli levihten okumuş, anlamıştır.

Fare, doğru yolu bulmuş olan kurbağa ile buluşmak isteyince o aşk ipini çekerdi. Anbean elime böyle bir vasıta, böyle bir vesile geçirdim diye o ipe güvenirdi. Can ve gönül de bu geçeli, görüşmek için artık bir ipliğe döndü âdeta derdi. Derken ansızın bir alaca karga geldi, fareyi yakaladı. Kurbağa da onunla beraber havalandı. Fare karganın gagasında havalanınca kurbağa da ona bağlı olduğundan onunla beraber sudan çıktı.

Fare, karganın gagasındaydı, kurbağa da ipe bağlı olduğundan havalanmaktaydı. Halksa hele bak diyordu, karga, hileyle suda yaşayan kurbağayı nasıl da avladı. Nasıl suya girdi, nasıl da onu kaptı? Suda yaşayan kurbağa, nasıl olur da alaca kargaya avlanır? Kurbağa, bu, suda yaşamayan susuz hayvanlar gibi, aşâğılık bir mahluka eş olanın lâıyığıdır.”⁹²

Yukarıda bahsi geçen hikayede, her yazar hikayesini anlatıp, kıssadan hisse alınması gereken yeri özetleyerek hikayeyi bitiriyor. Ancak Mevlânâ'nın yorumuna gelince durum bambaşkadır. Mevlânâ'nın yorumunda her beyit bir geçmişi ve felsefesi olan ve İslam anlayışında birleşen bir çok olayı ima ediyor ve açıklıyor. Böylece Mevlânâ, şiir halinde sunduğu hikayelerinde kurduğu kendine has iletişim mekanizmasıyla, İslam ahlakını içeren hadis ve ayetlerin telkin ettiği düşünce ve motifleri çok anlaşılır ve sürükleyici bir üslupla dile getirmektedir. Söz konusu hikayede, toprak hayvanlarından olan farenin, su hayvanlarından olan, rahmet ve ihsan padişahı kurbağa ile aşka dönüşen aşırı görüşme ve konuşma iştiağını vurgulayan Mevlânâ, kul ile Yaratıcısı arasında ilişki kurmuş, yaratıcısını arayan bir

⁹² Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 732-735, 740-741, beyit, 2658-2769, 2968-2976.

aşık için, peygamberlerin birer elçi, namaz vakitlerinin bir görüşme ve buluşma vakitleri olduğunu Kur'an ve hadislerin dili ve ruhu ile anlatmaktadır.⁹³

Her biri bir dinî, ahlakî, tasavvufî, ve felsefî kitaplara konu olabilecek derin mevzuları basit bir “Kurbağa Fare” hikayesiyle yorumlayabilen Mevlânâ, sahip olduğu telkin ve kabiliyetiyle, sanat ve düşünce dünyasındaki farkını en azından metoduyla fark ettirmektedir.

Mevlânâ'nın her hikayesini okuduğumuzda, her an hikaye içinde bir hikaye, yorum içinde bir yorum okuyoruz. Anlatımda kullandığı emsalsiz telkinleriyle, iki kıssa birbirine sırasıyla hem konu hem yorum görevi yapıyor. Farklı zaman ve mekanlarda cereyan eden olaylar ve olayların kahramanları adeta bir noktada keşişiyor. Aynı dili konuşuyor, aynı hakikate hizmet ediyor.⁹⁴

Mevlânâ'nın benzerlerinden ayrılan bir başka özelliği de yorumlarındaki çok yönlü amacıdır. O hikayelerini, ne Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ında görüldüğü gibi sadece tasavvufî, ne *Kelile ve Dimne*'de olduğu gibi sadece öğretici mahiyette, ne de La Fontaine gibi, salonlarda okunup, beğenilmek duygusu içinde hayattan zevk almayı, tabiatın yeterince faydalanıp, kendi kaderinin kendi efendisi olmayı amaçlayan bir anlayışla kaleme alınmıştır.⁹⁵

Onun hikayelerle bize açtığı *Mesnevî*'si, mutlak varlıktan küllî akıla, evliya enbiya tasavvurundan mürit mürşit ilişkisine, dünya ve ahiret inanç esaslarından kaza ve kader inancına, hatta sanat, eğitim gibi konulara kadar tüm beşerî ilimleri içinde toplayan bir irfan deryasıdır.

⁹³ Öztürk, “Hayvan Hikayelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler”, s. 246.

⁹⁴ Öztürk, “Hayvan Hikayelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler”, s. 246.

⁹⁵ Baykal, a.g.m., s. 24.

II. BÖLÜM

MESNEVÎ'DE GEÇEN HAYVAN METAFORLARININ TASAVVUFÎ YORUMU

1. MESNEVÎ'DE “FİL” METAFORU

“Fil” Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde en çok üzerinde durduğu hayvan metaforlarından biridir. İri görünümüleriyle ve o asırlardaki işlevleriyle, savaşlarda üstlendikleri görevlerle fillerin, insan hayatında önemli bir yeri bulunmaktaydı. Dolayısıyla hikaye ve masalarda da bu hayvanlar kendilerinden sıkça bahsettirmişler ve doğu klasiklerindeki yerlerini almışlardır.

Mesnevî'de fil metaforu birkaç farklı anlamda ele alınmıştır. Bu anlamları inceleyecek olursak şöyledir:

1.1. Allah'ın Erleri Olan Evliyaya Dil Uzatmak

Mesnevî'de fil metaforu Kabe'ye saldırmak üzere yola çıkan Ebrehe ordusu dışında müspet anlamlarda kullanılmış, güç ve masumiyetin sembolü olmuştur. Filler en iri cüsseli hayvanlardandır ancak böyle olmakla beraber vahşi ve yırtıcı hayvanlardan değildir. O sebeple zararsızdırlar. Üstelik devasa bedenlerini beslemek için başka hayvanları da kurban etmezler. Fillerin bu yapısından dolayı Mevlana fil yavrularını yiyenler hikayesinde filleri Hakk'ın erleri olan evliyaullahı benzetmiştir. Hikaye şöyledir:

“Hindistanlı akıllı ve bilgili bir kişi vardı. Bir gün uzak bir diyardan gelen aç ve çıplak perişan kimselere rastladı, onlara acıyıp nasihat etti:

“Biliyorum zor günler yaşamışsınız. Çektiğiniz açlık yüzünüzden anlaşılıyor. Fakat beni çok iyi dinleyiniz. Bundan sonra gideceğiniz yollarda filler var. O fillerin, son derece semiz ve güçsüz olan yavruları da olur. İhtiyaç durumunda bu yavruları avlamak istersiniz. Bu size çok kolay ve cazip gelir.

Fakat unutmayın ki anneleri pusuda onları beklemektedir. Yavrusu kaybolunca kilometrelerce yol yürüyerek yavrusunu arar ve durmadan ağlayıp inler. Yavrularına çok düşkündür filler. Sakın ola ki fil yavrularım avlayıp yemeyin, açlıktan ölseyiz de bunu yapmayın çünkü nereye giderseniz gidin ana fil, yavrusunun kokusunu takip ederek sizi bulur,” dedi.

Sonra şöyle devam etti:

-Eğer bu öğüdümü tutarsanız başınızı belâdan kurtarmış olursunuz. Otlara, yapraklara, yabani meyvelere razı olun da sakın nefsinize uyup fil yavrularına tamah etmeyin, onları avlamayın. Ben vazifemi yaptım. Nasihat verme borcumu ödedim.

Bu yolcular yollarına devam ederlerken, yiyecekleri bitti, çâresiz kaldılar. Açlıkları, her an artıyor, dayanılmaz hale geliyordu. Tam bu sırada, yeni doğmuş semiz, nazik, iştah açıcı bir fil yavrusu gördüler. Adetâ aç kurtlar gibi fil yavrusunun başına üşüşerek, onu kesip yemek istediler. Onlardan biri kendilerine söylenenleri hatırlattı. Fakat kimseye dinletemedi, açlık başlarına vurmıştu. Arkadaşları fil yavrusunu kestikten sonra güzelce kebab edip yediler. Ona da ikram edip:

-Bırak bu boş sözleri de gel karnını doyur, bak ne kadar nefis et, dediler.

Tüm bu ısrarlara rağmen o akıllı kişi fil yavrusunun etinden yemedi. Karınlarını fil yavrusunun etiyle tıka basa doyuranlar biraz sonra yatıp derin bir uykuya daldılar.

Bu etten yemeyen kişi ise açlıktan uyuyamadı, dolaşıp duruyordu.

Aradan bir müddet geçtikten sonra kızgın bir fil çıka geldi. Önce o uyanık adamın yanına gelip korkudan titreyen, ecel terleri döken adamın ağzını üç kere kokladı, yavrusunun kokusunu alamadı. Adamın etrafından birkaç kere kızgın kızgın dolaşıp durduktan sonra ona dokunmadan çekip gitti.

Uyuyanların yanına varıp ağızlarını kokladı. Kimden yavrusunun etinin kokusunu aldıysa onu havaya kaldırarak yere vurup parçaladı.⁹⁶

Abdülbaki Gölpınarlı bu hikayeye ilgili şunları nakletmektedir: “Fürûzanfer, hikayenin, “*Hilyetü'l-Evliyâ*’da olduğunu bildirmektedir. Hikayenin *Hilye*’deki özeti şudur: “Abdullah el-Kalânîsî, bir gemiye binip sefere giderken deniz patlar ve herkes kurtuluş için bir adak adar. Abdullah da kurtulursam fil eti yemeyeceğim der. Herkes böylesi bir adağa şaşar. Kurtulup da karaya çıkınca uzun bir süre aç kalırlar. Nihayet bir fil yavrusu bulurlar kesip etini yerler. Abdullah el- Kalânîsî ise yemez. Yiyenler uykuya dalınca dişi fil gelir herkesi koklayıp yavrusunu öldürenleri bulur ve parçalar.”⁹⁷

Hiz. Mevlânâ bu hikayeye bizzat kendisi yorum getirmiştir. Ve üç ayrı benzetmeyle hikayenin yönünü belirlemiştir. Mevlânâ’nın hikayede ele aldığı konuları şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

⁹⁶Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 272-275, beyit, 69- 76, 104 -105, 136- 153.

⁹⁷ Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mesnevî Şerhi*, C. III., Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973, s. 28.

1. Gıybet/Dedikodu

Mevlânâ,; fil yavrusu yemeyi gıybet etmeye benzetmiştir. “Yavrum veliler de Allah çocuklarıdır. Onlar ortada olsun olmasın... Allah mallarını, canlarını korur. Onların hallerinden haberdardır.

Sakin noksanlarını bulup aleyhlerine gıybet etme. Allah onların canı için senden intikam alır.”⁹⁸

Bu beyitlerde Mevlânâ, “Ey Müslümanlar! Bazınız bazınızın gıybetinde bulunmayın, ayıbından ve noksanından bahis etmesin.içinizden biri ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Halbuki onu çirkin görür iğrenirsiniz.”⁹⁹ ayetine işaret etmektedir.

Gıybet etmek bir kimseden gıyabında hoşuna gitmeyecek şekilde bahsetmektir ki bu ayetle sabit bir şekilde yasaklanmıştır. Hatta ölü kardeşinin etine benzeterek işin çirkinliğine vurgu yapılmış ve tiksindirmeye çalışılmıştır. Çünkü nasıl ölü kimse yapılan muameleye hiçbir cevap veremezse yanımızda bulunmayan kardeşimiz de bizden haberdar olmadığı ve hiçbir cevap veremeyeceği için ölü mesabesindedir.

Resûlullah (s.a.v.) bir gün ashabına şöyle sordu: “Gıybet nedir, bilir misiniz?” Ashabı, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir”, dediler. Hz. Peygamber, “Gıybet, onun bulunmadığı bir ortamda, bir kardeşinden, duyduğunda hoşlanmayacağı şekilde bahsetmendir” buyurdu. “Söylenen ayıp eğer o kardeşimde varsa, ne dersiniz?” diye soruldu. Peygamberimiz, “Eğer söylediğin şey onda varsa gıybet ettin; yoksa, o zaman ona iftira ettin demektir” buyurdu.¹⁰⁰

Bir başka hadîs-i şerîfde ise şöyle buyrulur:

“Miraç gecesinde, bakır tırnakları olan bir kavme uğradım. Tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalıyorlardı. “Ey Cebrail, bunlar da kim?” diye sordum. “Bunlar, dedi, insanların etlerini yiyenler ve ırzlarını (şereflerini) payımal edenler, ayaklar altına alanlardır.”¹⁰¹

Mevlânâ, evliyanın noksanını araştırmayı fil yavrusu yemeye benzetir ki intikamını bizzat Allah’ın alacağını söyler.¹⁰² Çünkü evliyanın terbiyesini Hak Teâlâ

⁹⁸Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 273, beyit, 78-79.

⁹⁹Hucurat, 49/12.

¹⁰⁰Müslim, Birr, 70.

¹⁰¹Ebu Davud, Edeb, 40.

¹⁰²Buhârî, Rikak, 38.

kendisi verir ve onlar Hakk'ın birer tecelligâhı haline gelirler. Allah'ın nurunu taşıyan bu kimselere ancak tabi olunur. Onlar hakkında ileri geri konuşanlar ise Allah'ın gazabına düçar olmakla tehdit edilir.

Müteâkip beyitte “gyıbetten sakının, çünkü sizin ağzınızı koklayacak olan Allah'tır,” denir. Yani gizli açık her şeyi bilen yüce Allah elbette ki dedikodu, lâf taşıma, gyıbet etme gibi kötü davranışları da bilir ve ona göre karşılık verir.

Bakara suresi 257. ayet-i kerîmede de Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Allah mü'minlerin velisi, hâmîsi ve muhafızıdır. Onları karanlıktan, yani dalaletten nura çıkarır. Kafirlerin ise, velileri putlar ve şeytanlardır ki, onları nurdan zulmete götürürler.”¹⁰³

Âhiret âleminde bu dünyadaki gibi içini gizlemek mümkün olmaz. Buradayken gyıbet eden kimsenin o âlemde ağzını değiştirip düzgün hale getirmesi mümkün değildir. Orada, yaptıklarıyla baş başa kalacaktır.”¹⁰⁴ Bütün gizliliklerin ortaya çıkacağı o günde, hiçbir yardım almayacaktır.”¹⁰⁵

2. Rüşvet

Mevlânâ ikinci olarak rüşvet üzerinde durur. Fil yavrusu yemeyi, toplumların en büyük dertlerinden olan rüşvet almaya benzetir. Şöyle der:

*“Ey rüşvet yiyen, fil yavrusunu yiyorsun! Sana düşman olan fil kökünü kazır, seni mahveder.”*¹⁰⁶

“Mal canın yongasıdır” denir. Mevlânâ'ya göre halkın malı onların kanı gibidir. Ey rüşvet yiyen kimse, sen onların mallarını yemekle kanlarını dökmüş ve fil yavrusunu yiyenler sınıfına girmiş oluyorsun. Oysa bir hadise göre: “Halk Allah'ın aile fertleri gibidir.” Yani yavruları durumundadır. Yavruların sahibi onlardan vazgeçmez. Cenâb-ı Hak bütün mahlukatın rızkını verdiği cihetle herkes ve her şey onun ailesi demektir koruması altındadır. Hiçbirinde diğerini hakkını bırakmaz.

3. Kötü Huyların Manevî Kokusu

Hikayenin devamında üçüncü bir benzetme yapılır. Burada koku öne çıkar. Anne fil ağız kokularından kötü insanları tanımıştı. Mevlânâ der ki:

¹⁰³ Bakara, 2/257.

¹⁰⁴ Demirci, Mehmet, *Mesnevî Hikayelerinden Dersler*, Vefa Yay., İstanbul, 2009. s. 84-86.

¹⁰⁵ Tarık, 86/9.

¹⁰⁶ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 275, beyit, 157.

*“Kibir, hırs ve şehvet kokusu, soğan yiyen insanın ağzından hissedilen kokuya benzer. Soğan sarımsak yiyen biri, her ne kadar ben onları yemedim diye yemin de etse, konuşurken yanındakiler onun kokusunu duyarlar. Bunun gibi kibirli ve aşırı ihtiraslı olan biri de, lisanıyla bende bunlar yoktur dese de, hali ve tavırla onu göstermekten geri kalmaz.”*¹⁰⁷

İşte kötü huyların mânevî kokusu sebebiyle duâlar reddedilir, kabul görmez. Dua Allah'tan bir istekte bulunmaktır. Bu sırada ne kadar süslü lâflar da söylene, söyleyenin içi ve kalbi düzgün değilse, kötü huylarla doluysa, o duâ kabul görmez. Bir âyette “Onlar içlerinde olmayanı dilleriyle söylerler”¹⁰⁸ buyrulur.

Mevlânâ fil yavrusunu yiyen adamların ağzını anne filin koklaması hadisesini, öldükten sonra kabre giren kimsenin ağzını Münker ve Nekirin koklayıp ona göre muamele etmesine benzetir.

*“O teessüf edilecek şahsın vay haline! Kabirde onun ağzını koklayacak olan Münker Nekirdir.”*¹⁰⁹

Ebu Hüreyre (ra), Hz. Peygamber’in (sav) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ölü defnedildiğinde, ona gök gözlü simsiyah iki melek gelir. Bunlardan birine Münker, diğerine de Nekir denir. Ölüye:, “Şu Muhammed denilen zat hakkında ne dersin?” diye sorarlar. O da hayatta iken söylemekte olduğu; “O, Allah’ın kulu ve Resûlüdür. Allah’tan başka ilah olmadığına, Muhammed (sav)’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim” sözlerini söyler. Melekler; “Biz senin böyle diyeceğini zaten bilmekteydik” derler. Sonra kabri yetmiş çarpı yetmiş zira’ kadar genişletilir ve aydınlatılır. Sonra ona “Yat ve uyu” denir. “Aileme dönüp onlara haber versem mi?” diye sorar. Onlar da; “Zifafa giren ve sadece en çok sevdiği kişi tarafından uyandırılan şahıs gibi, mahşer gününe kadar sen uyumana devam et” derler. Böylece, yattığı yerden, Cenab-ı Allah onu tekrar diriltinceye kadar uyur. Eğer ölü münâfık olursa, melekler şöyle der: “Şu Muhammed denilen zat hakkında ne dersin?” Münâfık da şöyle cevap verir: “Halkın Muhammed hakkında bir şeyler söylediklerini işitmiş, ben de onlar gibi konuşmuştum. Başka bir şey bilmiyorum.” Melekler ona; “Böyle diyeceğini zaten biliyorduk” derler. Daha sonra yere, “Bu adamı alabildiğine sıkıştır” diye seslenilir. Yer de sıkıştırmaya başlar. Öyle

¹⁰⁷ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 275, beyit, 164-166.

¹⁰⁸ Fetih, 48/11.

¹⁰⁹ Nahîfî, a.g.e. C. III., s. 274, beyit, 108.

ki o kimse kemiklerini birbirine geçmiş gibi hisseder. Allah onu yattığı bu yerden tekrar diriltinceye kadar kendisine azap edilir.”¹¹⁰

Bu hadiste bahsedilen azap, ruha ilişkindir. Nasıl ki uyuyan bir kişinin bedeni hareketsiz olduğu halde o kişi rüyasında son derece eziyet çekebilmekte, bunun gibi, ölünün bedenine olmasa dahi, ruhuna azap edilmektedir.¹¹¹

1.2. Zâhirde Kalıp Bâtını İdrak Edemeyen Kişi

Mevlânâ, insanların bir çoğunun zâhirî işlerle meşgul olmaktan ötürü kainata gafletle baktıklarını, nesnelere hakikatini anlamaktan uzak olduklarını ve dolayısıyla maddeyi aşip manaya eremedikleri görüşündedir. Böyle kimseler tek bir bakış açısına sahip oldukları için bütüncül bakamazlar. Can içindeki canı, bedendeki ruhu fark edemezler derinleşemezler. Onlar sadece bedende takılı kalmışlardır daha ilerisini göremezler.

Mevlânâ bu tip kimseleri “karanlık mekanda fili tanımaya çalışan insanlar”ın hikayesine benzetir. Hikaye şöyledir:

“Hintliler karanlık bir ahıra bir fil koyup o güne kadar hiç fil görmeyen insanlara onu göstermek istediler. Fili tanımak için o yere birçok insan toplandı. Fakat filin bulunduğu yer o kadar karanlıktı ki hiçbir şey görünmüyordu. Onun için insanlar file elleriyle dokunmaya, ellerini filin orasına burasına sürmeye başladılar. Bunlardan birisi filin hortumunu tutmuştu; dışarıya çıkınca sorduklarında.”Fil kalın bir su hortumuna benzer, bir hortumdur” dedi.

Başka biri filin kulağına dokunmuştu, o da: “Fil bir yelpâzeye benziyor” dedi.

Bir başkası filin bacağına dokunmuştu: “Fil bir direğe benziyor” dedi.

Filin gövdesine dokunan ise: “Fil bir tahta benziyor” dedi.

Böylece herkes filin neresine dokunduysa fili öyle ve ona göre anlattı. Her birinin anlattığı başka başkaydı. Fakat ellerinde bir mum olsaydı, ayrılık kalmaz herkes aynı şeyi görür, aynı şeyi anlatırdı.”¹¹²

1.3. Gücüne Güvenip Kibirlenen Kimse

Hiz. Mevlânâ, kişinin kendisini güçlü ve muktedir görüp kibirlenmesini Yemen valisi Ebrehe'nin fillerine benzetir. Hiz. Peygamberin doğumundan 50 gün

¹¹⁰ Tirmîzî, Cenâiz, 70.

¹¹¹ Karaköse, a.g.e., s. 153, dipnot, 165.

¹¹² Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 305, beyit, 1261-1270.

önce yaşanan bu olayda yer yüzünün iri hayvanlarından olan fillerin küçük ebabil kuşlarına nasıl mağlup oldukları anlatılır. “Görmedin mi Rabbin fil sahiplerine ne yaptı? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üstlerine sürü sürü kuşlar gönderdi. Onlara çamurdan sertleşmiş taşlar atıyorlardı. Nihâyet onları yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı.”¹¹³

Mevlânâ da bu ayetlerden yola çıkarak şöyle ifade ediyor:

*“Eğer sen fil gibi isen ve hasmın senden ürkip kaçıyorsa da mağrur olma ki Tayran Ebabil cezası sana da yetişir.”*¹¹⁴

Filler cüsseli hayvanlardır. Ebabil kuşları ise küçük kuşlardır. Hiç kimse büyüklüğüne gücüne güvenmemeli, çünkü kibir şeytan ahlakıdır. Allah kibir ehlini rezil ve zelil etmeye kadirdir. Bir küçük kuş koca bir fili helak edebilir. Kebîr olan yalnızca Allah’tır.

Fil suresinde de geçtiği üzere hadise 571 yılında Mekke’de olmuştur. Ebrehe Mekke’nin ticaret merkezi olma niteliğini yitirmesi için Yemen’e çok gösterişli bir kilise yaptırmış ve halkın ilgisini oraya çekmeye çalışmıştır. Ancak Kabe islamdan önce de kutsaldı ve halk Kabe’ye gidip hacı olmaktan geri durmamıştı dolayısıyla da Yemen’e gelen olmamış ve Yemen ticarî açıdan da zenginleşememişti. Bunun üzerine Ebrehe Kabe’yi yıkmaya karar verdi. Fillerden oluşan büyük bir orduyla Mekke üzerine yürüdü. Mekke’nin reisi Abdülmuttalip halkı dağa sığınmaya götürdü. Halkın savaştaki gücü yoktu mecburen kaçmıştı. Derken o büyük fil ordusuna ufacık ebabil ordusu yetişti. Ebrehe ve askerlerini ve filleri mahv u perişan etti.¹¹⁵

1.4. Peygamber’in Sözüyle Alay Eden Nasipsiz

Mevlânâ, peygamberlerin öğütleriyle alay eden ve onların getirdiği mucizeleri küçümseyen kimseleri, tavşanın ay’ın elçisi olduğunu fillere söylemesine benzetir. Bu misalle adi kimseler peygamberliği küçümseyeceklerdir ve tavşana inanan fillerin reisiyle dalga geçeceklerdir.

“Bu, bir tavşanın “ Ben ayın elçisiyim, onunla eşim” demesine benzer. Bütün av hayvanları, fil sürüsünün yüzünden suyu güzel kaynağa gidemez

¹¹³ Fil, 115/1-5.

¹¹⁴ Nahîfî, a.g.e., C. I., s.79, beyit, 1368.

¹¹⁵ Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, C. I., Gonca Yay., İstanbul, 1986, s. 67-72.

olmuşlardı.

Hepsi de korkularından oraya yanaşamıyorlardı. Güçleri, kuvvetleri yoktu, bir düzen düzdüler.

Bir ihtiyar tavşan, ayın ilk gecesi dağın tepesine çıkıp bağırdı:

Ey fil padişahı, ayın on dördüncü gecesi gel de kaynağa bak, sözümün doğruluğunu gör!

Ben elçiyim, elçiye zeval yok... ona ne kızılır, sövülür, ne hapse atılır. Ay diyor ki : “Filler, buradan gidin, kaynak bizimdir, dağılın buradan! Yoksa sizin gözünüzü kör ederim. Ben, onun sözünü söyledim, boynumdan vebali attım.

Bu kaynağı bırakıp gidin de ayın kılıncından emin olun. Sözümün doğruluğuna nişan de şu: Filler, su içmek için kaynağa geldiler mi ay harekete gelir.

Fil padişahı, filân gece gel de kaynakta bu dediğimi gör!

Ayın yedisi, sekizi olunca fil padişahı su içmek için kaynağa geldi. O gece vakti hortumunu suya salınca su harekete geldi, ay da hareket etti. Fil, suyun içinde ayın titrediğini, harekete geldiğini görünce tavşanın sözüne inandı. Fakat “ Filler, biz o ahmak fillerden değiliz ki ayın hareketi bizi korkutsun” dedi. Peygamberlerse “ Ah akılsız adamlar ah, size canla, başla verdiğimiz nasihatler, sizin bağınızı kuvvetlendirdi. Vah yazıklar olsun vah!” dediler.”¹¹⁶

Bu misaldeki tavşanın hikayesine aldanan fil, kafirlerin gözüyle, mümin kimsedir. Diğer filler kafirlerin kendi görüşüne göre akıllı kimselerdir. Tavşan ise kafirlerin bakış açısıyla peygamberleri temsil etmektedir. Mevlânâ bu hikayeyle kafirlerin dine ve peygamberliğe bakış açısını ortaya koymuştur.

2. “ÖKÜZ” METAFORU

Mevlânâ'nın çok sık başvurduğu metaforlardan biri olan “öküz” metaforu sözlükte; “İğdiş edilmiş erkek sığır; (mecâzen) saf, kalın kafalı, kâbiliyetsiz, görgüsüz, beceriksiz kişi”¹¹⁷ anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise metaforik

¹¹⁶ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 346-347, beyit, 2750-2765.

¹¹⁷ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz.Yay., 11. Baskı, İstanbul, 1996, s. 874.

olarak genellikle “yeme, içme, uyku ve cimâ” gibi hayvânî ve nefsânî sıfatlar’ı¹¹⁸ ifâde etmek üzere kullanılan bir terimdir.

Öküzün Arapça karşılığı olan “es-Sevru” kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de hiç geçmemekte; buna karşılık el-Bakar, el-Bakara ve Bakarât kelimeleri kullanılmak sûretiyle, erkeğiyle (öküz) ve dişisiyle (inek) bir bütün olarak sığır cinsi kastedilmektedir.¹¹⁹

Sözlükte, mecazda ve Kur’an’da bu kelimenin hangi anlamlara geldiğine kısaca değindikten sonra Mevlânâ Celâleddîn Rûmî bu metaforu hangi anlamda kullanmış onu inceleyelim:

2.1. Nefs

Hız. Mevlânâ öküz metaforunu özellikle nefis manasında kullanmıştır. Çünkü öküz ağır canlı, yeme içme ve cimaya düşkün bir hayvan olarak bilinmektedir. . *Mesnevî*’de öküz, insanın manevî yükselişine engel olan, onu yoldan alıkoyan, saptıran, hakikati perdeleyen nefsanî ve bedensel duyguları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Öküz nefsi dizginlemek isteyen, rotayı meşâyihin güzergâhına çevirmek, onların yollarına râm olmak zorundadır. Nefsi öldürmek, yâni onu denetim altına alıp kendine köle yapmak, ancak şeyhin direktifleri doğrultusunda onu aklın (akl-ı maâd) emrine vermekle gerçekleşebilir. Mevlânâ şöyle der:

“Nefsini öldür de âlemi dirilt! Nefs, efendisini öldürmüştür; sen, onu kendine kul, köle yap! Kendine gel, öküzü dâvâ eden, senin nefsidir; kendisini efendi yerine koymuştur; ululuk taslamaktadır.

Öküzü öldüren de aklındır. Hadi, artık ten öküzünü öldüreni inkâr etme!

Akıl bir esirdir; dâimâ Hak’tan zahmetsizce bir rızık, tabak tabak nîmetler ister.

Onun zahmetsizce rızıklanması neye bağlıdır? Kötülüğün aslı olan öküzün öldürülmesine.

Nefs, “Benim öküzümü nasıl olur da öldürürsün?” der. Çünkü nefis; öküz, ten sûretidir. Velînimet-zâde olan akıl, ihtiyaçlar içinde kalmış, kanlı kâtil nefis, efendi olmuş, öne geçmiş! Zahmetsiz rızık nedir, bilir misin? Ruhların gıdâsı, peygamberlerin rızıkları.

¹¹⁸ Ögke, Ahmet, *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*, Elmalı Belediyesi Yay., Ankara, 2007, s. 120.

¹¹⁹ Mevdudî, Ebu’l-Alâ, *Tefhîmü’l- Kur’ân*, C.I., İnsan Yay., İstanbul, 1991, s.43.

Fakat bunu elde etmek, öküzü öldürmeye bağlıdır. Hazîne, öküzün içindedir”¹²⁰

Nefsinin esiri olmuş kişiler ise, doymak bilmez bir açgözlü ve bu açgözlülüğü yüzünden de içine düştüğü nefsanî ve dünyevî kaygılar sebebiyle telef olup giden birer öküz olarak tasvir edilmiştir. Bu mana, Mevlânâ'nın anlattığı obur öküz hikâyesinde en güzel şekliyle canlanmaktadır:

“Yeşilliklerle dolu büyük bir adada, obur bir öküz yaşarmış. Yüce Allah, o adayı otlarla, çayır çimenle doldurur; öküz, akşama kadar hepsini otlar, bir dağ parçası gibi şişer, semirir; gece olunca da “bütün ovayı otladım, hepsini bitirdim; yarın ne yiyeceğim?” korkusuyla derde kapılır; bir türlü uyuyamaz; bu dertle zayıflayıp âdeta kuru bir çöpe dönermiş. Sabahleyin kalkınca, yine bütün ovayı, önceki günküden daha yeşil, daha bol çayır çimenle dolu bulur; yine yer, içer, semirir; geceyin yine aynı derde düşermiş. Yıllardır bunu görür; fakat “rızkım bir gün bile azalmamışken öyleyse bu korku, bu yarış, ve bu dert nedir?” diye düşünmez Allah’a yine güvenmezmiş.”¹²¹

Aç gözlü insan da tıpkı bu öküz metaforundaki gibi istisnasız her gün kendisine verilen nimetlere şükretmeyi bilmez. Hep daha fazlasını biriktirip yığmaya çalışır. Çünkü şeytan sürekli kendisini fakirlikle korkutmaktadır. Bu korku sebebiyle huzursuzdur ve dünyalık için çalışmak tek gayesi olmuştur.

2.2. Dünyâ Malı

Hiz. Mevlânâ, geçimlik dünyâ malını, “Bir öküzün, ısrarla duâ eden adamın evine koşup gelmesi” hikâyesiyle anlatır. Hikâyeye göre, adamın biri, kendine dünyalık mal-mülk vermesi için sürekli Allah’a yalvarıp durmaktadır. Nihayet bir gün, yine ağlayıp inleyerek yalvarırken, birden bire bir öküz, o adamın evinin kapısını iki boynuzuyla kırarak eve dalar. Adam da derhal öküzü yakalayıp yere yatırmakla keser ve bir güzel ondan nîmetlenir.¹²² Mevlânâ'ya göre, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) : “Şüphe yok ki, Allah duâda ısrar edenleri sever” sözü

¹²⁰ Nahîfi, a.g.e., C., III., s. 340, beyit, 2515- 2523.

¹²¹ Nahîfi, a.g.e., C. V., s. 611, beyit, 2863-2871.

¹²² Nahîfi, a.g.e., C. III., s. 334, beyit, 2315 vd.

gereğince, Cenâb-ı Hak, ısrarla dünyâlık isteyen o adama eninde sonunda dünyâ nimetini göndermiş, onu ondan esirgememiştir.”¹²³

2.3. Nefsine Tapan Kişi

İnsan aslında çok muhteşem bir donanımla yaratılmıştır. Yetenek ve aklını doğru kullanabildiğinde üstün yaratılışının gereğini yerine getirmiş olur. Ancak aynı insanda hayvanî arzular ve zaafılar da mevcuttur. Hz. Mevlânâ, insanda bulunan hayvânî hisleri terbiye edip nefsanî özelliklerden insanı kurtarabilecek donanıma sâhip kişinin, ancak Allah dostu bir velî olabileceğini söyler. Çünkü evliyada, sıradan insanda bulunan hayvanî hislerden çok farklı, bambaşka bir ruh ve akıl vardır. O, terbiyesini bu iki temel farklı meziyetiyle gerçekleştirmektedir. Bu gerçeği Mevlânâ şöyle dile getirir:

“İnsanda öküzün, eşeğin anlayışından ve canından başka bir akıl, başka bir can vardır.

O deme erişen, o makamda Allah velisi olan kişide de, insandaki candan, akıldan başka ve ayrı bir can ve akıl vardır.

Hayvanî canlarda birlik yoktur... Sen bu birliği, rüzgârın rûhunda arama!

Bu hayvanî can ekmek yese, insanî ruhun karnı doymaz; bu yük çekse, o sıkıntı çekmez!

*Hatta onun ölümüyle bu hayvanî ruh, neşelenir, sevinir... İnsanî ruhun bir şey elde ettiğini görünce de hasedinden ölür!”*¹²⁴

Eğer bir insan, peygamberlerin yoluna ve onların vârisleri olan evliyanın terbiyesine girmemek için direnirse, öküzlüğü ve eşekliği onda bâkî kalır; şirke ve küfre düşmekten kendini kurtaramaz. Mevlânâ der ki:

“Öküz, elbette bir buzağıyı Tanrı tanır. Eşek, müşteri olup bir şey alsın, elbette ham kavun alır.”¹²⁵ “Hayvan duygusu pâdişâhı görseydi, öküz ile eşek de Allah’ı görürdü. Sende hayvan duygusundan başka, hevâ ve hevesten ayrı bir duygu olmasaydı, Âdemoğlu, nasıl muazzez ve mükerrem olur, nasıl hayvan ile ortak bir hisle (ilâhî) sırra mahrem olurdu?”¹²⁶

¹²³ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Öküz Metaforu”, s. 15; Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 311, beyit, 1487-1491.

¹²⁴ Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 426, beyit, 418-422.

¹²⁵ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 216, beyit, 2110-2111.

¹²⁶ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Öküz Metaforu”, s. 16; Nahîfî, a.g.e., C., II., s. 162, beyit, 65-67.

2.4. Münâfık / İkiyüzlü Kişi

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, yaptığı işlerde ve davranışlarında ilkeli ve tutarlı olmayan, bir öyle bir böyle davranan, esen rüzgâra göre renk ve şekil değiştiren, inandığı gibi yaşamayan, iki yüzlü kişileri; yarısı siyah, yarısı beyaz, alacalı öküze benzetir:

“Görüyorsun ya; bu bir kişide iki iş de var; gâh balık oluyor, gâh olta!

Yarısı mü'min, yarısı kâfir! Yarısı hırs, yarısı sabır!

Allah: “İçimizde mü'min de var, kâfir ve eski putperest de”¹²⁷ dedi.

Öküz gibi... Yarısı kara, yarısı ay gibi bembeyaz!

Bu yarısını gören onu almaz; öbür tarafını gören ise almak ister, üstüne düşer.”¹²⁸

Tıpkı alacalı öküzün beyaz tarafını görenin onu almak istemesi, siyah kısmını görenin ise vazgeçmesi gibi; münâfık kişinin de iyi, güzel ve dürüst yönlerini gören, onunla dost olmak ister; ama çirkin yüzünü, kötülüklerini, kabalıklarını ve ihânetlerini gören de ondan kaçır.¹²⁹

2.5. Sahte Şeyh

Mevlânâ, gerçekte şeyhlik kabiliyet ve yetkisine sâhip olmadığı halde şeyhlik taslayan müteşeyyihleri, Cenâb-ı Hakk'ın sınaması sonucunda iki boynuzunun belirmesi sâyesinde foyası meydana çıkan öküzlere benzetir:

“Aşağılık bir adam, terzilik dâvâsına kalkışsa; pâdişah, onun önüne bir atlas kumaş atar,

“Bundan bir geniş kaftan yap!” der. Bu sınamayla, yersiz dâvâyâ kalkışanın başında iki boynuzdur peyda olur, öküzlüğü anlaşılır...

Kendini Cüneyd ve Bâyezid gösteriyorsun.. Yürü be! “Ben, baltayı kilitten fark edemem ki” diyorsun ama.

A düzenbaz! Kötülüğü, tembelliği, kızgınlığı ve ihtirâsı, bu sersemlikle nasıl gizleyebileceksin?

Kendini Hallâc-ı Mansûr göstermede, dostların pamuğuna ateş urmadasın... Kendini öyle pek yol erlerinden sanma! Sen, yol kesicilerin adamısın.”¹³⁰

¹²⁷ Teğâbün, 64/2.

¹²⁸ Nahîfî, a.g.e., C., II., s. 177, beyit, 610-614.

¹²⁹ Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu”, s. 18.

¹³⁰ Nahîfî, a.g.e., C. III., beyit, 686-687, 692-694, 697. s. 289.

Buradaki terzilik mürşidliği; pâdişah Yüce Allah'ı; atlas kumaş insandaki “insan olma” kabiliyetini; kaftan kâmil insanı; iki boynuz sahte şeyhin açığa çıkan foyalarını ve öküz de şeyh taslağını simgelemektedir. Sahte şeyh, kendini vaktinin Cüneyd'i, Bâyezîd'i olarak tanıtır; hattâ tasavvufun ilk aşk şehîdi Hallâc-ı Mansur'luk iddiâsına kalkışır. Oysa lâyük olmadığı halde onun yaptığı bu iş, gerçek Hak dostlarının yolunun, tasavvufun yanlış tanınmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla böyle bir sahte şeyh, tasavvuf yolunun bir eri olmak bir yana, ancak bir yol kesici olabilir.¹³¹

2.6. Tasavvufî Hakikatlerden Habersiz Kişi

Mevlânâ, mânevî ve tasavvufî hikmet ve hakikatlerden habersiz kişiyi, *Mesnevî*'sinde anlattığı bir hikayedeki, denizden mücevher çıkarıp onun ışığıyla geceleyin otlayan su sığırı metaforuyla tasvir eder.

Hikayeye göre, su sığırının biri, denizin dibinden bir mücevher çıkarıp deniz kıyısına koyar ve geceleyin onun ışığıyla otlamaya başlar. Durumu izlemekte olan bir inci tâciri, sığırın mücevherden uzaklaştığı bir anda, pusuya yattığı yerden çıkar, o taşı balçıkla örter, kendisi de ağaçların arasına tekrar gizlenir. Mücevherin ışığının kesildiğini gören sığır, bunu yapanı bulup boynuzlamak için çayırın etrafını deli danalar gibi defalarca hışımla dolaşır; ama bir türlü tüccarı bulamaz. Sonunda çâresiz, yine denizin kıyısına, mücevheri koyduğu yere gelir; fakat balçıkla örtülmüş olduğu için artık onu bulamaz.¹³² Hikâyenin tam da burasında sözü alan Mevlânâ, insanları şöyle uyarır:

“Şeytan bile toprağı anlamadıktan, toprağa karşı kör ve sağır kesildikten sonra, artık toprakta mücevher olduğunu, öküz nereden bilecek?”

“İnin!” emri, cam bedene soktu da Âdem incisi, toprakta gizlendi.

*Onu tâcir bilir; fakat öküz bilmez. Gönül ehli olanlar anlarlar; fakat her toprak kazan, anlamaz.”*¹³³

Hikayedeki deniz, uçsuz bucaksız mârifet ve hikmet bilgisini; mücevher, ondan çıkarılan tasavvufî hikmet ve hakikat parçacıklarını; inci tâciri, yüce irfânî değerlerden haberdar olan ve bunların kıymetini çok iyi bilen mürşid-i kâmilî ve su

¹³¹ Ögke, “Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde Öküz Metaforu”, s. 18-19.

¹³² Nahîfî, a.g.e., C. VI., s.740, beyit, 2949-2959.

¹³³ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 740, beyit, 2960, 2963 – 2964.

sığırı da bütün bunlardan habersiz ve kıymetini takdir etmekten yoksun ahmak kimseyi simgelemektedir.¹³⁴

2.7. Allah'ın Seçkin Kullarını Kendi Gibi Sanan Cahil

Hz. Mevlânâ, Allah'ın seçkin kullarının nebilerin ve velilerin hitabını hiç sayıp onları kendi gibi sıradan insan olarak gören cahil kimseleri ten öküzüne sığınmış, öküzlüğü benimsemiş kimseler olarak tasvir eder. Oysa gerçekte peygamberler ve veliler, insandaki öküzlük sıfatlarını parçalayıp yok etme gücüne sâhip birer aslandırlar. Mevlânâ'ya göre, en âdî öküz bile, böyle bir aslan önderin terbiyesine girerse, kendi de aslanlaşır. Fakat yalnızca öküzlükten hoşlanan bir kimse, boşu boşuna aslanlığı aramaya kalkışmamalıdır.¹³⁵

“Öküz sûretindeki aslan (peygamber ve velî kişi) gibi. Onu uzaktan görürsün; ama içini deşmeye kalkışma!

Deşersen, ten öküzünü terk et! Çünkü o aslan huylu, öküzü paralar.

Öküz tabiatı, seni başından eder; hayvanlık huyu, seni hayvanlıktan ayırır.

Öküz bile olsan, onun (peygamber ve velî kişinin) yanında aslan kesilirsin.

*Fakat sen öküzlükten hoşlanıyorsan, aslanlığı arama!*¹³⁶

Mısır azizi, gayb gözüne kapı açıldığında, rüyâda,

*Yedi semiz ve besili öküzü, yedi tâne zayıf öküzün yediğini gördü.*¹³⁷

O zayıf öküzler, hakîkatte aslanlardı. Böyle olmasa, o öküzleri yiyemezlerdi.

Şu halde iş eri (evliyâ) de sûrette insan görünür; ama hakîkatte onda insanı yiyen bir aslan gizlidir.

Adamı güzelce yer; onu tek, mücerret bir hâle getirir. Derdi varsa tortusunu süzer, saf bir hâle sokar.

*O, bir dert yüzünden bütün tortulardan kurtulur, ayağını sühâ yıldızının başına kor!”*¹³⁸

Mevlânâ, yine *Mesnevî*'sinde anlattığı, “köylünün, karanlıkta aslanı öküz sanıp okşaması” hikâyesinde de, insandaki öküzlük sıfatlarını parçalayıp öldüren aslan konumundaki kâmil insanların cehâlet karanlığı yüzünden kıymetlerinin

¹³⁴ Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu”, s. 19.

¹³⁵ Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu”, s. 20.

¹³⁶ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 553, beyit, 932- 935.

¹³⁷ Yusuf, 12/43.

¹³⁸ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 553, beyit, 936- 941.

bilinmediğinden dem vurmakta ve onların irşad ve öğütlerinin ne kadar muazzam olduğunu ifade etmektedir.

“Köylünün biri, öküzünü ahıra bağlamıştı. Aslan gelip öküzü yedi, yerine kendisi geçip oturdu.

Köylü, geceleyin ahıra gidip köşeye, bucağa el atarak öküzü aramaya koyuldu.

Elini aslana sürmekte, sırtını, yağrısını yukarı aşağı okşamaktaydı.

Aslan: “Aydınlık olaydı ödü patlar, yüreği kan kesilirdi.

Fakat şimdi pervâsızca beni okşuyor, kaşıyor. Çünkü gece vakti beni öküz sanıyor” demekteydi.

Hak da: “Ey mağrur kör! Tur dağı benim adımdan paramparça olmadı mı?

Eğer biz kitâbımızı dağa indirseydik; dağ parçalanır, yerinden kopar, başka bir yere göçerdi. Eğer Uhud Dağı, beni anlasaydı; o dağdan ırmak ırmak kan akardı” deyiş duruyor.

Sen bu adı babandan, anandan işittin de onun için bu ada gâfilce yapıştın.

Bu sırrı taklitsiz anlarsan, Allah'ın lutfuyla nişansız bir hâle gelir, hâtiye benzersin.”¹³⁹

Fürûzanfer, hikayenin *Sinbadnâme*'de geçtiğini belirtmektedir. Hikayeye göre fakir bir kimse bir tekkeye sığınır ve karnının açlığından kurnazlık düşünür de ahırdaki en semiz hayvanı çalmaya karar verir. Ancak ahıra da bir aslan gizlenmiştir. Karanlıkta tek tek hayvanların semizliğine bakan yoksul adam, aslanı okşayınca onu götürmeye karar verir sırtına biner kaçmaya başlar. Derken sabah olur ve adam aslanı fark eder inmeye korktuğundan geçerken bir ağacın dalına tutunur, böylece kurtulur.¹⁴⁰

Hikayedeki köylü, kendinden habersiz ve kılavuzsuz câhil kimseyi simgeler. O kimseler öyle bir mukalliddir ki, dünya gecesinin zulmeti ve kendilerinin gafletle perdelenmiş gözleri onlara Allah'ın adını çekinmeyerek zikrettirir.¹⁴¹ Öküz, insandaki hayvânî ve nefsânî nitelikleri; ahır, dünyâ ya da beden zindanını; aslan da insanlardaki nefsânî, hayvânî ve bedenî hırs ve şehvetleri yok eden peygamber ve velî gibi kâmil insanı simgelemektedir. Câhil köylüler, içine düştükleri cehâlet

¹³⁹ Nahîfi, a.g.e., C. II., s. 174, beyit, 509–519.

¹⁴⁰ Gölpinarlı, a.g.e., C. II., s. 131-132.

¹⁴¹ Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C. II., Kitap, I. Selam Yay., Konya, 1967, s. 178.

karanlığı yüzünden, kendilerindeki öküzlük özelliklerini yok eden aslan gibi kâmil insanların kıymetini bilmemekte, onları da kendileri gibi öküz sanmakta ve dolayısıyla onların öğüt ve dâvetlerine kulak tıkamaktadırlar. Oysa onlar, ana ve babalarından mîras olarak devraldıkları Müslümanlık anlayışlarını biraz yükseltip, kâmil kimselerin terbiyelerinden nasiplerini alsalardı, öküzlükten kurtularak ilâhî hikmet ve mârifet sırlarını taklitsiz ve aracasız algılayıp anlayabilme kapasitesine kavuşurlardı.¹⁴²

2.8. Âşık

Buraya kadar bahsi geçen olumsuz anlamların yanı sıra Mevlânâ, *Mesnevî*'nin bir yerinde, öküz metaforuna, “âşık” gibi yüce bir mânâ da yüklemektedir. O âşık ki, mâşûku olan Cenâb-ı Hakk'ın, celâlî tecellîlerinin bir netîcesi olarak kahrını gösterip cilveler yapması karşısında tahammül gösterememiş ve O'na olan aşkında eksiklik ortaya çıkmıştı. Fakat daha sonra, yaptığı hatâyı anlayıp pişman olmuştu.¹⁴³ *Mesnevî*'de bu hikaye şöyle geçer:

“(Âşık dedi ki: Ben) Hîleye saptım: O (mâşuk / Cenâb-ı Hak), bana kızmıştı; yapmak istediği şeye engel oldum, hışmından kaçtım, diye pişmânım.

Söyleyin; kızgınlıkla bana ne yapmak istiyorsa yapsın. Bu (bana) kurban bayramıdır, âşık da kurbanlık!

Öküz, uyur, istirahat eder, bir şey yerse; kurban bayramı için besleniyor demektir. Beni, Mûsâ'nın kurban edilerek ölüyü diriltten öküzü bil! Parçalarımın bir parça bile, hür kişinin tutuklanmasına sebeptir.

Mûsâ'nın öküzü de kurban olmuştu. En küçük bir parçası bile, bir öldürülmüş hayata verdi.

“Öküzün bâzı yerleriyle (kuyruğuyla) ölüye vurun!”¹⁴⁴ hitâbı geldi; vurdular. O öldürülmüş adam, dirildi, fırlayıp kalktı.”¹⁴⁵

Mevlânâ'nın öküzün kuyruğuyla dirilen adam metaforunu kullanmasıyla ayrıca öküz metaforu hakkın ve adaletin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır

“Mâden (içinde mânevî cevherler olan kimse) de der ki:

¹⁴² Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu”, s. 21.

¹⁴³ Ögke, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu”, s. 21.

¹⁴⁴ Bakara, 2/67-73.

¹⁴⁵ Nahîfî, a.g.e., C. III., beyit, 3917-3920. s. 380.

“Yiğit! Beni bağla! Öküz kuyruğundan yapılma kamçı ile başıma, sırtıma vur! Fakat deşeleme!

Kamçı yarısından hayat bulayım. Mûsâ'nın öküzü yüzünden dirilen maktûl gibi dirileyim. Öküz kuyruğundan yapılma kamçının açtığı yaradan iyileşeyim. Mûsâ'nın mucizesiyle dirilen o öldürülmüş adam gibi canlanayım.

O öldürülmüş adam, öküz kuyruğu kamçısının açtığı yaradan dirildi. Bakır gibi, kimyâ yüzünden altın oldu.

Sıçrayıp kalktı, sırları söyledi, kanını dökenleri gösterdi.

“Beni bunlar öldürdü, bu fitnenin tohumunu bunlar ekti” diye açıkça söyledi.”¹⁴⁶

Bu beyitlerle ilgili olarak Bakara suresinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Musa, kavmine: Allah bir sığır kesmenizi emrediyor, demişti de: Bizimle alay mı ediyorsun? demişlerdi. O da: Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım, demişti. “Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın” dediler. Musa: Allah diyor ki: “O, ne yaşlı ne de körpe; ikisi arasında bir inek.” Size emredileni hemen yapın, dedi.

Bu defa: Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın, dediler. “O diyor ki: Sarı renkli, parlak tüylü, bakanların içini açan bir inektir” dedi.

“(Ey Musa!) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşaallah emredileni yapma yolunu buluruz” dediler.

(Musa) dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, yer sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan (salma), renginde hiç alacası bulunmayan bir inektir. “İşte şimdi gerçeği anlattın” dediler ve bunun üzerine (onu bulup) kestiler, ama az kalsın kesmeyeceklerdi.

Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır.

“Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun” dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size ayetlerini (Peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir.”¹⁴⁷

¹⁴⁶ Ögke, Ahmet, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 22, Erkam Yay., Ankara, 2008, s. 12; Nahîfî, a.g.e., C. II., beyit, 1450-1454. s. 199.

Ayetlerin tefsirinde bize şu bilgiler nakledilmektedir: Musa (a.s.)'ın kabilesinden birileri miras için yeğenlerini öldürüp şehrin kapısına atmışlar sonra da cinayeti bir masumun üstüne yıkmışlardı. Katil olduğu iddia edilen kişinin masum olduğu ortaya çıkınca asıl katilin bulunmaması yüzünden halk arasında gerginlik doğdu. Nihayet halk Hz. Musa'ya başvurdu. Hz. Musa ayetlerde bildirildiği gibi bir inek bulup kesmelerini istemiş ve kesilen ineğin kuyruğuyla ölüye vurulunca ölü katilini söylemiştir.¹⁴⁸

Gölpınarlı da bu beyitlerle ilgili şunları ifade etmektedir: Mevlânâ bu beyitlerde beden, yani “nefs” öldürülürse sırların dirileceğini, her şeyin görüleceğini kastetmektedir. İnek kesmek, yani benlikten geçmek ise bu yolun şartıdır.¹⁴⁹

3. “EŞEK” METAFORU

Tasavvuf düşüncesinde “eşek” metaforu, genellikle “nefs/nefsânî hasletlerden kendini kurtaramamış kimse, gönlünü ve zihnini dünyâlıklarla, boş ve faydasız söz ve duygularla dolduran kişi ve ilmiyle amel etmeyen âlim” gibi mânâları ifâde etmek üzere kullanılmıştır.

Eşek kelimesinin mecâzda kaba, inatçı, ahmak ve kâbiliyetsiz kişi gibi anlamları vardır. Eşekle ilgili bâzı deyimler ve anlamları da şöyledir: “Eşek başı: Söz dinlemez, lâftan anlamaz kafa; sözü dinlenmeyen, küçümsenen kimse. Eşek cilvesi: Kaba-saba naz ve kırıma. Eşek inadı: Aşırı ve kırılmaz inat. Eşek kadar olmak: İyice büyümek, akli erecek yaşa gelmek. Eşek sudan gelesiye: Çok uzun süre. Eşek şakası: Kaba ve rahatsızlık veren şaka. Eşekten düşmüşe dönmek: Çok gülünç ve alçaltıcı duruma düşmek. Eşek yükü: Eşeğin taşıyabileceği ağırlık, eşek kafalı: Kavrayışı kıt kimse anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁵⁰

Edebiyatımızda, Farsça'daki “Har” kelimesiyle karşılanan eşeğin konu edildiği “Har-nâme” adında ayrı bir tür de vardır. Bu türün Türkçe'deki en meşhur örneği, Şeyhî(Yûsuf Sinân, Germiyanlı) (ö. 1431)'nin *Har-nâme*'sidir. Mesnevî tarzında, 126 beyit hâlinde yazılan ve dört ana bölümden oluşan bu eser, Türk mizah

¹⁴⁷ Bakara, 67-73.

¹⁴⁸ Karaman, Hayrettin; Dönmez, İbrahim, Kafi; Çağrıç, Mustafa; Gümüş, Sadrettin; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. I., D.İ.B. Yay., Ankara, 2003, s. 74-75.

¹⁴⁹ Gölpınarlı, a.g.e., C. II., s. 227.

¹⁵⁰ Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., İstanbul, 1996 s. 400.

ve hiciv edebiyatının şaheserlerinden biri olup “Nev’î’nin müstakil bir eser olarak bilinen manzum ilk örneğidir.”¹⁵¹

“Eşek” sözcüğünün Arapça karşılığı olarak kullanılan “el-Himâr” kelimesinin, Kur’ân-ı Kerîm’de –değişik varyantlarıyla birlikte– beş ayrı yerde geçtiği görülmektedir: Bir yerde kendilerine kutsal kitaplardan Tevrat indirildiği halde onunla amel etmeyen Yahudiler ve Yahudi âlimleri, “sırtında ciltlerle kitap taşıyan eşek”¹⁵² metaforuyla anlatılmıştır. Yine bir başka âyette, “Yürüyüşünde tabî ol! Sesini alçalt! Çünkü seslerin en çirkini, elbette eşeklerin sesidir”¹⁵³ buyrulur, bâzı kötü huylar, eşeğin hoş olmayan, sevimsiz birtakım özelliklerine benzetilmek sûretiyle yerilmiştir. Müddesir sûresinde de öğütten yüz çevirip kaçan kimseler, “aslandan ürküp kaçan yaban eşekleri”¹⁵⁴ ne benzetilmiştir. Bakara sûresi 259. âyette ise, öldükten sonra yeniden dirilmeyi îzah etmek üzere anlatılan bir sahnede, ölümünün üzerinden 100 yıl geçtikten sonra yalnızca kemikleri kalmış bir eşeğin yeniden dirilerek ete kemiğe bürünüp canlanması olayı¹⁵⁵ anlatılmaktadır. Nahl sûresinde eşeklerin, atlar ve katırlarla birlikte hem binek hayvanı ve hem de bir ziynet olarak insanlar için yaratıldığı¹⁵⁶ ifade edilmektedir. Görüldüğü üzere Kur’an – Kerîm’de eşekle ilgili pek çok ayet bulunmakla birlikte bunların kimi olumlu manalarda kimi de olumsuz manalarda kullanılmıştır.¹⁵⁷ Biz, Mevlânâ, *Mesnevî*’sinde eşek metaforunu hangi anlamlarda kullanmıştır? temel sorusunun cevaplarını arayacağız.

Şimdi, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’de “eşek” metaforuna yüklediği anlamları, on başlık altında incelemeye çalışalım.

3.1. Aşkî İdrakten Aciz İnsan Aklı

“ Çok yoğun aşırı derecedeki sevgi ve muhabbet, sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi ve sevgilisinden başka güzel göremeyecek kadar ona düşkün olması” şeklinde tanımlanan aşk, mutasavvıflara göre varlığın aslı ve yaratılış sebebi,

¹⁵¹ Çelebioğlu, Amil, *Türk Edebiyatında Mesnevî (XV. yy. ’a Kadar)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999, s. 238.

¹⁵² Cuma, 62/5.

¹⁵³ Lokman, 31/19.

¹⁵⁴ Müddesir, 74/49-51.

¹⁵⁵ Bakara, 2/259.

¹⁵⁶ Nahl, 16/8.

¹⁵⁷ Ögke, “Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu’”, s. 20-22.

Hakk'ın zuhuruına sebep olan ilk sıfattır. (Hakk'ın bilinmeyi istemesi ve bu aşkla kainatı yaratması).¹⁵⁸ Aşk, sevenin sevgilisinde kendini yok etmesi; öyle ki, aşkın yok, sâdece mâşûkun var olması, her şeyin ondan ibâret olması hâlidir.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin “aşktan habersiz insan akılı”nı tasvir ederken başvurduğu en temel benzetme, “çamura saplanıp kalmış eşek” metaforudur. O, şöyle der: “Aşkın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşk, âşıklığı yine aşk şerh etti.”¹⁵⁹

Akıl, aşkı îzah etme husûsunda, “çamura batmış eşek” gibi debelenir durur; debelendikçe de daha bir çamurun içine batar. Aşkın ve âşıklığın nasıl bir şey olduğunu, en iyi yine âşık olan biri açıklayabilir. Aşk yarasını da yine âşık olan biri iyileştirebilir. Zira aşktan habersiz kimse, “kuyruğunun altına diken batmış eşek” gibidir:

“Bir kişi, eşeğin kuyruğu altına diken kor. Eşek onu oradan çıkarmasını bilmez, boyuna çifte atar.

Zıplar durur; zıpladıkça da diken daha kuvvetli batar. Dikeni çıkarmak için akıllı bir adam lâzımdır.

*Eşek, dikeni çıkarabilmek için can acısıyla çifte atar durur ve yüz yerini daha yaralar.”*¹⁶⁰

Nasıl ki o dikeni çıkarmaya eşeğin akılı, tecrübesi ve bilgisi yetmezse, aşktan nasîbi olmayan kişi de aşkı îzah edeyim derken, kafasını gözünü yaralar; mahv u perişan olur ve bu konuda âciz kalır.

Ancak burada Mevlânâ'nın yetersiz gördüğü akıl, küllî akıl değil, cüz'î akıldır. Küllî akıl, “Allah'ın kudretinden ilk önce ortaya çıkan akıl, diğer alemlerin kendisinden zuhur ettiği ilk yaratılan nur, Hakikat-i Muhammediyye'dir.” Fiziksel dünyânın ötesini, metafizik âlemi de kavrayabilen akıldır. Cüz'î akıl ise, dünyâ işlerini ve tabiat âlemine âit meseleleri idrak eden, ancak tabiat ötesini kavrayamayan dünya hayatına dönük akıldır.¹⁶¹

Hz. Mevlânâ küllî akla dayanmak varken cüz'î akılda kalmayı akılsızlık sayıp makbul görmez asıl akıl küllî akıldır.

¹⁵⁸ Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. I., Kubbealtı Yay., İstanbul, 2005, s. 195.

¹⁵⁹ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 46, beyit, 120.

¹⁶⁰ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 47, beyit, 160-162.

¹⁶¹ Ayverdi, a.g.e., s. 72.

“Akıl, akıllının akl-ı küll’üdür. Cüz’i akıl da akıldır ama pek makbul değildir.”¹⁶²

O, küllî akıldan kaçan ve cüz’î akla sığınmakla yetinen insanları, “aslandan kaçan yaban eşekleri”ne benzetir:

“Şu halde ey garip adam! Aslandan kaçan yaban eşeklerine benzedikten sonra, senin ne şerefin var ki?!”

Eşek, işe yaradığı için öldürülmekten kurtulur. Fakat yaban eşeği olursa kanı mübahtır.

“Gerçi eşekte akıl ve iz’an yoktur; ama yine de bu özrü onu affedilmeye lâyık kılmadı.

İşte ey yüce sevgili! İnsan, akıllı olduğu halde, o nefesten (Peygamberlerin ve velîlerin öğütlerinden) kaçır, vahşîleşirse, nasıl mâzur olur?”¹⁶³ “(İşte, kendini) akıl(lı sanan biri), evliyâdan kaçarsa o, hayvanlar zümresine geçer.”¹⁶⁴

3.2. Mürşidini İmtihan Etmeye Kalkışan Mürid

Tasavvuf yolunda kendine önderlik eden, yol aldırın mürşidini, her ne sebeple olursa olsun, imtihan etmeye kalkışan müridi “eşek” metaforuyla îzah eden Mevlânâ, şunları söyler:

“Mürid, önden giden, kendine kılavuzluk eden şeyhi sınamaya kalkışırsa eşektir.

Din yolunda onu sınamaya kalkıştın mı, a hakîkatten haberi olmayan, sen sınanmış olursun...

Bu cür’etinle ancak senin bilgisizliğin açığa çıkar; yoksa ona, senin bu imtihanından bir zarar gelmez.

A yiğidim, bir zerre, dağı tartmağa kalkışırsa, terâzisi parçalanır gider!

Onlar da kendi akıllarınca bir terâzi düzerler de Tanrı erini tartmağa kalkarlar!

Halbuki o, akıl terâzisine bile sığmaz, akıl terâzisini bile kırar, parçalar!”¹⁶⁵

¹⁶² Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 137, beyit, 3418.

¹⁶³ Nahîfî, a.g.e., C. I., s.137, beyit, 3422-3425.

¹⁶⁴ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu” , s.23-25.

¹⁶⁵ Nahîfî, a.g.e. C. IV., s. 425, beyit, 382 – 386.

Bu tür dervişleri, dervişliği özüne, yaşantısına, ahlâkına indirememiş, şekil ve görüntü bakımından “derviş gibi” görünen “sûret dervişleri” olarak tanımlayan Mevlânâ Celâleddin, bu kimselerin “eşeklik’lerinin bâkî olduğunu söyler:

“Sûretâ derviş olan, o zekâtı, o arılığı nereden tadacak? O, mânâdır; “faûlün fâilât” değil.

Îsâ’nın eşeğinden şeker esirgenmez; ama eşek, arpadan ottan hoşlanır. Şeker, eşeği neşelendirseydi, önüne tonlarca şeker dökerdin.”¹⁶⁶

3.3. Nefs

İnsanın bedeni içinde saklı olan Nefs ve ruh, insan yaşadığı sürece üzerinde sürekli bir hâkimiyet kurma savaşı vermektedirler. Ruh, insana, fitratına uygun olanı; nefis ise hep aykırı olanı emretmektedir. İşte bu durumu Hz. Îsâ ve eşek metaforlarıyla anlatan Mevlânâ, ruhunun gıdâsını (zikir ve mânevî ilimler) ihmâl edip sürekli nefisini (hayvânî ve şehevî duygularla) besleyen eşek mîzaçlı kimselere şöyle seslenmektedir:

“Sen, Îsâ’yı bıraktın da eşeği besledin. Hulâsa, eşek gibi perdenin ardında kaldın.

*İlim ve mârifet, Îsâ’nın tâlihidir, ey eşek sıfatlı, eşeğin şansı değil!
Eşeğin anırmasını duyar, acırsın. Halbuki bilmezsin ki eşek, sana eşeklik telkin ediyor.*

Îsâ’ya acı, eşeğe değil! Tabiatını aklına baş etme!

Bırak tabiatını, ağlayadursun. Sen, ondan al, canın borcunu öde!

*Yeter artık, yıllarca eşeğe kul olduğun. Bil ki eşeğe kul olan, eşekten beterdir.
“Onları geride bırakın” sözünden murat, nefisindir. Nefs geride, aklın ileride gerek.
Bu aşağılık nefis de eşekle aynı mîzaçta. Gece gündüz bütün düşüncesi, yem kaygısı.
Îsâ’nın eşeği gönül feyzini bulmuş, akıllıların makâmında konaklamıştır.*

Çünkü akıl galebe çalınca, eşek zayıflar. Zira eşek, şişman ve kuvvetli biniciden dolayı zayıflar.

Ey eşeğe değer veren! Aklının azlığından dolayı bu hakîr eşek, ejderha kesildi.

¹⁶⁶ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu”, s. 25; Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 661, beyit, 163- 164.

Gönlün İsa'dan hastalandıysa, yine ondan iyileşir; sıhhat yine ondan gelir; onu bırakma!"¹⁶⁷

Mevlânâ, nefis eşegini hak yola sokabilmek için, tasavvufun en temel nefsi terbiye yöntemlerinden biri olan, "onun isteklerinin zıddını yapma"yı tavsiye etmektedir:

"Eşeğin başını çek, onu yola sok! Doğru yolu bilen ve görenlerin yoluna sür!

Onu boş bırakma, yularını tut! Çünkü o, yeşilliğe gitmeyi pek sever.

Gaflet edip de bir an boş bıraktın mı, çayırlara doğru fersahlarca yol alır.

Eşek, yol düşmanıdır; yeşillik görünce sarhoş olur. Onun yüzünden, ona kul olan niceleri telef olup gitmişlerdir.

Eğer yol bilmezsen, eşeğin dileğine aykırı hareket et! Doğru yol, o aykırı yoldur."¹⁶⁸

Bir başka yerde nefsi, "yükten kaçan eşeğe" benzeten Mevlânâ, onu terbiye etme yollarından biri olan "sırtına sabır ve şükür yükünü yükleme"yi de tembih etmektedir:

"Körler, Kur'an'ın harflerini ezberlemişlerdir. Eşeği görmezler de semeri dövüp dururlar!

Gözün açıksa, kaçan eşeği gör! Ey puta tapan! Daha ne zamana dek semercilik yapacaksın?

Semer nasıl olsa bulunur; yeter ki eşeğin olsun. Canın oldukça, ekmeğin mutlaka az çok gelir.

Kaybolan eşek gitti; bir daha gelmez. Eşeğin sırtı olsun da, semer bulunur. Eşeğin sırtı, mal ve kazanç elde edilecek bir dükkândır. Can ve gönül, yüzlerce kalıbın sermâyesidir.

Ey boşboğaz, eşeğe çıplak (semersiz) bin! Hz. Peygamber çıplak binmedi mi?

"Peygamber, çıplak eşeğe bindi; yaya yürüdü" de denmiştir.

Eşek nefsin kaçıyor, onu bir kazığa bağla! Ne zamana kadar işten, yükten kaçacak?

İster yüz yıl olsun, ister otuz yıl; mutlaka sabır ve şükür yükünü ona yüklemeli."¹⁶⁹ "Hoplayıp zıplayıp duran eşeğin sırtına taş yükünü vur! O kaçmadan, sıçramadan önce, sırtına yükü yükle!"¹⁷⁰

¹⁶⁷ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 210, beyit, 1868 -1879.

¹⁶⁸ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 127, beyit, 3059–3063.

Kötü huyların barınağı konumundaki nefsi eşeklikten kurtarıp arındırabilmek için, mutlaka kâmil bir mürşidin terbiyesine sokmak lâzımdır. Zira “Ölmüş eşek tuz gölüne düşünce, eşekliği, murdarlığı geçmişte kalır.”¹⁷¹. Burada tuz, “koruyucu” ve “arındırıcı” olma özelliğiyle, mürşidi simgelemektedir.¹⁷²

Mevlânâ, Kabak hikayesiyle de nefsanî bakışla rahmanî bakışın farkını ortaya koymaktadır. Eşek nefis, akılla dizginlenirse insana zarar veremez. Ancak aklını kullanamayanı da aşağılık bir hale sokar.

“Bil ki bu hayvan nefis, bir eşektir. Onun altına düşmekse, ondan daha kötü ve ayıp bir şeydir.

Eğer şehvet hırsıyla can verirsen, bil ki sen de o kadından daha alçaksın!

Tanrı, nefsimize eşek sûretini vermiştir; çünkü sûretler huylara uygundur.

Kıyâmet gününde sırların açığa çıkması, işte budur. Tanrı hakkı için, eşeğe benzeyen nefsten kaç!”¹⁷³

Eşek, “mânevî ilimlerden yoksun olmakla birlikte Cenâb-ı Hakk’ı, insanı ve evreni yalnızca dış görünüş bakımından, zâhirî bakış açısıyla yorumlamaya kalkışma ameliyesi’ni sembolize etmektedir. Olayların bütünü, ve birtakım inceliklerini kavramaktan uzak olan bu eksik zâhirî bakış, tıpkı hikâyemizdeki eşek gibi, sâhibini iğfâl ederek onun işini bitirir. Bu durumda hikâyedeki kadın ise, mânevî ilimlerden habersiz, yalnızca zâhirî bakış açısıyla hüküm veren zâhir ulemâsını ve onların fikirlerine kapılan kimseleri; câriye de işin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan mânevî ilim sâhibi kimseleri simgelemektedir. Nihâyet hikâyedeki kabak ise mânevî bakış açısını, yâni mârifet ve hikmeti ifâde etmektedir.

Burada metaforik çözümlemesini verdiğimiz Kabak hikâyesinin, M.S. II. yüzyılda yaşamış bir Latin yazar olan Apuleius’tan (ö. 170) alınmış olduğu da unutulmamalıdır. Onun, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından “Dünyâ edebiyâtından tercümelemler–Lâtin Klâsikleri” arasında yayınlanan *Altın Eşek* adlı kitabında aynı hikâyeyi anlattığı görülmektedir. Mevlânâ’nın kronolojik olarak kendisinden yaklaşık 11 asır kadar önce yaşamış olan bir yazarın kitabında geçen söz konusu

¹⁶⁹ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 180, beyit, 729 -737.

¹⁷⁰ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 566, beyit, 1384.

¹⁷¹ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 196, beyit, 1357.

¹⁷² Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu”, s. 26.

¹⁷³ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 566 -567, beyit, 1399 – 1402.

hikâyeyi alıp bize aktarması, “Hikmet mü’minin yitik malıdır; nerede bulursa onu alır”¹⁷⁴ ilkesinin bir gereği, yansıması ve sonucu olsa gerektir.

Konuyla ilgili Şefik Can merhûmun değerlendirmesi, başka söze mahal bırakmayacak niteliktedir: “Bu arada, bir câriyenin eşekle sevişmesi gibi meşhur hikâye de, Latin şâir Apuleius’un *Altın Eşek* kitabından alınmıştır. Apuleius’un *Altın Eşek*’ini okuyanlar insan tabiatının süflî arzularını ifâde eden bu kitabı alkışlarken, aynı hikâye Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde olunca hor görülmüştür.¹⁷⁵

3.4. Kafır ve Nefsinin Esiri Kimse

Hiz. Mevlânâ, cehennem ehli ile cennet ehlinin farkın izah ederken cehennem ehlinin halini nefsanî şehvet ve sıfatların boyunduruğundan kurtulamamış kimseler olarak, “kocamış eşekler”e benzetmektedir. Çünkü onların elleri eğri, ayakları eğri, gözleri eğri, bakışları eğri, savaşları eğri, öfkeleri eğridir. Yâni onlar, nefsi emmârelerinin güdümünden kurtulamadıkları için yanlış işler yaparlar; kötü yollara düşerler; gözleri hatâ ve kusurdan başkasını görmez; muhâtaplarına ihânet ve nefretle bakarlar; güzeli değil çirkini, doğruyu değil eğriyi görürler; durduk yerde öfkelenirler, sebepsiz yere kızarlar; savaşı bile kuralına göre yapmazlar; kalleşçe arkadan vururlar.

“Onların hepsi istihza ve maskaralık madeni. Allah’a şükret ki seni kurtardı.

Cümlesinin gözleri, elleri, ayakları eğri. Her birinin işi de, gönlü de edası da kötü.

İnatçı atalarını taklit ettiklerinden, akıl üstadına kaba davrandılar.

Bu akılsızlar baştan başa, birbirinin gözüne ve kulağına bakan kocamış eşeklerdir.”¹⁷⁶

Mevlânâ, insanları yerilmiş nefsanî hasletlerden kurtarmak için çabalayan şeyhlerin (erdemli insanların,) terbiyesinden, öğüt ve nasihatlerinden kaçan kimseyi, “sâhibinden kaçan eşek” metaforuyla îzah etmiştir. O şöyle der:

“Eşek, sâhibinden eşekliği yüzünden kaçır. Halbuki sâhibi, onun iyiliğini istediği için peşine düşer.

Onu, kendisi bir fayda elde etmek veya bir zarardan kurtulmak için aramaz.

Kurt, yâhut yırtıcı bir canavar parçalamasın diye arar.”¹⁷⁷

¹⁷⁴ İbn. Mace, Zühhd, 15.

¹⁷⁵ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu”, s. 27-28.

¹⁷⁶ Nahîfî, a.g.e., C. I, s. 116, beyit, 2672 -2674.

3.5. Taklidin Zemmi

Hz. Mevlânâ, anlık nisyanyla dünyaya meyledip gaflete düşen kimsenin durumunu, kendisini sohbet meclisinin eğlencesine kaptıran kişinin eşeğini kaybettiğini diliyle söylediği halde gafletinden, taklitçiliğinden hakikatin farkına varamaması hikayesiyle izah eder. Hikaye şöyle:

Günlerden bir gün, uzun bir yolculuğa çıkan sûfilerden biri, sâkinlerinin çoğu yoksul ve garibanlardan oluşan bir tekkeye misâfir olur ve eşeğini ahıra bağlayıp suyunu yemini verdikten sonra dinlenmeye çekilir. Günlerdir yokluktan aç-bîtap halde bulunan tekke mensubu sûfiler, eşeği satıp, parasıyla o gece güzel bir ziyâfet ve semâ töreni düzenlemeye karar verirler. Tekkeye, “bu gece ziyâfet var, semâ var!” diye bir velveledir, düşer. Misâfir ise, uzak yoldan geldiği için izzet ü ikrâmın kendisine yapıldığını sanmaktadır. Ziyâfetten sonra semâ töreni başlamış, dervişler vecd ile coşmuşlar, ortalık toz duman içinde kalmıştır. Semâ sona doğru yaklaşınca, dervişler: “Eşek gitti (har be-reft), eşek gitti (har be-reft)” diyerek ritim tutmaya başlarlar. Bunu duyan misâfir de onları taklit ederek aşk u şevk ile aynı sözleri tekrarlar. Nihâyet tören bitmiş, herkes bir tarafa dağılmıştır. Üstünün başının ve eşyâlarının tozunu toprağını silkeleyen misâfir, toparlanıp yola koyulmak için ahırdan eşeğini getirmeye gider. Fakat eşek ortalarda yoktur. Hizmetkârdan eşeğin nerede olduğu sorar. Hizmetkâr: “Bilmiyor musun? Gece, olan biteni haber vermek için her yanına gelişimde, sen de diğerleri gibi “Eşek gitti, ey oğul, eşek gitti” diye zikretmekteydin. Ben de durumu biliyorsun, hakîkaten ârif adammışsın, diyerek geri döndüm” der.

Sûfinin söyleyecek sözü kalmamıştır. Bilinçsizce onların dediklerini ve yaptıklarını taklit etmenin pişmanlığını duymaya başlamıştır. Ancak iş işten geçmiş, olan olmuştur. Tamahkâr sûfilerin kurbânı olduğunu yeni anlamıştır. Ziyâfete, zevk ve eğlenceye tamah etmek; onun gözünü, kulağını ve aklını perdelemiş, hakîkati görmesine engel olmuştur.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Ögke, “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu”, s. 28-29; Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 211, beyit, 1917-1918.

¹⁷⁸ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 174 -176, beyit, 520 -577.

3.6. Şeytanlaşmış Kimselerle Dost Olan Kişi

Mesnevi'de anlatılan bir başka hikâyeye göre, bir gün yine sûflilerden biri seyahate çıkar. Nihâyet bir gece yolu, bir tekkeye düşer ve oraya konuk olur. Günlerdir sırtına binerek yolculuk ettiği yorgun ve bitkin eşeğini ahıra bağlar. O sırada tekkede dervişler, büyük bir mânevî zevk ve huzur içinde, aşkla, şevkle, vecdle zikir ve murâkabe hâlinedirler. O da onlara katılır. Nihâyet zikir merâsimi bitince, misâfir olan sûfiye yemek getirirler. Sûfi, o zaman ahırdaki eşeğini hatırlar ve tekkenin hizmetini gören kişiye: “Ahıra git, hayvana saman ve arpa ver!” der ve bundan sonra aralarında şu konuşma geçer: Hizmetçi: “Lâ havle... Bu ne gereksiz bir söz! Eskiden beri bu işler benim işim.” Sûfi: “Önce arpayı ısla! Çünkü eşek karttır, dişleri sağlam değil.” Hizmetçi: “Lâ havle... Ey ulu, bunu niye söylüyorsun? Bu hizmet usûlünü, herkes benden öğrenir.” Sûfi: “Önce semerini indir, sırtına da ilâç sür!” Hizmetçi: “Lâ havle... Ey hakîm, benim, senin gibi yüzbinlerce konuğum geldi; hepsi de yanımızdan râzı olup gittiler. Konuk bizim canımızdır, bizdendir.” Sûfi: “Suyunu ver; ama ılık olsun.” Hizmetçi: “Lâ havle... Artık beni utandırıyor sun.” Sûfi: “Arpaya az saman karıştır!” Hizmetçi: “Lâ havle... Bu sözü kısa kes artık!” Sûfi: “Yerini süpür, taş toprak kalmasın. Islaksa biraz kuru toprak serp!” Hizmetçi: “Lâ havle, a babam, lâ havle de! Bir işe yolladığın ehil kişiye az söyle!” Sûfi: “Eşeğin sırtını tımar et!” Nihâyet hizmetçi: “Lâ havle... Baba, artık utan!” dedikten sonra: “İşte gittim, önce arpa, saman getireyim” dedi ve gitti; ama ahır aklına bile gelmez. Sûfiyi aldatmanın keyfiyle, birkaç arkadaşıyla birlikte, sûfinin dediklerine gülmeye, onunla alay etmeye başlar.

Sûfi, merkebe binip yola koyulunca, mecalsiz eşek, her an yüz üstü düşüp kalkmaya başlar. Halk, merkep düştükçe onu kaldırmaya çalışıyor; herkes onu hasta sanıyordu.

Sûfiye: “Ey şeyh, bu ne hal? Dün, “şükürler olsun, bu eşek güçlüdür” demiyor muydun?” derler. Sûfi: “Geceleyin “Lâ havle” yiyen eşek, sabahleyin ancak böyle gider. Merkebin azığı geceleyin “Lâ havle” olur, hep bu tesbîhi çeker durursa; gündüzün de işte böyle (“ve lâ kuvvete” olur) başını secdeden kaldıramaz (yâni ölüp gider!)” der.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Nahîfî, a.g.e. C. II., beyit, s. 165 -167, 156 -158, 206 - 222, 247 - 248 vd.

Görüldüğü üzere Mevlânâ, “şeytanlaşmış kimselerle dost olan kişi’yi, bu hikâyede anlatılan sersem eşek metaforuyla tasvir etmektedir.

3.7. Hakîkate Kulak Vermeyen Kişi

Hakîkate kulak vermeyen ve hakîkatten anlamayan kimselere, Mevlânâ’nın hitâbı çok açıktır: “Eşek kulağını sat, başka bir kulak al ki, bu sözü eşek kulağı anlayamaz!”¹⁸⁰

Eşek tabiatının idraki de anlayışı da bu kelamı anlamaya yetmez. Çünkü o kimse bu işten nefsinin arındırmamış, hayvanlıktan kendini kurtaramamıştır.

3.8. Zâhir Ulemâsı

Mevlânâ’ya göre, sâhip olduğu zâhirî ilme çok güvenen, sâdece onunla her şeyin üstesinden geleceğini sanan ve bu yüzden de başkalarını küçümseyen zâhir ulemâsı, mârifet ilmi gerektiren bir durumla karşılaşıncı, “buz üstünde öylece kalakalan eşek” gibi ne yapacağını şaşırır; sağa sola kımıldayacak hâli kalmaz. En küçük bir çabalamada kafası gözü yarılar, perişan olur. Bu tür hakîkatten habersiz zâhir ulemâsına Mevlânâ, biraz da alaycı bir edayla şöyle seslenir: “Ey âlim, sen halka eşek diyorsun; ama şimdi sen, eşek gibi buz üstünde kalakaldın...”¹⁸¹

3.9. Yaşadıklarından Ders Almayan, Tövbesini Sürekli Bozan, Tamahkar Kişi

Mesnevî’de, kalbi tamah ve şehvetle dolu, tevbesi ise içten olmayan kişinin durumu aslandan kaçıp da midesinin sevdasından yine aslanın kucığına giden eşek metaforuyla anlatılır. Kanaat, tevekkül ve gayret üzere münazaraların yapıldığı hikâyede kanaat ve tevekkülü savunan eşek iddiasında samimi olmadığı ve aslında nimete karşı haris bir kimse olduğu için tilkiye mağlup olmuş aslanın pençesine düşmüştür. Hikayedeki tilki ve aslan metaforlarına daha sonra yer verilecektir. Biz bu hikâyede sadece eşeğin tutumuna yoğunlaşacağız. Hikaye şöyle; “Bir köylünün zayıf bir eşiği vardı. Eşek otsuz kayalıklarda perişan gezer dururdu. O civarda ormanlık bir alan vardı orada yaşayan aslan bir fülle savaşmaktan yorgun düşmüş avlanamaz olmuştu. Bir gün tilkiye gez dolaş bir eşek bul yanıma getir dedi. Ben onu parçalar yerim sizin de artanlarla o hayvandan nasiplenmenize vesile

¹⁸⁰ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 71, beyit, 1069.

¹⁸¹ Ögke, “Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu”, s. 33; Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 124, beyit, 2951.

olurum dedi. Derken tilki yola koyuldu ve kayalıkların orada eşeğe rastladı eşeğin zayıflığını bahane ederek “nedir bu halin bu zayıflığın” dedi. Bunun üzerine eşek haline razı olduğunu, kanaat edip rızkını Allah’tan beklediğini söyledi. “Tilki rızkını araman farzdır” dedi. Eşek ise bunu tevekkül eksikliğine bağladı. Yoksa herkese can veren ekmeğini de verir.”¹⁸² dedi. Eşek kıymetli sözler söylüyor gibi görünse de samimiyetsizdi. Tilkinin ona bahsettiği kırları duyunca heyecanlandı ve açlığı galip geldi.

Mukallid, işittiği veya okuduğunu ezberleyip papağan kuşu gibi söyleyen ve fakat söylediği sözün manasını zevk’an ve halen idrak etmemiş ilan kimseye denir. Böyle bir mukallid dinî ve ahlakî bir mesele hakkında söz söylediği vakit aklınca bir kıyas yaparak Kur’an’dan ve hadislerden bir çok delil getirir. Fakat bu getirdiği delillerin hakikatini ve zevkini kendi nefsinde müşahede etmiş değildir. Mesela tevekkül ve kanaat hakkındaki ayet ve hadisleri okur ve bunu kendi aklına göre tefsir eder. Fakat kendi hali tevekkül ve kanaatten uzaktır.¹⁸³

“Tilki aslanın saldırıp parçalaması için eşeği kandırıp onun yanına götürdü. Daha eşek ona uzakken aslan hamle etmeye kalktı. Eşeğin yanına yaklaşmasını bekleyemedi aslanın gücü kalmadığı için eşeği yakalayamadı eşek kaçtı. Aslan açlığına yenik düştüğünü söyledi ve eşeği bir hileyle tekrar getirmesini istedi. Bunun üzerine tilki eşeğin yanına tekrar gitti ona türlü diller döktü o gördüğü aslanın bir tılsım olduğunu anlatmaya çalıştı bu defa eşek “ hadi a düşman gözümün önünden var git senin canıma kastettiğin aşikar oldu” dedi. Tilki yine türlü hilelerle eşeği kandırdı ve gönlünü yapıp aslanın yanına kadar getirdi. Aslan da onu paramparça etti.¹⁸⁴ Eşek çok tövbe etmişti bir daha oyuna gelmemek için ancak hırs insanı kör, ahmak ve cahil eder. Tövbesinde samimi ve ısrarcı olmadığı için aynı hataya tekrar düştü ve aslana yem oldu. Hırsının esiri olmuş insanlar da tamahları sebebiyle bir belaya uğrasalar yüz binler tevbe ederler ancak hırsları ve aç gözlülükleri galip gelir de tevbelerini bozarlar. Onlar körleşerek zarara koşarlar, münafıkların tövbesi de bu cinstendir.

¹⁸² Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 594 – 596, beyit, 2333 -2344, 2360 -2363, 2389, 2395.

¹⁸³ Konuk, Ahmet, Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (Haz. Prof. Dr. Mehmet Demirci, Prof Dr Mustafa Tahralı, Süleyman Gökbulut) C. X., Kitabevi Yay., İstanbul, 2008, s.125.

¹⁸⁴ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 602 – 603, 611, beyit, 2572 -2581, 2620 -2631, 2878.

3.10. Dünya Nimetinin Acılığının Farkına Varmış ve Ondan Yüz Çevirmiş Mümin

Mevlânâ, ana rahmindeki bebeğin beslendiği ve bulunduğu şartlara kıyasla dünya hayatının ahirete göre yetersizliğini ve çirkinliğini izah ederek dünya nimetlerini amaç edinmemeyi, hoş görünseler de aslında acı olduğunu anlatmaya ve insanları uyandırmaya çalışır.¹⁸⁵ Bu ikazının en bariz örneklerinden biri de arap atları ve sakanın eşeği hikyesidir.

Hikaye şöyle; “Bir sakanın derd ü mihnete dûçar olmuş bir eşeği vardı. Ağır yükler arkasını yarayla doldurmuştu. Arpa değil kuru samana hasretti. Ahırcı başı ona acıdı sahibine “niçin böyle zayıflamış” diye sordu. Sahibi “sebeb benim fakirliğimdir” dedi. Ahırcı başı birkaç günlüğüne eşeği has ahırda arap atlarının yanında alıkoydu. Eşek bolluk içinde, bakımlı ve semiz atları görünce “Ey Rabbim ben eşeksem de yine senin kulunum niye bu zayıflığım” diye yakarıştta bulundu. Ertesi gün ansızın savaş başladı atlar hazırlanıp savaşa gittiler döndüklerinde ok ve mızrap yarası içinde perişan bir haldeydiler. Onları gören eşek “Ya rabbim ben yoksulluğumun afiyetine razıyım. Ben acısı görünen yiyip içmeyi istemem. Afiyet isteyen cihana meyletmez”¹⁸⁶ dedi.

Dünyanın nimetlerinden yüz çeviren kimse için hem dünyevî hem de uhrevî afiyet vardır. dünyevî afiyet odur ki; bir kimse midesinin lezzetleriyle meşgul olmazse bünyesi sıhhatli olur. Uhrevî afiyet de odur ki; bir kimse dünya nimetlerinden yüz çevirir, ahiret nimetleri ona teveccüh eder.¹⁸⁷

Marifet ehli ne nimetten zevk duyar ne nikmetten elem duyar. Ancak nefesine aşık olanlar sadece nimet-i ilahîyi isterler. Halbuki nimetlerle beraber nikmet de vardır.¹⁸⁸ Dünya nimetleri çok iştahlandırır da elem veren yanı çoktur. İmtihan dünyasının meyvası acı, rahatı kısıdır. Cefa da safa da imtihandır. Âyet-i Kerîmede de şöyle buyrulur: “Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz”.¹⁸⁹ Mümin kişi ise yaşadığı sıkıntılarını sadece rabbine arz eder ve O’ndan yardım diler çünkü, her şey O’nun elindedir. O dilerse olmazlar olur. Sıkıntılar biter. Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “Kime bir geçim darlığı gelir de o kimse

¹⁸⁵ Nahîfi, a.g.e., C. III., s. 272, beyit, 52 -58.

¹⁸⁶ Nahîfi, a.g.e., C. V., s. 595-596, beyit 2368 – 2388.

¹⁸⁷ Konuk, a.g.e., C. X., s. 100.

¹⁸⁸ Konuk, a.g.e., C. X., s. 96-97.

¹⁸⁹ Enbiyâ, 21/35.

bu geçim darlığını insanlara arz edip kapatmaya çalışırsa, o kimsenin ihtiyacı kapatılmaz. Kime de bir geçim darlığı gelir de bu sıkıntısını Allah'a arz ederse Allah, er veya geç ona yardım eder.”¹⁹⁰ Samimi bir mümin sıkıntılarına da sabreder, çünkü bilir ki “Allah hayrını dilediği kişiyi sıkıntıya sokar.”¹⁹¹ Zahmetsiz nimet ise ancak cennette vardır.

4. “ASLAN” METAFORU

Gücün, yiğitliğin simgesi olan aslan, en eski çağlardan bu yana kudret göstergesi olarak bilinmiş, resimleri çizilmiş, heykelleri yapılmış, ormanın ve vahşi hayvanların efendisi kabul edilmiştir. Tabiatı itibarıyla her dönem insanın ilgisini çekmiş, çevikliği ve cesaretiyle insanlara ilham kaynağı olmuştur. Öyle ki ona benzetilmek gurur sebebi sayılmış ve insanlar bu yönleriyle övülmüşlerdir.

Yiğitlik, cesaret, sağlamlık, kuvvet gibi bu hayvana has meziyetlere sahip olan kimselere bu isim yakıştırılmıştır.¹⁹² Aslan, eski kültürlerde de üzerinde önemle durulan bir motiftir.¹⁹³ İslamiyetin kabulünden sonra aslan, cesaretin sembolü olarak bir devlet başkanında bulunması gereken erdemleri nitelemek için kullanılmıştır.

Hz. Mevlânâ da *Mesnevî*'sinde sıkça bu metafora başvurmuş, bazen herkesin anladığı manalarda bazen de çok ayrı manalarda aslan metaforunu kullanmıştır. Hatta aynı hikayede bile iki farklı anlama işaret ettiği olmuştur.

Aslan, metaforik anlatımlarda padişahı, dervişin gönlünde yatan ve onun rehberi olan yaratıcısını nitelendirmek için kendisine sıklıkla başvurulmuş bir semboldür. Ayrıca Hz. Ali ve Hz. Hamza'nın Allah'ın aslanı olarak anılması bu metaforik anlatıma olan ilgiyi arttırmıştır.¹⁹⁴

Mevlânâ'nın eserinde aslan motifine ne şekilde yer verdiğini, onu hangi anlamlarda kullandığını şöyle sıralayabiliriz:

4.1. Nefsinin Esiri Olmuş Kimseleri, Terbiyesine Almak İsteyen Mürşid

Mesnevî'de aslan, genellikle mürşid ya da İnsan-ı Kamil'i simgeler. Mürşidin görevi bir avcı gibi avlanıp, bela ve nefsinin oyunları içinde kendi özünü kaybetmiş

¹⁹⁰ Tirmizî, Zühd, 18.

¹⁹¹ Buhârî, Mardâ, 1.

¹⁹² Ayverdi, a.g.e., C. I., s. 185.

¹⁹³ Çoruhlu, a.g.e., s.113 vd.

¹⁹⁴ Durak, “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefi Değerlendirmesi” s. 254.

insana, kendi özünü hatırlatmak onu şer çukurlarından kurtarmaktır. Ancak bu öyle kolay bir iş değildir. Çünkü hayvan tabiatlı nefsinin esiri olan insan, bir türlü içinde bulunduğu içler acısı durumu fark etmez ve o halden kurtulmak istemez. Ancak Allah dilerse Veliyullah'ın himmetiyle o kimse çirkinlikten kurtarılır. Daha önce bahsi geçen aslan, tilki ve eşeğin hikayesi bu duruma örnektir.

Malumunuz hikayeye göre aslan fille savaştığı için zayıf düşmüştü ve güçlenmek için tilkiye bir eşek bulup getirmesini emretmişti. Tilki de türlü hilelerle tamahına düşkün eşeği kandırıp aslanın sofrasına getirmişti. Aslan da eşeği paramparça etmişti.¹⁹⁵

Bu hikayedeki aslan, Kutb-ı âlemdir. Hakk'ın mağfiret ve rahmetini ve rahmet-i rahimiyyesi ile rahmet-i rahmaniyyesini avlamak o kutbun işidir. Diğer yaratılmışlar o rahmetlerden kutubdan artanını alırlar. Hikmet, marifet, esrar ve her türlü ilim, kutbun kalbinden halkın kalbine akar.¹⁹⁶

“Kutub aslandır. Avlanmaksı onun işidir. Halk da sanki onun artıklarını yiyendir.”¹⁹⁷

Tilki, ehl-i dünyayı kutuba götürüp o kimseleri kurtarmakta yarışan mürididir. Hayırda yarışanlara hizmetleri karşılığında yüz binlerce maddî ve manevî av verilir. Mürid en ahmakları bile kutbun huzuruna getirince ölü leşler bile hayat bulur.

“Mürîdin avlanması tilki gibi olur. İnatçı sırtlanın avıysa ölü hayvandır. O'nunsa önünde ölü dirilir. Bostandaki pislik gelişmeye sebep olur.”¹⁹⁸

Ancak aslan öyle bir mürşid-i kâmindir ki tilki olan mürîd, aslana ahmak eşeği yani nefsin esaretinden kurtulamamış kimseyi getirdiğinde mürşidin bir nazarı o kimseye ağır gelmiş ve oradan uzaklaşmasına sebep olmuştur.¹⁹⁹

“Daha eşek ona uzakken aslan hamle etmeye kalktı. Eşeğin yanına yaklaşmasını bekleyemedi.

Eşek onu uzaktan görünce tâ dağın eteğine kadar nalları kaldırıp kaçtı.”²⁰⁰

¹⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. s. 62-63.

¹⁹⁶ Konuk, a.g.e. C. X., s. 88.

¹⁹⁷ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 594, beyit, 2346.

¹⁹⁸ Nahîfî, a.g.e., C.V., s. 595, beyit, 2356 – 2357.

¹⁹⁹ Konuk, a.g.e., C. X., s. 159.

²⁰⁰ Nahîfî, a.g.e., C.V., s. 602, beyit, 2573 – 2575.

Nefsinin sıfatlarından kurtulamamış kimse mürşidin huzuruna gelince onun mertebesinden ürker ve dayanamaz kaçır. Ancak mürşidin terbiyesi o kimseyi yine kendine çeker ve mürîd mürşide fena bulur.

Mevlânâ öyle bir söz üstadıdır ki, aynı metaforla birden fazla anlam kullanmanın dışında aynı hikayedeki aynı metaforları bile farklı anlamlarda kullanmıştır. Bu hikaye de o tür hikayelerdendir. İkinci bir bakış açısıyla incelediğimizde, o aslan şeyh-i nakısı temsil eder ki hilekâr mürîtleriyle ahmak kimseleri kandırıp hepten sapıklığa iter. Onların helakine sebep olur.

4.2. Tek Varlık Sahibi Hak/ Mürşid

Cenâb-ı Hakk'ın tekliğinin hakikatini anlatmak için de *Mesnevî*'de aslan metaforuna başvurulmuştur. Vahdet deryasında sadece O vardır. Kendisinde benlik iddia eden kimse ise kurt gibi helak olmuştur. Ayrıca bu hikayede aynı aslan metaforu mürîdlerini deneyen bir mürşide de benzetilmiştir. Hikayeye dönersek;

“Bir aslan, bir kurt ve bir tilki avlanmak için dağa tuzak kurmaya gittiler. Bu üçü bir av düşürmek için ovanın etrafını dolaştılar. Onlar gerçi aslana bir utanç sebebi oldularsa da, aslan onlara hürmet için yoldaş olmuştu. Böyle bir şaha asker gerekmez, lakin daima “cemaat rahmettir.”²⁰¹

Bütün akıllar Hz. Peygamberin fikrine muhtaç iken o, “onlarla istişarede bulun”²⁰² emrini aldı.

Şimdilik ten ruha yoldaştır. Köpek de bir müddet kapının bekçisidir. Bu cemaat azametli aslanın hizmetinde dağa doğru yöneldi.

Bir dağ öküzü, bir dağ keçisi ve bir de tavşan yakalayıp coşkunluktan sakındılar.²⁰³

Kurt ile tilkiye, avların şaha layık bir adaletle dağıtılması tamahı düştü.

Aslan onların düşüncelerini anladıysa da sırlarını açığa vurmadi.

Aslan, kurda “Gel bunları taksim et . yalnız dikkatli ol adilane bölüştür.” dedi.

Kurt, Ey Şah! Yaban öküzü sizin gibi başbuğa layık bir lokmadır. Keçi orta büyüklükte ben dahi öyle. Tilkiye hatasız tavşan uygundur” dedi.

²⁰¹ Tirmizî, Fiten, 7.

²⁰² Âl-i İmrân, 3/159.

²⁰³ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 129, beyit, 3120 – 3127, 3130 – 3132.

Aslan dedi ki “ Ey alçak kurt! Ne diyorsun söyle! Ben varken sende –biz ve ben– sözü de ne?

O’nun vechinden gayrı her şey helak olmuştur. Madem ki sen O’nun vechinde değilsin varlık arama.²⁰⁴

Ve dedi ki “Bana karşı bir varlık gösterdin. Senin için böyle bir canı taşımaktansa ölmek daha iyidir.”

“Sonra tilkiye bakıp “bölüştürme işini iyi bir şekilde sen yap” dedi.

Tilki secde edip dedi ki “ Bu semiz öküz padişahın kuşluk yemeği olsun, bu keçi de öyle talihli şah için yahnilik olsun, bu temiz tavşan da şaha güzel bir akşam yemeği olmaya layıktır. Aslan “Ey tilki! Çok âdilâne davrandın. Böyle güzel bölüştürmeyi kimden öğrendin”dedi. Tilki “Ey büyük şah! Kurdun halinden” dedi. Bunun üzerine aslan, “İşini hatasız yaptın. Bu üç avı sana ihsan ettim var git.” dedi.²⁰⁵

Mesnevî şârihi Tâhirü’l-Mevlevî hikayedeki metaforları şöyle izah ediyor: “Buradaki aslandan maksat hakikat ve marifet aslanı olan veliyy-i kâmilidir. Kurttan murat ise hayvanlık sıfatından kurtulamamış insanlardır. Tilki ise insan-ı kâmilin tasarrufunun farkına varp kendisini ona teslim etmiş mürittir. Aslanın kurtla münasebetinin hikmeti ise Evliyâullahın bazen böyle hayvan sıfatlı insanlarla da beraber bulunmasıdır.²⁰⁶

Hikayede geçen ikilikten maksat Allah’ın mutlak varlığı ve kulun mümkün varlığıdır. Allah’ın varlığı karşısında kulun varlığı bir yok mesabesinde.. Bir kulun ben yaptım demesi ilahi iradeyi hiçe saymasıdır. İşte bütün sapıklıklar Vücûd-ı İlahî karşısında varlık iddiasına kalkışmaktan ileri gelmektedir.²⁰⁷

Kul, Hakk’ın huzurunda mahviyetini bilmezse, gerçekten de mahvolmuştur. Çünkü kendi varlığı bir tecellî, bir gölgeden ibarettir. Hakiki varlık sahibi ise Allah’tır. Burada “Allah vardı, onunla beraber hiçbir şey yoktu.” görüşüne de işaret vardır.

Tilkinin bölüştürmesi ise aslanın çok hoşuna gitmiştir. Çünkü tilki kendi varlığının acizliğini idrak etmiş avladıkları hayvanları da aslanın himmetiyle

²⁰⁴ Kasas, 28/88.

²⁰⁵ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 129 – 131, beyit, 3135, 3140, 3151-3159, 3214-3220.

²⁰⁶ Tâhirü’l-Mevlevî, a.g.e., C. I., Kitap V., s. 1412.

²⁰⁷ Tahirü’l-Mevlevî, a.g.e., C. I., Kitap V., s. 1410.

avladıklarının farkına varmıştır. Kurdun ibretlik hali ise ona örnek olmuştur. Bu paydan hoşnut olan aslan da mürşid-i kamilliğini izhar edip bütün elde ettikleri nimeti tilkiye bağışlamış, benlik davasından vazgeçen tilkiyi mükafatlandırmıştır. Burada “Kim Allah ile beraber olursa Allah da onunla birlikte olur.”²⁰⁸ hadisine işaret vardır. Yani, bir kul benliğinden ve nefsanî beklentilerden uzaklaşıp Mevlasına yönelirse varlığını ve başarılarını mevhum (kuruntu ürünü) nefesine izafe etmekten vazgeçerse Hak Teâlâ ona inayet ve ikramıyla tecelli edecek ve her işini rast getirip dileklerini kabul edecektir, madem ki sen bizim için oldun, benim zatım da senin için oldu sıfat ve esmam dahi senin oldu artık aramızda ikilik kalmadı.²⁰⁹

Mevlânâ, başka bir beyitte de veliyullah hazeratının davranışlarının zahirine bakıp ona dil uzatan kimseyi, aslan kuyruğu ile oyun oynayan adama benzetir.

*“Sen bir aslan kuyruğu ile oyun oynamakla meleklerle saldırmadasın.”*²¹⁰

4.3. Hırs, Kibir ve Dünyalık Sevgisiyle Dolu Azgın Nefs

Mevlânâ, aslanı çoğu kez olumlu manalarda kullansa da gücü ve insana hükmetmesi yönünden nefsi de aslana benzetmiştir. Nefs öyle bir aslandır ki, insanın ruhuna ve bedenine hükmetmeye çalışır ve insanı yoldan çıkarır. O yüzden onu kuyuya atmalı ve orada ıslah etmelidir. Mevlânâ av hayvanları ve aslan arasındaki hikayede nefisle aklın arasındaki mücadeleyi ortaya koyar. İradenin doğru kullanıldığında nefsi mağlup edebileceği bilgisini de bize verir. Ayrıca bu hikaye tevekkül ve cehd arasındaki münazarayı nakletmesi bakımından da önemlidir. Mevlânâ, ciddi delilleri naklettikten sonra cehti tercih eder. Tevekkülü, o dönemde cebrilik mezhebi gibi batıl mezhep ve düşüncelerin yanlış algıladığını ortaya koymaya çalışır. Tüm bu açıklamalardan sonra hikayeye başlayalım:

“Uçsuz bucaksız bir ormanda azılı bir aslan yaşamaktadır. Ormandaki tüm hayvanlar, korku içindedirler. Böyle yaşamaktansa bir çâre ararlar. Düşünür, taşınır, aralarından bir heyet seçerek aslana gönderirler:

- Ey ormanların şahı aslan., her gün içimizden birini yakalıyor, yiyorsun. Buna bir diyeceğimiz yok, fakat bu zahmet niye? Sen tahtında otur, biz, sana her gün

²⁰⁸ Konevî, Sadreddin, *Kırk Hadis*, (Haz. Harun Ünal), Vahdet Yay., İstanbul, 1984, s. 11.

²⁰⁹ Konuk, a.g.e., C. II., s. 334.

²¹⁰ Nahîfî, a.g.e., s. 251, C. II., beyit, 3375.

içimizden birini yollarız, sen de rahatça yersin. Böylece, biz de sen de huzur içinde ömrümüzü geçiririz, derler. Aslan:

- Sözüünüzde dursanız hile ve cefa olmasa bu hoş bir şeydir. İnsanların çok hilesini görmüş, o yılan ve akreplerin yarasını çok çekmişim.

Deyince av hayvanları şöyle mukabelede bulundular:

- Ey değerli Hakîm! Sakınmak insanı kaderin hükmünden kurtaramaz, kaderden sakınmak hatalıdır, var tevekkül kıl zira o güzeldir.

Hz. Mevlânâ av hayvanları üzerinden cebrîliği ele almış ve cehdi seçerek cebrîliğin fikirlerinin yanlışlığını bize aktarmıştır. Cebrîlik mezhebi, insanların kendilerine has bir iradeye sahip olmadığını, zihnî ve amelî bütün fiillerinin ilahi gücün zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunan bir mezheptir.²¹¹

Allah Teâlâ, “Biz her şeyi kader mucibince yarattık”²¹² buyuruyor. Ancak bu ayet yanlış anlaşılmalıdır. El Hak her şey kader dahilindedir. Yalnız bu yan gelip yatın demek değildir. Zira Peygamber Efendimiz Uhud savaşına giderken zırhını giymiş, Hamrû'l-esed mevkiinde devriye kolu tayin etmişti ki bunlar lüzumlu bir tedbirdir.²¹³

Aslanla av hayvanları arasında tevekkül ve cehd hakkındaki münazara sürer gider ve neticede aslanın savunduğu cehdi kabul edip tedbir ve çalışmadan sonra gelen tevekkülün doğruluğu ve gerekliliğine ikna olurlar. Av hayvanları, aslanın çalışmak hususunda beyan ettiği bir çok delili dinleyip, kendilerinde irade ve ihtiyar olduğunu kabul ettiler ve cebrîlikten vazgeçtiler.²¹⁴ Artık her sabah bir hayvan aslana teslim olmaktadır.

Günlerden bir gün, sıra tavşana gelir, fakat o ağırdan alır. Hayvanlar:

- Eh ne yapalım, kısmet böyle. Çoğumuzun rahatı için birimizin ölmesi gerek. Haydi vakit geçirmeden yola düş. Aslanı kızdırmayalım, derlerse de tavşan işi yavaştan alır, pek aldırılmaz görünür. Hayvanlar telaş içindedirler. Nihayet yalvara yakara tavşanı yola düşürürler.²¹⁵

Tavşan, kayıtsız, seke oynaya aslanın huzuruna gelir ama, vakit de bir hayli ilerlemiştir.

²¹¹ Abdülhamid, İrfan, “Cebriyye”, *D.İ.A.*, C. VII., T.D.V. Yay., İstanbul, 1993. s. 205.

²¹² Kamer, 54/49.

²¹³ Tahirü'l-Mevlevî, a.g.e., C. I., Kitap II, s. 519.

²¹⁴ Konuk, a.g.e., C. I, s. 322 – 323.

²¹⁵ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 68-72, beyit, 936-1098.

Açlıktan ateş püsküren aslan, kükrer;

- Nerede kaldın? Bu gecikmene sebep ne?

Tavşan, yalancı bir telaşla terlerini siler, boynunu büker:

- Aman efendim, ben saygıda kusur etmedim. Sabah erken yola çıktım ama, diğer bir aslan yolumu kesti, elinden kurtuluncaya kadar neler çektiğimi bilemezsiniz!

Aslanın öfkesi büsbütün başına vurur:

- Kim bu küstah? Bu ormanda yalnız benim hükmüm geçer. Kimmiş o çabuk söyle?

Tavşan durumdan memnun, hep öteki aslanı över, böylece aslanın haysiyetini gıcıklar. Aslan dayanamaz:

Düş önüme göster bu alçağı, der. Yola düşerler. Tavşan aslanı bir kuyunun başına getirir:

- İşte sultanım, bu kuyunun içinde. Bakınız nasıl da kurulmuş.

Aslan, hırsıyla kuyunun içine bakar. Suda kendi aksini görür. Hırlamaya başlar, kuyudaki görüntüsü de hırlar. Tavşan fırsatı kaçırmaz:

- Görüyor musunuz efendim? Size nasıl da meydan okuyo!.

Aslan büsbütün hiddetlenir, gözleri döner. “Bir diyarda iki sultan olamaz, parçalamalıyım onu...” diye mırıldanır, ardından da: Gümm! diye kuyuya atlar.²¹⁶

Tavşan, bu sözleri söylemekle aslanın hiddetini tahrik etmek ve onu götürüp kuyuya düşürmek istiyordu. Hikayedeki aslan, nefs-i emârenin, tavşan da akl-ı meadın timsali olduğu için, Tavşan olan akl-ı mead, nefs-i emmâre aslanını kışkırtıp gururuna dokunacak sözler söyleyerek onu emmârelik makamından ayırmak, ve götürüp mücadele ve riyazat kuyusuna atmak, bu vesile ile de bedendeki ruhanî ve cismanî kuvvetleri nefsin tahakkümünden kurtarmak istiyordu.²¹⁷

“Aslan kendisinin kazdığı kuyuya düştü, zira ki onun zulmü onun başına gelici oldu.

Her şey bitmiştir artık... Tavşan yemyeşil çayırarda seke seke hayvanlara kurtuluşu müjdeler.”²¹⁸

Hz. Mevlânâ şöyle ekler:

²¹⁶ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 75-79, beyit, 1202 – 1238, 1316 – 1360.

²¹⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, a.g.e., C. I., Kitap, III. s. 641.

²¹⁸ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 80, beyit, 1361, 1393, 1409.

*“Ey kişi, Sen bu dñnya kuyusunun dibine, hırsıla tamahla atlamış, mahpus bir aslansın. Nefsini yen de tavşan gibi hür dolaş... Senin tavşan nefsin sahrada yiyip içmekte, zevk ve safa etmekte. Sen ise şu dedikodu ve mñnakařa kuyusunun dibindesin”*²¹⁹

Hz. Mevlânâ'nın sözünü ettiği bu azgın “nefs aslanı” ne demektir acaba? Nefs, kısaca kişinin niteliklerinin, huylarının kötü yönlerine verilen addır. Mesela böbürlenme, kendini beğenmişlik, öfke, kin tutma, dedikodu, çekemezlik, geçimsizlik, zorluklara tahammülsüzlük bunların başlıcalarıdır. Bunların azgınlaşması insanın değerini düşürür. İçimizde iyilikler de vardır kötülükler de. Bizim varlığımız, bu iki zıt kuvvetin mücadele sahnesidir. Yüce Allah “Biz insanı en güzel biçimde yarattık, sonra da onu aşağıların aşağısına indirdik”²²⁰ buyurur. Bize düşen, aklımızı ve irademizi kullanarak içimizdeki iyinin üstün gelmesini sağlamak, aşağı seviyeye düşmemektir. Onun için de nefsin kötü hâlleriyle mücadele etmek şarttır.²²¹ Nefisle mücadele ile ilgili Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Güçlü pehlivan, güreşte rakibini yenen kimse değildir. Asıl pehlivan, öfke anında nefesine hakim olabilendir.”²²²

Nefsin en büyük hastalıklarından biri kibir, yani büyüklenme ve kendini aşırı beğenme, herkesten üstün görmedir. Hikâyemizdeki aslanın hastalığı böyledir. Kibir insandaki yaratıcı güçleri öldürür. Çünkü gerçekte sâhip olmadığı şeylere sâhip olduğunu zanneden kişi, bunları elde etmek için çalışmayacak, böylece de kabiliyetini körletecektir.

Yüce Allah kendini beğenenlerin aslında aciz olduklarını ortaya koymak için şöyle buyurur: “Yeryüzünde kendini beğenmişlik ve azametle yürüme. Çünkü ne kadar hızlı yürüsen toprağı yaramazsın. Boyca da asla dağlara ulaşamazsın.”²²³

²¹⁹ Nahîfi, a.g.e., C. I., s. 80. beyit, 1405-1406.

²²⁰ Tîn, 95/ 4-5.

²²¹ Demirci, a.g.e., s. 23 – 24.

²²² Buhârî, Edeb, 76.

²²³ İsrâ, 17/37.

4.4. Nefsini Yenen Kişi

Mevlânâ nefsiyle mücadele edip onu yenen kimseyi Allah'ın aslanı olarak görür. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nefsiyle cihad ettiği için kendini Allah'ın aslanı olarak tanıttığını şu beyitle izah eder.:

“O Hakk'ın aslanı, “Ben Hakk'ın aslanıyım. Allah'ın aslanı nefesine galip gelendir.” dedi.

Dünya aslanı av peşindedir. Allah aslanı da süsü püsü terk etmiştir.

Çünkü o vuslatın nurunu ölümden görüp pervane gibi varlığını yakar, yok eder.”²²⁴

5. “BALIK” METAFORU

Balık, *Mesnevî*'de sıkça başvurulan metaforlardan biridir. Mevlânâ her hayvanı, hikayeye ya da aktarmak istediği düşünceye göre hem olumlu hem de olumsuz manada kullandığını daha önce belirtmiştik. Balık metaforu da konunun gereğine göre böyle çeşitli manaları taşımaktadır.ancak Mevlânâ, balığın yaratılış özelliklerini de dikkate alır ve onun latif varlığından ötürü daha çok övmek istediği kimseleri anlatırken kullanmıştır.

Mesnevî'de balık metaforunun hangi manalarda kullanıldığını aşağıdaki başlıklarda toplamaya çalıştık. Şimdi de bu başlıkları birlikte inceleyelim:

5.1. Allah'ın “Bir”liğinde Fani Olmuş Hak Dostu, Peygamber

Mevlânâ, Vahdet-i Vücut görüşünü açıklamak için balık ve deniz metaforunu kullanır. Denizdeki balıkları Allah'ın erleri veliyullah olarak, denizi de vahdetin sembolü olarak tanımlar. Vahdet denizine dalan balıklar, vahdete gark olmuşlardır. Artık onlara o denizden daha sevimli bir şey yoktur. Onlar ancak vahdet deryasında yaşarlar. Onlar için Allah'ın sevgisinden mahrum kalmak denizden çıkarılmış balık olmak demektir. Nasıl ki, balık suda yaşar hayat bulur Hak aşıkları da Allah'ın vahdetinin gölgesinde, O'nun aşkıyla yaşarlar.

“ Ululuk sahibi Hakk'ın temiz deryasının balıkları gibi olan peygamberlerin halleri Kur'an'a göre(ayarlanmıştır)dir.

Fakat okur da dediğini tutmazsan farzet ki peygamberleri, velileri görmüşsün (inanmadıktan)onlara uymadıktan sonra ne fayda !”²²⁵

²²⁴ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 155, beyit, 4077 – 4079.

Derya, Vahdet-i Mutlak'ı teşbih için, balık da vahdette fenâ bulan evliyaullahı teşbih içindir. Nasıl ki, balıklar denizden karaya çıkınca ölürlür, evliyaullah da vahdet denizinden kesret alemine çıkınca bundan rahatsız olur. Ancak Mevlânâ, tüm bu benzetmeleri yaptıktan sonra bu teşbihlerin Vahdet-i Mutlak'ı anlatmada yetersiz kaldığını, ancak “göklerde ve yerde Allah için yüksek mesel vardır.”²²⁶ ayeti gereği zihinlerin kavrayabilmesi için bu örneği verdiğini belirtir.²²⁷

“Yüz renkli elbise, İsa'nın sâf küpünden saba rüzgârı gibi sade ve lâtif bir hale gelir, tek bir renge boyanırdı. Birlikteki bu tek renklilik, insana usanç ve sıkıntı veren tek renklilik değildir.

Belki o tek renk deniz gibidir, ona dalanlar da balık gibi hayat ve neşe içindedirler.

Karada gerçi binlerce renk var, ama balıkların kurulukla cengi var! Misal olarak söylenen balık kimdir, deniz nedir ki yüce ve ulu padişah, ona benzesin! Varlık âlemindeki yüz binlerce denizler ve balıklar, o ikram ve ihsan huzurunda secde ederler.”²²⁸

Hakikat denizinin balığı olan ehlullah hazerâtı nefsin esaretinden kurtulamamış kimselerle sohbet de ederler. Fakat manevi eksikliği nedeniyle o kimse onlardaki nuranîliği kavrayamaz. Çünkü buna mertebesi yetmez. Ancak insan-ı kâmilin tedavisinden geçince körlük ortadan kalkar, gözü açılır.²²⁹

“Bu deniz, can balıklarıyla dopdoludur. Sen görmüyorsun ama etrafında uçuşup duruyorlar.

O balıklar, sana kendilerini çarpmaktalar. Gözünü aç da apaçık gör. Balıkları görmüyorsan bile bari kulağın, tespihlerini duysun.”²³⁰

Mevlânâ bir başka beyitte balıkla yılanı karşılaştırır. Yılan tabiatlı olan nefsanî kimseler, balıklık yani velilik iddiasında bulunup halkı kendilerine çekmeye çalışırlar. Fakat böyle bir iddiada bulunsalar bile onların denizden korkmaları ve uzak durmaları asıl tabiatlarını ortaya koyar.

²²⁵ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 86, beyit, 1601 – 1602.

²²⁶ Rûm, 30/27.

²²⁷ Konuk, a.g.e., C. I., s. 211-212.

²²⁸ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 57, beyit, 526- 530.

²²⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, a.g.e., C. II., Kitap, III, s. 936.

²³⁰ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 245, beyit, 3172-3174.

“Daima suda kalmak balığın harcıdır. Yılan, nereden balıkla yoldaşlık edebilecek?

Fakat dağlarda öyle düzenbaz yılanlar vardır ki bu denizde balıklık etmeye kalkışır.

Hileleri halkın aklını başından alırsa da denizden nefretleri, nihayet kendilerini rezil eder gider.”²³¹

O yılan tabiatlı nefsânîler, evliyanın marifetinden, hikmetli sözleri çalıp, takliden bu sözleri halka satarlar. Ancak halk, her ne kadar şaşırıp o mukallide yönelse de, o kimselerin hilelerini elbet bir gün fark edilir ve rezil edilirler.²³²

5.2. Ruh ve Akıl

Bütün akılların üstündeki tek akıl ve bütün ruhların esası, sahibi Allah'tır. O insan için “Allah, Adem’i yarattığı ve içine ruh üflediği zaman...”²³³ buyurur.

Mevlânâ *Mesnevî*'sinde balık metaforunu ruh ve akıl anlamında kullanmıştır. Ruhun ve aklın uykuya dalmasını varlık denizinde batmaya ve her gün yeniden uyanışını ve dirilişini de balığın denizden baş çıkarmasına benzetmiştir.

“Hele her gece, bütün ruhlar, bütün akıllar, o uçsuz bucaksız derin denizde batar, yok olurlar.

Yine sabah vakti, o Tanrı'ya mensup ruhlar ve akıllar, balıklar gibi denizden baş çıkarırlar.”²³⁴

Bu beyitle ilgili Konuk'un *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*'nde şöyle geçer: “Allah'ın keremi eseri olan bütün akıl ve fikirlerin şunun ilahiyeden birer şe'n olduğuna işaret buyrulur. Zîrâ vücuda Hak'dan gayri hiçbir şey yoktur.”²³⁵

Bir başka yerde Mevlânâ, balık metaforunu Rûh-ı Muhammedî ve o nuru taşıyan veliyullahı anmak için kullanmıştır. Evliyaullah Rûh-ı Küll-i Muhammedî'de balıkların yüzdüğü gibi yüzerler. Muhammedî nurdan feyizlenirler.²³⁶ Onlar öyle bir

²³¹ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 371, beyit, 3616- 3618.

²³² Konuk, a.g.e., C. VI., s. 313.

²³³ Tirmîzî, Tefsîr, Hucurat, 49/5.

²³⁴ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 96, beyit, 1960 -1961.

²³⁵ Konuk, a.g.e., C. I., s. 571.

²³⁶ Konuk, a.g.e., C. III., s. 265.

zevk deryasındalar ki, sade akıllara bunun izahı mümkün değildir. O yüzden böyle kimselerin halleri halktan gizlenmiştir.

*“Daha nice yüz bin gizli Padişahlar var ki o nur âleminde yüceliğe sahiptirler, makamları vardır. Hak Teâlâ, her yoksul, onların adlarını anmasın diye gayretinden adlarını gizledi. O nura ve denizde balıklar gibi yaşayan nuranilere ant olsun...O nura ve o denizi,denizin canı desem de lâyük değil.O âleme yeni bir ad aramaktayım.”*²³⁷

5.3. İnsanın, Ruha Kafes Olan Bedeni

Bilindiği üzere Kur'an-ı Kerim, daha önceki milletlerin yaptıklarına ve peygamberlerin yaşadıklarına misaller getirmiş ve ibret alınması gereken hususları ortaya koymuştur. Hz. Yunus (a.s.) yaşadıkları da bu kabildendir. Mevlânâ, peygamber kıssalarına çokça yer verdiği için burada da “Yunus ve Balık” metaforunu kullanmış ancak bu metafora zahirî anlamının yanında batınî açıdan da değinmiştir.

Mesnevî'de Yunus Peygamber ruhu, balık ise bedeni temsil etmektedir.²³⁸ Ruh, beden hapisanesinde eziyet ve ıstıraplarla pişer ve ne zaman ki olgunlaşır o vakit “elest bezminde”²³⁹ Rabbine verdiği sözü hatırlar. Rabbini tesbih ederek mahpusluktan kurtulur ve ona vasil olmanın şerefine nail olur.

*“Yunus, balığın karnında pişti. Ona ancak Hakk'ı tesbihi kurtarıcı oldu.”*²⁴⁰
*Balığın karnında tesbih edici olmasaydı, orada kıyamete kadar mahpus kalırdı.”*²⁴¹

*“Bu cihan denizdir, ten balık.. ruh da sabah nurundan mahcup Yunus. Yunus Tanrı'ya tespih ettiği için balıktan kurtuldu, yoksa hazmolur, yok olup giderdi.”*²⁴²

5.4. Şehveti ve Hırsı Sebebiyle Yoldan Çıkmış Kimse

Mevlânâ, arzularının, midesinin ve şehvetinin peşinden giden kimseyi oltadaki ete koşan balığa benzetir. O kimse, görünüşte zevk alacağı bir şey yapmaktadır. Ancak hakikatte kendini bir felakete sürükleyerek hem gözden düşmüş hem de sapkınlığa uğrayarak şeytanın oyuncağı olmuştur.

²³⁷ Nahîfî, a.g.e., C.II., s. 185, beyit, 940-943.

²³⁸ Konuk, a.g.e., C. IV., s. 348.

²³⁹ A'râf, 7/172.

²⁴⁰ Enbiyâ, 21/87.

²⁴¹ Nahîfî, a.g.e., C.II., s. 245, beyit,3165-3166.

²⁴² Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 245, beyit, 3170-3171.

*“Nice balıklar vardır ki su içinde her şeyden eminken boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur.”*²⁴³

*“A balık, sonuna bak işin, oltaya değil! Fakat pis boğazlığın, senin işin sonunu gören gözünü kapattı!”*²⁴⁴

5.5. Mürşid’in Davetinden Etkilenmeyen, Ona Uymayan Kimse

Öyle kimseler vardır ki, davetçiler onları Hakk’a davet ettiklerinde sanki dilsiz ve sağırlarmış gibi o davete kulak tıkayıp icabet etmezler. “Onlar, sağırlar, dilsizler ve körlerdir.”²⁴⁵ ayetinin tezahürü gibidirler. Onlar nasipsizlerdir.

“Ancak canı ve kanadı olmayan, yahut balık gibi aslından sağır ve dilsiz olanlar ona meyledemediler.

*Hayır... yanlış söyledim, sağır bile Hakk’ın vahyine baş koyup secde etse Hak ona duygu ihsan eder.”*²⁴⁶

İnsan-ı Kâmil’in sohbetinden ve davetinden etkilenmeyen o sağır ve dilsizler öyle nasipsizlerdir ki, bu kimseleri his kulağı sağır olana benzetmek yanlış olur. Çünkü his kulağı sağır olan kimse ilahî hitaba itaat ederse Allah, ona can kulağıyla işitmek hassasını verir. Bu ihsan sayesinde hakiki manaları idrak eder.²⁴⁷

5.6. Dünya’nın Oyunlarına Dalmış ve Bu Sebepçe Oyuna Gelmiş Kimse

İnsan dünyanın güzel gibi görünen, fakat aslında çirkin, bed suratına hayran olur da ömrünü bu yolda tüketir. Dünya onun önüne türlü oyuncaklar koyar. Mal, evlat, makam... o kimseye bunların hepsi de hoş gösterilir. Ancak Allah “Gerçek şu ki kafirlere Allah’tan gelecek bir zararı, ne malları ne de evlatları engelleyemez. İşte onlar, o ateşin yakıtı olacaklar.”²⁴⁸ buyurmuştur. İnsan bu oyuncaklarla oyalanadursun, ömür sermayesi de biter gider. Tıpkı balığın oltaya takılması gibi dünyanın fani nimetlerine aldanır ve hazin bir şekilde avlanır. Dünya o kimseyi, gözünü açıp hakikati görmeye çalışmadığı için bir ömür oltasında tutar, onu esir eder.

²⁴³ Nahîfi, a.g.e., C. III., s. 317, beyit, 1701.

²⁴⁴ Nahîfi, a.g.e., C. IV., s. 463, beyit, 1727.

²⁴⁵ Bakara, 2/18.

²⁴⁶ Nahîfi, a.g.e., C. IV., s. 439, beyit, 878-879.

²⁴⁷ Konuk, a.g.e., C. VII., s. 258.

²⁴⁸ Âl-i İmrân, 3/10.

“Dünya seni de balık gibi oltasına takmıştır... şehzade bir yıl kaldı, sense altmış yıldır o oltadasın!

Tam altmış yıldır onun oltasında mihnetler içindesin... ne bir hoşluğum var, ne bir sünnete uyarsın!”²⁴⁹

5.7. Akıllı, Yarım Akıllı ve Aklını Kullanamayan Mağrur, Ahmak Kimse

Hz. Mevlânâ bu üç gurup insanı, üç balığın hikayesiyle bizlere anlatmaktadır. Hikayedeki tiplmelerin hepsi de balık metaforuyla anlatılmasına karşın aklını kullanmalarına göre her balık ayrı değerlendirilmiştir. Hikaye şöyle:

“Birkaç balıkçı, o gölün yanından geçerken o balıkları gördüler. Derhal koşup ağ getirmeye gittiler. Balıklar durumu anladılar. İçlerinden akıllı olan yola düştü; o güç, zor aşılır yola koyuldu. Kendi kendine dedi ki: “Bunlara istişare etmeyeyim. Türlü türlü fikirlerle kudret ve azmimi zayıflatırlar. Vatan sevgisi (buldukları göle olan muhabbetleri) ruhlarına tesir eder; tembellikleri ve cahillikleri bana da sirayet eder.”

O akıllı balık kendi kendine dedi ki: “Arkadaşlara danışmadan, görüşlerine uymadan denize bir yol bulayım.”

Kendine gel, şimdi danışma zamanı değil; yola düş. Bu (dünya denilen) gölden (hakikat denilen) denize doğru git. Denizi ara, şu girdabı bırak. O balık, göğsünü ayak yaptı da yola düştü. Çekingen balık, o tehlikeli yerden tâ nur denizine kadar yürüdü, denize ulaştı.

O balık gitti, deniz yolunu tuttu. Pek uzun olan o yola düştü. Bir hayli zahmetler çekti, fakat sonunda emniyet ve âfiyet makamına ulaştı. Kendisini uçsuz bucaksız, hiçbir kenarı ve kıyısı gözle görünmeyen denize attı.

Derken balıkçılar ağ getirdiler. Yarım akıllı balığın neşesi bozuldu, ağzının tadı kaçtı. Dedi ki: “Eyvahlar olsun! Fırsatı kaçırdım. Nasıl oldu da o yol gösteren balığa arkadaş olmadım? O ansızın gitti, ama benim de hararetle ardına düşmem gerekti. Fakat geçmişe hasret duymak hatadır. Giden geri gelmez. Gayrı onu anmanın hiçbir faydası yoktur.”

İkinci balık, belâ vaktinde aklının gölgesinden ayrı düşünce dedi ki: “O balık, denize vardı, gamdan azat oldu. Ben öyle bir iyi arkadaştan ayrıldım. Fakat artık onu

²⁴⁹ Nahîfî, a.g.e., C.IV., s. 504, beyit, 3219-3220.

düşünmeyeyim de kendi kendime bir çare bulayım. Şimdi kendimi ölü gibi göstereyim. Suyun üstüne çıkıp karnımı yukarıya, sırtı mı aşağıya verip kendimi salıvereyim. Su, nereye götürürse gideyim. Yüzen kişi gibi değil de, âdeta bir saman çöpü gibi su üstünde sürükleneyim. Kendimi ölüye benzetip suya bırakayım.”

“Ölmeden evvel ölmek”, azaptan kurtuluştur. Ey yiğit! Ölmeden evvel ölmek, emniyettir. Bize Hz. Mustafa böyle buyurdu, dedi ki: “Size ölüm, sınamalarla gelmeden evvel hepiniz ölü.”²⁵⁰

Balık, güya öldü, karnını yukarıya çevirdi. Su, onu gâh yukarıya çıkarıyor, gâh aşağıya alıyordu. Balıkçıların her biri, “Eyvah! En iyi balık öldü.” dedi. Hepsi de pek kederlendi. Balık, onların eyvah! demelerinden sevindi. “Bu oyunumla kılıçtan kurtuldum galiba” dedi. Sonra balıkçının biri onu yakaladı. “Tüh, yazıklar olsun, ölmüş!” deyip fırlatıp toprağa attı. Balık çırpına çırpına gizlice suya fırladı gitti.

Üçüncü balık, ıstıraplar içinde kalakaldı. O ahmak, sıçrayıp kilimini kurtarmak için sağa sola çırpındı durdu. Fakat avcılar ağı attılar. Ağın içinde kaldı; ahmaklık onu ateşe attı. Ateş üstünde, tava içinde ahmaklıkla eş oldu. Ateşin hararetiyle kızıp kaynadıkça, akıl ona, “Sana hiç uyarıcı/korkutucu bir zât gelmedi mi?” diyordu. O da, işkencenin ve belânın içinde kâfirlerin canları gibi, “Evet, geldi”²⁵¹ demektedir. Sonra da, “Eğer bu sefer, şu boynumu kıran mihnetten kurtulursam, denizden başka yeri vatan saymam; bir gölde oturmam artık. Uçsuz bucaksız bir su ararım da ebediyen emniyet ve sıhhat içinde ömür sürerim” diyordu!²⁵²

Mesnevî didaktik, öğretici bir kitaptır. Onda lirik bölümler de vardır. Ama belirgin özelliği eğitici öğretici olmasıdır. Bu eserde yanlış kader ve tevekkül anlayışı bir çok defa tenkid edilir. Çalışmanın, çaba göstermenin önemi vurgulanır. Ayrıca mânevî olgunluğun sağlanması, kemâle ermenin yolları, tasavvuf anlayışı içinde bu olgunlaşmanın nasıl gerçekleşeceği örneklerle anlatılır. İşte yukarıdaki hikâyemiz de bu alanlarla ilgili iki konu öne çıkmaktadır.

1. Çalışkan, dinamik, gayretli olmak.
2. Ölmeden evvel ölme denen mânevî olgunluğa erişmek.

²⁵⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II., hadis no: 2669, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1351 s. 691.

²⁵¹ Mülk, 67/6-11.

²⁵² Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 476-479, beyit, 2223-2230, 2250-2254, 2257-2263, 2285-2305,

Dünya ve âhiret hayatında kurtuluşa erip, mutlu olabilmek bu iki özellikten geçer.²⁵³

Hikayede yer alan metaforların tasavvufî manalarına değinecek olursak şöyle açıklayabiliriz.

Göl, dünya demektir. Avcılar, şeytan demektir. Ağ, nefsanî arzu ve hedefler demektir. 1. balık, Hak âşığı velî demektir. Derya, Vahdet, rıza makamıdır. 2. balık, nefsi tezkiye ve iradeyi terk yolunu tutan derviştir. 3. balık, şeytan ve nefsinin oyununa aldanan, gafil, ehl-i dünya insanı simgeler.

Akıl sahibi insan, bu dünya hayatında gaflete ve tuzaklara düşmeksizin, bir an evvel, Allah'ın rıza ve muhabbetine giden yolda kamil mürşidlere danışmalı, onlara teslim ve rehberliklerine tabi olmalıdır. İkinci balığın birinci balığa, üçüncü balığın ikinci balığa teslim ve tabi olması icap eder. Bir mürşide teslim olmaktan utanıp çekinmemek gerekir.

Birinci balığın temsil ettiği veliler hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de. Onlar, iman edip de takvâyâ ermiş olanlardır. Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.”²⁵⁴ Hz. Mevlânâ, hikâyeye başlamadan önce, onun şerhi sayılabilecek içerikte aşağıdaki sözleri kaydetmiştir:

“Akıllı, elinde meşalesi olan kişidir. O, kafilenin kılavuzu ve önderidir. O önder, kendi nûrunu takip eder. O kendinden geçmiş bir halde yürüyen kişi, kendisine tabidir. O kendisine inanmıştır. Siz de onun canının kendisinden gıda aldığı o nur âlemince inanın.

Yarım akıllı diğer kişi, akıllıyı kendi gözü bilir. Körün kendisini yedene sarılması gibi ona el atar; böylece onunla görür, çevikleşir ve yücelir.

Bir arpa ağırlığınca bile akı olmayan eşeğe gelince: Hem akı yoktur, hem akıllıyı terk eder. Az çok bir yol da bilmez, fakat yine de bir kılavuzun ardına düşmekten sıkılır, arlanıp utanır. Upuzun, uçsuz bucaksız çöllerde bazen ümitsizce topallayarak, bazen koşarak gider durur. Bir kandil yoktur ki önünde tutsun, önünü görsün. Hatta yarım bir ışık bile bulamaz ki ondan bir nûr dilensin. Akı yoktur ki

²⁵³ Demirci, a.g.e., s. 112.

²⁵⁴ Yunus, 10/62-64.

dirilikten dem vursun, yarım akılı bile yoktur ki kendisini ölü bilsin. O akıllıya karşı tam bir ölü hale gelsin de kendisini aşağılık yerden dama yüceltsin!”²⁵⁵

Mevlânâ hikayenin arasında, gölde yaşayan balıkların o çevreyi kendi vatanları bilmeleri ve alışık oldukları yer olması dolayısıyla terke etmek istemeyişlerine değinir. Bu durum hepimiz için söz konusu olan bir kolaycılık anlayışıdır. Alışageldiğimiz şartları ve ortamı bırakmak istemeyiz. Mevlânâ bu gibi anlayışlar için der ki: “Vatan sevgisinden dem vurma. Durma yürü, vatan oradadır, burada değil. Vatan istiyorsan ırmağın o tarafına geç. Vatan sevgisi îmandandır”²⁵⁶ hadisini yanlış anlama.” Gerçekten bu hadisin birkaç türlü yorumu vardır. Bu sözde “imandan kaynaklanan” bir vatan sevgisinden bahsedilmektedir. Peki neye imandan kaynaklanan? İman esasları dikkate alındığı, bu sorunun cevabı, “Allah’a iman’dan ve/veya “Ahirete iman”dan olabilir. Dolayısıyla bu hadiste, “Allah’a ve ahirete imandan kaynaklanan bir vatan sevgisi’nden bahsedilmektedir. Bu çözümleme bizi, hadiste vatan olarak kastedilenin “ruhlar alemi”, “ahiret yurdu”, “cennet” olduğu tespitine ulaştırır.”²⁵⁷

Tâhirü’l-Mevlevî de bu konuda şunları not etmiştir: Asıl vatan alem-i ervahtır. İnsan buradaki vatanını koruma görevini yerine getirmekle beraber, asıl vatan-ı aslîyi sevmeli ve orası için can atmalıdır.²⁵⁸ Çünkü dünya bir gurbet alemdir. İnsan da gurbetteki vatanına dönmeye çalışan kimsedir.

Nitekim Kur’an’da da “ahiret yurdu” ifadesi sıklıkla bulunmaktadır: “Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Muttakî olanlar için ahiret yurdu muhakkak ki daha hayırlıdır. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?”²⁵⁹

Zaten sufi için de asıl vatan âlem-i ervahtır. Onlar; dünyadaki vatan korunmalıdır. Ancak, asıl vatan-ı aslî sevmeli ve oraya can atılmalıdır derler. Nitekim “Dünyada yabancı yahut yolcu imişsin gibi bulun ve kendini kabirde yatanlardan say”²⁶⁰ hadis-i şerifi, dünyanın vatan-ı mecazî olduğuna ve âlem-i gurbet olduğuna işaret eder.²⁶¹

²⁵⁵ Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 476, beyit, 2207-2219.

²⁵⁶ Aclûnî, a.g.e., C. I, hadis no: 1102, s. 345-346.

²⁵⁷ Karaköse, a.g.e., s. 248, dipnot: 277.

²⁵⁸ Tâhirü’l-Mevlevî, a.g.e., C. IV., Kitap, II., s.580.

²⁵⁹ En’am, 6/32.

²⁶⁰ Buhârî, Rikak, 3.

²⁶¹ Tahirü’l-Mevlevî, a.g.e., C. IV., Kitap II, s. 581.

Çalışkan olmak, azimli ve kararlı olmak, olgun bir müslümanın özelliğidir.²⁶² Kur'an'da “İnsan için ancak çalıştığı kadarı vardır. Çalışmanın karşılığı mutlaka görülür”²⁶³ buyrulur.

Başarmak için azimli, irâdeli ve kararlı olmak gerekir. Maymun iştahlı ve gelgeç hevesli kimseler muvaffak olamaz. Hikâyemizdeki akıllı balık azmetti gayret etti ve kurtuldu. *Mesnevî*'nin diliyle:

“*Göğsünü ayak yaptı da yola düştü, o tehlikeli yerden nur denizine kadar yürüdü, denize ulaştı.*”

Dar olan bu dünya gölünden vahdet ve hakikat deryası tarafına azm etti. Hakikat-i vücud deryasını istedi. Çünkü, bu çokluklar âlemi bir girdaptır. Helak olmamak için bu âlemi terk etmek gerekir. Ancak vahdet deryasının yolu da çok uzun ve meşakkatlidir. O salık nefsin mertebelerini bir bir aşır nefs-i kâmile mertebesini buldu ki²⁶⁴ orada korku ve hüzn yoktur.²⁶⁵

Tam akıl sahibi balık, diğer iki arkadaşıyla istişare etmeden hakikat yolunu tutmaktadır. Çünkü arkadaşlarını çok iyi tanımakta, onların kendisini hakikat yolundan alıkoyacağını, kendisine “tembellik” ve “cahilliğin” sirayet edebileceğini bilmektedir. Çünkü istişare için sıfat-ı nefsâniyesinden kurtulmuş, kamil bir mürşid olmalıdır ki seyr ü sülukda yol gösterebilsin.²⁶⁶ Nitekim Peygamberimiz de, “Kişi dostunun dini/ahlakı üzeredir. Öyleyse sizden biriniz kiminle dostluk yaptığına iyi baksın.”²⁶⁷ buyurmuştur. Yüce Allah, Kur'an'da “Sadıklarla beraber olun”²⁶⁸ buyurmuştur. Çünkü iyi ahlak da kötü ahlak da, arkadaşlık yoluyla sirayet edicidir. Hikâyemizde kaçır kurtulan birinci balığın yaptığı ideal örnektir. İkinci balık vesîlesiyle Mevlânâ, bir başka konuya dikkat çeker; bu da ölmeden evvel ölmektir. Kendi kendine ölmüş balık yenmez, balıkçılar onu almazlar. İkinci balık da ölü taklidi yaparak hayatını kurtarır. Peygamber Efendimiz dünya nimetlerine karşı tutumumuzun nasıl olması gerektiği hakkında şu hadisi zikretmiştir: “ Ya Abdullah! Sen dünyada vatanından uzak bir yabancı gibi, yahut bir yoldan geçen yolcu gibi ol

²⁶² Demici, a.g.e., s. 113.

²⁶³ Necm, 53/39-40.

²⁶⁴ Konuk, a.g.e., C. VIII., s. 128-129.

²⁶⁵ Yûnus, 10/62.

²⁶⁶ Konuk, a.g.e., C. VIII., s. 117.

²⁶⁷ Tirmîzî, Zühd, 32.

²⁶⁸ Tevbe, 9/119.

ve kendi nefisini mezarlar halkından say, buyurdu.”²⁶⁹ “Ölmeden evvel ölmek” şu manalara gelmektedir:

1- Kabirde ve ahirette hesaba çekilmeden, günah ve sevaplar tartılmadan önce hayat tarzımıza ve amellerimize çekidüzen vermek.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “İnsanların hesaba çekilecekleri (gün) yaklaştı. Hal böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirdiler. Rablerinden kendilerine ne zaman yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, hep alaya alarak dinlerler.”²⁷⁰

2- Ahiret hayatının şuuruna Dünyada iken varmak: Bu konuda Resulullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Lezzetleri yıkan ölümü çok hatırlayın.”²⁷¹

3- Ruhumuzu dünyaya bağlılıktan, bedenî şehvet ve arzuların esaretinden kurtarmak.

4- Cüz’i irademizi Hakk’ın iradesine terk etmek.

Tekrar hatırlatalım ki, ölmeden evvel ölmek fiziki ölüm değil, mecâzî bir ölümdür. Buna iradi ölüm de denir. Burada kastedilen şudur: Nefsânî istek ve arzuları öylesine kontrol altına almalıdır ki, onlar adeta ölmüş, yok olmuş hale gelmelidir. Mesela kibir, gurur, kendini beğenmişlik ortadan kalkmalı; kıskançlık, çekememezlik, yalan, dedi kodu, öfkelenmek gibi kötü huylar tamamen devreden çıkmalıdır.

Ölmeden evvel ölen kimse nefsânî, beşeri yönünü ölmüş gibi etkisiz hale getiren, yâni nefsinden fâni olan ve Hak’la baki olan kimsedir. Hak’la baki olmak demek ilâhî sıfatları, güzel huyları benimsemiş kimse demektir. Öylesi cömerttir, yardım severdir, herkesin iyiliğini ister, güler yüzlü, tatlı sözlüdür. Kimseyi incitmez, kimseden incinmez. Herkese sevgi ve şefkatle yaklaşır.

Tasavvufun meşhur tariflerinden biri olan Cüneyd-i Bağdadî’nin sözü de şöyledir: “Tasavvuf, Hakk’ın seni senlikten öldürmesi kendisiyle diriltmesidir.”²⁷²

Yani beşeriyetinden, nefsanîyetinden sıyrılmak, Hak’la baki olmaktır.

Bütün bunlar bir iç mücâdelesini ve mânevî eğitimle gerçekleşir. O eğitimin adı ise “mücâhede”dir. Kişinin kendi kusur ve zaafıyla savaşıp onları yenmektir.

²⁶⁹ İbn Mâce, Zühd, 3.

²⁷⁰ Enbiya, 21/1-2.

²⁷¹ Neseî, Cenâiz, 3.

²⁷² İz. Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yay., İstanbul, 1969, s. 40.

Ölmeden evvel ölmüş gibi görünen balık hayatını kurtarmıştı. Bu tür cihadda başarılı çıkan da mânevî kurtuluşa erer.

Üçüncü balığın durumuna gelince, dünyaya dalmış, gafil, sonundan habersiz, ahmak kimseyi ifade eder. O kimse oltayı görmeden hiçbir şeyin farkına varmaz. Yani Azrail gelinceye kadar oyalanır durur. Nefsinin ve şeytanın esiri olarak kendinden habersiz yaşar gider. Ne zaman ki ölüm gelir, akli başına gelir, vahlanır. Ancak iş işten geçmiştir.

O ahmak, kendini evliya ve enbiyaya tabi olmayı kibrine yediremez. Kendi kendime hakikati bulurum diye bu dünyanın uzun ve karanlık yollarında körü körüne her tarafa adım atar. Ancak neticede bu karanlıktan bir türlü kurtulup bir nur sahasına çıkamaz. Ömrü böylece sona erer. O kimsenin ruhu bu âlem-i kesâfetten âlem-i berzaha sıçrar. Ama faydasız bir sıçrayıştır. Çünkü gökleri kabul etmez.²⁷³

O akılsız kimse gerek dünya hayatında, gerek baki olan ahiret hayatında azaba dâcâr olur. Yol gösterici, rehber olan enbiyaya ve evliyaya tabi olmayan ahmakların dünyadaki azabı, kalplerinde huzur ve rahatın olmamasıdır. Ahirette ki azabı ise, Mülk sûresi 6-11.ayetlerde geçen “Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü gidilecek yerdir o! Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

Az daha öfkeden çatlayacak. Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: “Size korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi?” diye sorarlar. Derler: "Evet, bize uyarıcı geldi ama biz yalanladık ve Allah hiçbir şey indirmede, siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz.” dedik. Ve derler ki: “Eğer biz dinleseydik, yahut düşünüp anlasaydık şu çılgın ateşin halkı arasında bulunmazdık!”

Böylece günahlarını itiraf ederler. (Artık) o çılgın ateş halkı (Allah'ın rahmetinden) uzak olsunlar!” hitabına muhatap olan asilerdir.²⁷⁴

6.“PAPAĞAN” METAFORU

Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde hakikatleri açıklamak ve insanlara ibretlik dersler vermek amacıyla birkaç hikayede papağan metaforuna da değinmiştir. Bu metaforu,

²⁷³ Konuk, a.g.e., C. VIII., s. 114.

²⁷⁴ Konuk, a.g.e., C. VIII., s. 138.

kimi yerde akli kıt bir kimseyi simgelemek için, kimi yerde de tam tersi aklını kullanan, veli kimselerin sözünü dinleyen kimselerden örnek vermek için kullanmıştır. Şimdi de *Mesnevî*'deki papağan metaforunun hangi manalarda kullanıldığına birlikte bakalım.

6.1. Ariflerin Sözünü Dinleyerek Kurtuluşa Eren Mümin

Mevlânâ, bu dünyayı bir hapishane insanı da oradaki mahkum olarak görür. İnsan dünya hapishanesinde sadece elem duymaktadır. O hapisten kurtuluşun da tek çaresi ölmektir. “Tacir ve Papağan” hikayesi vasıtasıyla Mevlânâ, bize Hakk'a kavuşmanın yollarını öğretiyor. Hikaye şöyle:

“Bir tacirin bir papağanı vardı. Kafeslere mahkûm edilmiş güzel bir kuştu. Bir gün tüccar Hindistan'a gitmek için yol hazırlığına başladı. Kölelerinin, câriyelerinin her birine ayrı ayrı

“Sana Hindistan'dan ne getireyim ne istersin?” diye sordu.

Her bir ayrı bir şey istedi. Tüccar papağanına da sordu:

- Ey güzel kuşum sana ne getireyim, sen Hindistan'dan ne istersin?” dedi.

Papağan:

- Oradaki papağanları görünce benim hâlimi anlat ve deki: Falan papağan benim mahpusumdur. Ben onu kafeste besliyorum. Size selâm söyledi. Ben gurbet ellerde kafeslerde sizin hasretinizle çile doldurayım, siz serbestçe ağaçlıklarda kayalıklarda dolaşın, bu revâ mıdır. Hiç değilse bir seher vakti ben garibi de hatırlayın ki ben de birazcık mutlu olayım, dedi, de; başka bir şey istemem”, dedi.

Tüccar kervanını hazırladı yola koyuldu. Günler geceler boyu yol gitti nihayet Hindistan'a vardı. Giderken bir kaç papağan gördü kayalıklara konmuş, bekliyorlardı, atını durdurup seslendi:

- Ben falan memlekette falan kişiyim, ticaret yapmak için buralara geldim. Benim bir papağanım var size selâm söyledi ve böyle böyle dememi istedi, dedi.

Tüccar sözlerini bitirir bitirmez o papağanlardan biri titredi, nefesi kesildi, düşüp öldü.

Tüccar sözlerinden dolayı bin pişman oldu: “Ben ne yaptım, bu zavallı kuşun ölümüne sebep oldum. Galiba bu benim zavallı kuşumun bir yakını, candan seveni olsa gerek,” diye düşündü.

Aradan bir hayli zaman geçti, tüccar alış verişini bitirip memleketine döndü. Herkesin istediğini bir bir verdi.

Papağanı kafesinde bu olanları seyrediyordu. Sonunda dayanamayıp tüccara sordu:

- Benim istediğim nerede. Hemcinslerimi, papağan topluluklarını gördün mü? Ne söyledin ne gördünse bana anlat, beni de mutlu et, dedi. Tüccar:

- Sevgili kuşum, kusura bakma fakat söylemesem daha iyi olacak sanırım. Çünkü halâ o saçma sapan haberi götürerek yaptığım câhilliğe yanmaktayım, olup bitenleri anlatmasam daha iyi olur, dedi.

Papağan ısrar etti, bunun üzerine istemeye istemeye olanları anlattı:

- Tarif ettiğin yere varıp dostların olan papağanları görünce senin sözlerini ve selâmını söyledim; içlerinden biri buna dayanamadı, üzüldü, titredi ve hareketsiz kaldı, sonunda öldü. Bundan dolayı çok pişman oldum, fakat nâfile, bir kere söylemiş bulundum, dedi.

Tüccarın bu sözlerini dinleyen papağan kafesin içinde titredi, hareketsiz kaldı ve biraz sonra düşüp öldü.

Bunu gören adamın aklı başından gitti, ağlayıp sızlamaya başladı, külâhını yerlere vurdu.

- Ey güzel sesli kuşum sana ne oldu, neden bu hâle geldin, ben ne yaptım, başıma ne işler açtım!. diye dövündü. Ağladı, ağıtlar söyledi. Sonunda ölü papağanı kafesten çıkarıp pencerenin kenarına getirdi. Oraya bırakır bırakmaz papağan hemen canlanıp uçtu bahçedeki bir ağacın yüksek dalına kondu. Tüccar buna şaşırıp kaldı:

- Ey güzel kuş bu ne haldir, anlat bana; bu hileyi nasıl öğrendin beni kandırdın? demekten kendini alamadı.

Papağan konuştuğu yerden seslendi:

- Sevgili efendim, Hindistan'da gördüğün o papağan benim selâmımı alınca, düşüp ölmüş gibi yaparak bana bu haberi gönderdi. "Eğer kurtulmak istiyorsan öl" dedi. Ben de gördüğün gibi, onun dediğini yaparak hapisten kurtuldum. Kısaca, öldüm ve kafeslerde tutulmaktan kurtulmuş oldum, dedi."²⁷⁵

Burada kafesteki papağan (tûti), beden hapisanesine mahkûm olan insan rûhunu temsil eder. Oradan kurtuluşun yolu ölmeden evvel ölmek seviyesini

²⁷⁵ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 86-90,94, beyit, 1611-1622, 1650-1656, 1714-1722, 1757-1763, 1892-1899.

yakalamaya bağlıdır. Ölmeden önce ölmek de nefsi terbiye etmekle mümkündür. Hindistan'daki papağan, tâcirin papağanına bunu öğretmişti. Kafesten kurtulmak için ölmekten başka çâre olmadığını göstermişti ve demişti ki: “Ey güzel sesiyle ve söyleyişiyle insanları eğlendiren, bu nağmeleri bırak. Sen de benim gibi öl ki, kafesinden kurtulasın.”²⁷⁶

Bu beyitte âlimin, ilmîni halktan gizlemesi emrine de işaret vardır. Yani ey alim! İlim ve irfanını gizle ki, halkın sana teveccühü ve seni övmesi sebebiyle nefsinde kibir ve ucu illetleri ortaya çıkmassın. Bu ilim ve irfanını nefsin terbiye hususunda kullan, marifet goncasını sakla da damdaki değersiz ot ol demektir. Böylece nefsin mağlup eder enaniyete düşmekten kurtulursun.²⁷⁷

Kişi kendi benliğini bırakınca kendini artık yok sayar ve Hakk'ın benliğini idrak eder. Artık o kimse Hak'da fani olmuştur. Tasavvufta hedef olarak gösterilen fânîlik; arzu istek ve ihtirasların esâretinden kurtulup hafiflemek, beden ve maddenin bağlarından sıyrılıp rûhî-mânevî bağımsızlığa kavuşarak, Rabbini idrak etmektir.

Ten kafesinde hapsedilmiş olan ruh papağanı, bu kafesten kurtulmak, bu bağları koparmak çârelerini arar. Hindistan'daki can yoldaşlarına haber ve selâm gönderir. Ten kafesinden kurtulmak için oradaki ermiş papağanlardan bir çâre diler.²⁷⁸ Yani kendini bilen kişi, her an bu ten kafesinden kurtulmak için ervâh-ı âliyye (enbiya ve evliyanın ruhlarına) selam göndermek ister. Kendisine bir mürşid-i kâmil arar. Zira insan-ı kâmil, Hakk'ı ayrı, kendisini ve âlemi ayrı görmeye sebep olan enaniyetten kurtulup, gerek kendisinin ve gerek bütün mahlukatın Hakk'ın varlığı ile kâim olduğunu bilmiş ve görmüştür.²⁷⁹

Allah'a varma yolunda rûhun nefis ve vücut bağlarından kurtulabilmesi için ancak ezel ve ebed yoldaşı olan Hak dostlarından mânevî yardım ve şefaât istemesi gerekir.

“Nitekim bu hikâyede böyle dostlardan biri olarak belirtilen Hindistan'daki papağan, o ten kafesi mahpusunun uzaklardan gelen selâmını alınca düşüp ölüyor. Bu davranışla ona:

²⁷⁶ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 94, beyit, 1898.

²⁷⁷ Konuk, a.g.e., C. I., s. 556.

²⁷⁸ Demirci, a.g.e., s. 28.

²⁷⁹ Konuk, a.g.e., C. I., s. 477.

“Sen de öl! yâni, tabii ölüm gelmeden önce kendi nefisinden kurtul, nefsânî vücûdundan ihtiyârınla öl ve rûhânî hayâta diril, rûhânî semâlara kanatlan.” demek istiyor. Çünkü, kendi aslı ve hakîkiyle Rabbini idrak edemeyen kimsenin yaşaması, bir vücut kafesi içinde can çekişmekten başka bir şey değildir. Gerçek hayat, nefisten ölmekle başlar. Çünkü bu ölüm bizzat hayâtın kendisidir. Hayat ancak nefislerden kurtulmuş ölümlere râm olur.”

Bir anlayışa göre ise burada rûhun, tasavvuf inanışındaki nüzul ve uruç kavisleri boyunca mâcerâsı anlatılır. Hâdise, Allah’tan kopan rûhun, zorlu ve çeşitli yollar aştıktan sonra yine Allah’ın varlığına dönüp onun birliğinde fâni oluşunu düşündürür.

Bu düşünüşe göre intihâ, yâni son durak, beşeriyet ve taayyün mertebesidir. Bu makama ermiş veya düşmüş olan ruh, yaratılışı ve aslı îcâbı durmaksızın kendi başlangıcı olan ehadiyyet mertebesine yükselmek, Allah’a varmak ister.²⁸⁰

Hikayede, kendi vatanından ve aslından haber alınca, yerlere düşüp can veren papağan bu hakîki, yâni kendi başlangıcına dönme müjdesi olan rûhu temsil eder. Böylelikle, baş ile son arasında devamlı sefer hâlinde olan can kuşunun, yine devamlı olarak, kopup geldiği aslına karşı duyduğu derin çekiliş ve kanatlanış şevki, bu hikâyenin rûhunu teşkil eder.

Abdülbâki Gölpınarlı ise bu hikayenin şerhinde şu kısma da değinmiştir; “Papağan Hindistan’daki kuşlardan öğrendiği bu taklitle tacire de şunu demek istemektedir: Sen de bu Dünya kafesinde öl de azad ol. Böylece tacir gerçek yaşayışın yolunu öğrenmiş olur.”²⁸¹

6.2. Evliyanın İşini Kendi Aklınca Kıyasen Anlamaya Çalışan Kimse

Allah dostlarının öyle halleri vardır ki bizim onları anlamaya ve idrak etmeye aklımız yetmez. Ama kendi zannımızca bir şeyleri anlamaya ve kıyas etmeye çalışırız. Tıpkı Hz. Musa’nın Hz. Hızır’daki hikmetli halleri göremeyip de kendince bir kıyas yapması gibi.²⁸² Oysa biz Musa bile değilken kendi aklımıza güvenip yorum yapıyoruz. “Bakkal ile Papağanı”nın hikayesi bu konuyla ilgi anlatılmış çok güzel bir temsildir. Hikaye şöyle:

²⁸⁰ Tâhirü’l-Mevlevî, a.g.e., C. I., Kitap, III., s. 860-861.

²⁸¹ Gölpınarlı, a.g.e., C. I., s. 363.

²⁸² Kehf, 18/60-82.

“Bir bakkal vardı, onun bir de papağanı vardı. Yeşil renkli, sesi, konuşması her hali güzeldi. .

Dükkânda dükkân bekçiliği yapar; bütün alışveriş edenlere hoş nükteler söyler, lâtifeler ederdi.

İnsanlara hitap ederken insan gibi konuşurdu, papağan gibi ötmeye de mahareti vardı.

Efendisi, bir gün evine gitmişti. papağan, dükkânı gözetliyordu. Ansızın fare tutmak için bir kedi, dükkâna sıçradı. Zavallı papağan can korkusundan,

Dükkânın baş köşesinden atıldı, bir tarafa kaçtı; gülyağı şişesini de döktü. Sahibi, evden çıkageldi. Tacircesine huzuru kalple dükkâna geçti oturdu. Bir de baktı ki dükkân yağ içinde, elbisesi yağa bulaşmış. Papağanın başına bir vurdu; hayvanın dili tutuldu, başı kel oldu. Papağan, birkaç günceğiz sesini kesti, söylemedi. Bakkal nedametden âh etmeye başladı. Sakalını yolmakta, eyvah, demektedir; nimet güneşim bulut altına girdi.

O zaman keşke elim kırılıyaydı; o güzel sözlünün başına nasıl oldu da vurdum?

Kuşu, yine konuşsun diye yoksullara sadakalar vermekteydi. Üç gün, üç gece sonra şaşkın ve meyus, ümitsiz bir halde dükkânda otururken, Ve binlerce gussaya, gama eş olup; bu kuş acaba ne vakit konuşacak; diye düşünür dururken, ansızın tas ve leğen dibi gibi tüysüz kafası ile bir Cavlakî geçiyordu.

Papağan, hemencecik dile gelip akıllılar gibi dervişe bağırdı: “Ey kel, neden kellere karıştın; yoksa sen de şişeden gülyağı mı döktün?!” Onun bu kıyasından halk gülmeye başladı. Çünkü papağan, hırka sahibini kendisi gibi sanmıştı.”²⁸³

Mevlânâ bu hikayede papağan metaforunu kullanmak ihtiyacı hissetmiştir. Çünkü bilindiği gibi papağan insan gibi sesler çıkarabilen kelimeler söyleyebilen bir hayvandır. Ancak onun bu tür sözler söylemesi anlamını bildiğinden değil taklitten ibarettir. Bazı kimseler de vardır ki ağızlarından hikmetli süslü sözler dökülür. Ancak o kimse bu sözleri kendi ilminden değil duyup öğrendiklerinden takliden söylemektedir. İşte papağan, bizim gibi ariflerin sözlerinin manasını idrak

²⁸³ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 50, beyit, 255-272.

edemeyerek papağan gibi söylemeye benzer. Biz bu aciz halimizle onları tartmaya kalkarız. Halbuki biz bu nefis yüküyle onları anlamaktan aciziz.

Ahmet Avni Konuk, eserinde konuya şöyle açıklık getirmiştir: “Ey nâkıs olan insan, insan-ı kâmilin fiillerini ve halini kendine kıyas etme. Görünüşte kamil insanla nâkıs insan birdir. Fakat manalarında fark vardır. mesela farsçadaki “şîr” kelimesi süt manasına geldiği gibi aslan manasına da gelir.²⁸⁴ Bu kelimelerin yazılışı aynı olduğu halde manaları bambaşkadır. İşte kâmil ile nâkıs da böyledir. Sûretlerin bir olduğunu görüp, manaların da bir olduğuna hükmedenler aldanır.”²⁸⁵

Kenan Rifâî ise hikayeye ilgili şunları ifade etmektedir: “Hakikat şuydu ki, vehim ve hayal kedisi akıl faresini kovalamış, bundan korkan ve şaşırان söz tûtîsi yanlış ve şuursuz sözler söylemek zorunda kalmış, tam o sırada şeriat topuzu başına inmiş, ve tûtî kendisini öteki hayvanlardan ayıran, “söylemek” kabiliyetini de kaybederek diğer hayvanlar gibi konuşamaz olmuştu.”²⁸⁶

6. “AYI” METAFORU

Mevlânâ *Mesnevî*'sinde sadece bir hikayede geçmekle beraber ayı metaforuna da yer verir. Bu metaforu ahmak, ve etrafındakilere zarar verecek kimselerin halini ve öyle kimselerle dostluk eden kimsenin düşeceği durumları izah etmek için kullanmaktadır. Ayı kaba bir hayvan olduğu için, ahmak, ince düşünemeyen insanları izah etmek adına Mevlânâ bu metaforunu kullanmıştır. Zira mecazî olarak bu hayvanın dilimizdeki karşılığı da “kaba saba, hoyrat kimse”dir.²⁸⁷

7.1. Ahmak Dost

Hikaye; “Bir ejderha bir ayıyı yakalamıştı. Yiğidin biri, giderken ayının bağırmasını duydu. Âlemde düşkünlere yardımcı erler vardır. Onlar, mazlumlar feryat ettiler mi derhal yetişirler. Mazlumların seslerini her yerden işitirler, Hak rahmeti gibi o tarafa koşarlar. Ayı, ejderhadan feryat edince o er, ayıyı onun pençesinden kurtardı. Hile ile babayiğitlik birleşti, er de ejderhayı bu kuvvetle alt edip öldürdü. Ejderhanın gücü vardır ama hilesi yoktur. Senin hilen var ama hilenden üstün hile de var!

²⁸⁴ Nahîfî, a.g.e., C. I., beyit, 273, s. 50.

²⁸⁵ Konuk, a.g.e., C. I., s. 164-165.

²⁸⁶ Rifâî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Hülbe Yay, İstanbul, 1973, s. 58-59.

²⁸⁷ Doğan, a.g.e., s. 104.

Ayı, ejderhadan kurtulup o babayiğit erden o keremi görünce, Ashâb- Kehf'in köpeği gibi onun peşine takıldı. O Müslüman, hastalanıp yastığa baş koyunca da ayı, ona bağlanmış, gönül vermiş olduğundan bırakmadı, başında beklemeye başladı. Birisi oradan geçerken “ Halin nasıl? Kardeş, bu ayıyla ne işin var” dedi. Er, ejderha hikâyesini nakletti. O adam “ Ayıya güvenme be ahmak. Ahmağın dostluğu düşmanlıktan beterdir. Ne suretle olursa olsun sürülmesi gerek” dedi.

Er dedi ki; “Vallahi bunu hasedinden söyledin, yoksa sen ayıya ne bakıyorsun, sevgilisini gör!”

Adam, “Ahmakların sevgisi aldatıcı bir sevgidir, benim bu hasedim, onun sevgisinden iyidir.

Be adam, gel benimle bir ol da o ayıyı sür, defet.Hemcinsini bırakıp ayıya güvenme” dediyse de Er,“Git, git hasetçi herif, kendi işine bak” dedi. Adam “İşim buydu ama sana nasip değil. Yüce kişi ben bir ayıdan daha aşağı değilim ya. Onu bırak da eşin dostun ben olayım.

Başına bir şey gelecek diye yüreğim titriyor. Böyle bir ayı ile ormanlığa gitme. Yüreğim asla olmayacak şeyden titremedi. Bu sezış Tanrı nurundandır, saçma değil.

Ben müminim “ Mümin Hakk'ın nuruyla bakar”²⁸⁸ sırrına mazharım. Kendine gel, kendine! Bu ateşgedeyi bırak!” dedi. Bu sözler, erin kulağına girmedi. Suizan adama kuvvetli bir settir. Ayının elini tuttu, adamın elini bıraktı. Adam da “ Senin aklın başında değil, gidiyorum” dedi.

Er dedi ki: “ Git benim kaydıma kalma. Boş boğaz herif, o derece bilirlikten dem vurup durma” Adam tekrar “ Ben senin düşmanın değilim. Peşimden gelirsen kendine lütfetmiş olursun” dedi.

Er “ Uykum geldi. Bırak beni işine git”dedi. Adam “ Yahu, ne olur bir dosta uy da, akıllı birisinin himayesinde, gönül sahibi bir dostun civarında uyu” dedi. Babayiğit, o adamın ısrarından hayallenip kızıverdi, yüzünü çevirip, “ Bu galiba bir katil, bana kastetmeye geldi; yahut bir şey umuyor, dilenci ve külhani herifin biri!Yahut da beni bu ayıyla korkutma hususunda evvelce dostlarıyla bahse girişmiş olmalı” dedi. İçinin kötülüğünden hatırına iyi bir şey gelmedi. Bütün hüsnü zannı ayıyaydı. Sanki ayıyla aynı cinstendi!

²⁸⁸ Tirmîzî, Tefsir, 16.

O Müslüman, kızarak ve içinden “ Lâ havle” diyerek ahmağı bırakıp gitti. “ Benim ona ciddiyetle nasihat vermemden, üstüne düşmemden, gönlündeki hayaller attı, büsbütün vehimlendi. “Demek ki nasihat yolu kapandı” dedi. “ Fa’rîd anhum”(Onlardan yüz çevir, onlarla uğraşma)²⁸⁹ emrine bağlandı.

Adam uyudu, ayı sinek kovalamaktaydı. Sinek, kovulunca kalktı, fakat inadına gene kalktığı yere gelip kondu. Ayı, o gencin yüzünden kaç kere sineği kovdu. Fakat sinek gene derhal kalktığı yere gelip konmaktaydı.

Ayı, sineğe kızıp, gitti dağdan kocaman bir taş yakalayıp getirdi. Sineğin gene uyuyan adamın suratına konmuş olduğunu görünce, o koca değirmen taşını alıp, sineği ezmek için adamın suratına fırlattı.Taş, uyuyan adamın suratını paramparça etti.

Bu mesele de bütün âleme yayıldı. Aptalın sevgisi şüphesiz ayının sevgidir. Kini sevgidir, sevgisi kin. Ahdi gevşek, zayıf ve bozuk.. sözü büyük, vefası artık. Ant içse bile inanma. Eğri sözlü adam andını da bozar. Madem ki yeminsiz sözü yalan. Hilesine yeminine de inanma.”²⁹⁰

Fürûzanfer, bu hikayenin “Ferâidü’s Sülûk” adlı eserde bulunduğunu nakletmektedir. Ancak müellifin adından bahsetmemektedir. Hikayede taşı atan hayvanın da ayı değil maymun olduğunu bildirmektedir.²⁹¹

Bazı safdil kimseler vardır ki, aslında iyi bir niyetle büyük bir hata yaparlar ve bu hata çevrelerine zarar verir. Tıpkı Hicretin VIII. senesinde Ashaptan Hatıp’ın düştüğü hata gibi. Mekke fethinden evvel fetih için bir plan kurulmuştu. Bu plan gizli tutuluyordu o sırada benî Haşim azadlılarından bir kadın Mekke’ye doğru yola çıkmıştı. Resulullah Efendimiz (s.a.v.) Hz. Ali, Zübeyr ve Mikdat, (r.a) çağırdı ve Mekke yolunda rastladıkları bir kadında bir mektup bulacaklarını ve onu almalarını söyledi. Onlar o kadını buldular ve mektubu getirdiler. Mektup Hatıp tarafından yazılmıştı ve müminlerin kureyşlilerin üzerine hareket edeceği haberini veriyordu. Aslında Hatıp kötü biri değildi. Kendisine neden böyle yaptığı sorulduğunda Mekke’deki ailesini korumak için yaptığını söylemişti. Kendince iyi bir niyeti vardı ama, önlenmeseydi Müslümanlara büyük bir zarar verebilirdi.²⁹²

²⁸⁹ Secde, 32/30.

²⁹⁰ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 212-217, beyit, 1950-1953,1988-1990, 2028-2050, 2082-2084, 2144-2151.

²⁹¹ Gölpinarlı, a.g.e., C. II., s. 320.

²⁹² Tahirü’l- Mevlevî a.g.e., C. II., Kitap, II, s. 636-637.

İşte ayının maksadı da gencin rahat uykusunu sağlamaktı ama bir iyilik yapayım derken öyle bir kötülük yaptı ki telafi edilemez bir sonuç doğurdu. Ahmak, düşüncesiz dostlar edinmek sadece bize zarar verir. Başımızı belaya sokar. Ne demişler akılsız dosttansa akıllı düşman evladır.

7. “İBRAHİM’İN” KUŞLARI

Hz. Mevlânâ, bütün eseri boyunca insanın ahlakî zaafı üzerine yoğunlaşır. Bu zaafı sıralarken de önce nefsin hilelerini gözler önüne serer. Ardından da kurtuluş reçetelerini yazar. Şifa iksirini ise ayet ve hadislerden aldığı ilhamla hazırlar. Sonuçta ortaya öyle bir hakikat meyvesi çıkar ki üzerinden bin yıl bile geçse bu meyve ne tazeliğinden ne de tadından bir şey kaybetmez.

Hz. Mevlânâ, İbrahim (a.s.)’a hitaben Allah’ın, “Dört cins kuş al, onların her birini kes...”²⁹³ ayetini insandaki dört kötü huy, dört ahlakî zaaf olarak niteler ve bu kuşların temsil ettikleri huyları sırasıyla izah ederek kurtuluş yollarını ortaya koyar. Bilindiği gibi *Mesnevî* batını bir Kur’an tefsiridir. Hz. Mevlânâ Kur’an-ı Kerim’deki bazı ayetleri manevi bir tefsire tabi tutuyor ve onlarda bilinen anlamları dışında yeni manalar buluyor. Bu tür tefsire tabi tuttuğu kıssalardan biri de Cenab-ı Hakk’la Hz. İbrahim arasında geçen şu hadisedir:

Hz. İbrahim bir gün Cenab-ı Hakk’a:

“- Ya Rab bana ölümden sonra dirilişin nasıl olduğunu göster, diye niyaz etmişti Allah:

- Yoksa inanmıyor musun, buyurunca:

- İnanıyorum, fakat kalbim itminan bulsun, demişti.

Bunun üzerine Allah ona dört kuşu kesip parçalarını birbirine karmasını ve götürüp bir dağ başına bırakmasını, sonra da onları kendine doğru çağırmasını istedi. Hz. İbrahim söylenenleri yaptığında parçalara ayırdığı dört kuşun dirildiğini ve kendisine doğru uçarak geldiğini gördü.²⁹⁴

Kur’an-ı Kerim’de geçen bu dört kuşun isimleri ve bu kuşlardan kastın hangi nitelikler olduklarına çeşitli tefsirlerde yer verilmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, bu dört

²⁹³ Bakara, 2/260.

²⁹⁴ Bakara, 2/260.

kuşun, tavus, horoz, karga, kartal veya güvercinden ibaret olduklarının rivayet edildiğini söyleyerek bu kuşların vasıflarına dikkat çeker:

Ölümden sonraki dirilişi anlama konusunda Allah'ın yoksa inanmıyor musun? hitabına Hz. İbrahim, evet, ya Rabbi! İman ettim, sen dilediğin zaman hayatı bana, bende gösterdiğin gibi diriltmeyi de gösterirsin, ancak kalbimin rahat etmesi için, o imanın verdiği şevk ile kalbime düşen ümit heyecanını dindirmek, imandan bizzat görmeye, kesin bilgidен kesin müşahedeye, hayattan hayat verilmesine geçmek için istiyorum, diyerek asıl amacının her türlü leke ve kusurdan temizlenmiş ve sürekli bir kalp hayatı olduğunu ve bu şekilde “makamı hullete” (içten sevgi ve dostluk makamına) erip sonsuza dek Halilullah (Allah'ın dostu) olarak kalmaktan ibaret bulunduğunu ortaya koydu. Bu âşıkane niyaz üzerine, Allah hayatın uçup giden bir şey olduğuna işaret olsun diye buyurdu ki, öyle ise kuşlardan dördünü “ et-tayr” kelimesindeki elif-lâm ahd için olmak üzere “tavus, horoz, karga, güvercin veya kartal” tut da bunları çevir, kendine meylettir, kendine bağla. Onları kendine meylettir, evir, çevir, kendine bağla, biçimleriyle, kendilerine özel gerçekleri (karakterleri) ile bil, tanı, demektir ki, bununla tutulacak kuşların, özelliklerini ve kimliklerini oluşturan özel biçimlerini iyice düşünülerek, tasavvur edilerek, kavranarak hayat sırrını elde eden kendilerine özel gerçeklikleri ile tanınıp İbrahim'in ilmine katılması, gerçek biçimleri ve sabit olan varlıkları ile İbrahim'in nefesine zammolunmaları (katılmaları) diriltme gücü için bir şart olduğu gösterilmiştir. Bu şekilde tutulan kuşlar hayat şekilleriyle İbrahim'in ilminde sabit olarak (yer ederek) İbrahim'in nefesine katılacak, İbrahim'in de Allah'a kendi isteğiyle tam olarak dönmesi dolayısıyla bu nokta, diriltilecek ölülerin Allah'a dönmesi prensibine bir örnek oluşturacaktır. Bu olduktan sonra da ilim ile irade arasındaki ilginin ortaya çıkışından “ol” emrinin, bir anda meydana gelişinden başka bir şey kalmayacağını anlamak kolay olur. İşte bu önemli kurallara dikkat çekmek için buyuruluyor ki: Onları tut, kendine meylettir, nefesine kat, özel varlıkları ile ilmine al, kendine bağla. Sonra nefsinde parça parça tahlil et, parça parça ayır ve her dağın başına bunlardan bir parça koy, sonra onları çağır, Allah'ın izniyle irade ve diriltmenin hükmü ortaya çıksın da, sana koşarak gelsinler, sen de şunu bil ki, Allah mutlaka azizdir, hakîmdir.²⁹⁵

²⁹⁵ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. II., Azim Dağıtım Yay., İstanbul, 1992, s. 185

Yukarıdaki izahtan da anlaşıldığı üzere o kuşlar nitelikleri ile beraber tanınıp öğrenilmesi gereken kuşlardır. İyice tahlil edilip parça parça edilmesi gereken kuşlardır. Taşıdıkları vasıflar itibarıyla kesilip parça parça edilmesi istenen kuşlardır. Hz. Mevlânâ da bu ayetteki dört kuşu insandaki dört kötü huya benzeterek bu kuşları ve sembolize ettikleri dört kötü huyu şöyle sıralar:

Kaz, hırs demektir. Horoz , şehvet demektir. Tavus, makam sevgisi demektir. Karga, uzun ömre tamah demektir.

Ona göre insandaki bu dört kötü huy, kesilmesi emredilen o dört kuş gibidir. Kurtulmak için onların kafasını koparmak gerek.

“Ey idraki güneşe benzeyen, sen vaktin Halil’isin. Bu yol kesen dört kuşu öldür! Çünkü bunların her biri de karga gibi akıllıların akıl gözlerini oyar, çıkarır. Tene ait dört huy, Halil’in kuşlarına benzer. Onları kesmek cana yol açar. Ey Halil iyiden kötüden kurtulmak için kes onların başlarını da ayaklar setten kurtulsun. Kül, sensin, hepsi de senin cüzilerindir. Çöz ayaklarını, onların ayakları senin ayakların demektir. Alem, senin yüzünden ruhların uçtuğu, toplandığı bir yer haline gelir; bir atlı, yüzlerce orduya dayanç olur.

Çünkü bu ten dört huyun durağıdır, o huyların adları dört fitneci kuştur. Halkın ebedi olarak diriliğini istersen bu dört şom ve kötü kuşun başlarını kes. Sonra da onları bir başka çeşit dirilt de artık onlardan bir zarar gelmesin.

Dört yol kesen manevi kuş, halkın gönlünü yurt edinmiştir. Bütün gönüllere emir olursan, ey kişi, bu zamanda Allah halifesi sensin. Bu dört diri kuşun kes başlarını da ebedi olmayan halkı ebedileştir!

Bu kuşlar, kaz, tavus, kuzgun ve horozdur. Bunların içlerdeki benzerleri de dört huydur.

Kaz hırstır, horoz şehvet. Makam tavusa benzer, kuzgun dileğe.”²⁹⁶

Mevlânâ cesetlerin dirilmesi hakkında olan bu ayeti ruhların manen dirilmesi şeklinde anlar ve bunun işârî tefsirini yapar. Ona göre “Yüce Allah’ın kurbîyetinden uzaklaşarak bu maddî ve süflî âleme inen ruhlara maddî ve süflî vasıflar arız olmuş, ruhlar önceki saflık ve özelliklerini kaybetmişlerdir. Ruhların önceden olduğu gibi saf ve manen diri olmaları için, kendilerine galebe gelmeye çalışan bu süflî arızlardan kurtulmaları, yani onları yok etmeleri gerekmektedir. Bu arız olan

²⁹⁶ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 527-528, beyit, 31. vd.

vasıfların en zararlıları ise ayette, kesilmesi bildirilen horoz, karga, tavus ve kazın temsil ettiği şehvet, çok yaşama arzusu, kibir ve hırs duygularıdır.” Mevlânâ’ya göre insandaki bu dört vasıf aklını kullanmasına engel olan, onda akli yok eden birer çarmih mesabesindedir.²⁹⁷

Kesilmesi istenen, bu dört kuştan ve kurtulması gereken bu dört kötü huydan ilk olarak “kaz” ve hırsını inceleyelim:

8.1. Kaz: Hırs

Mevlânâ kazı kafirin doymak bilmeyen midesine benzetir. Öyle ki, o kimse rabbine tevekkül etmez. Bugün rızkını kim verdiyse yarın da kendisini rızksız bırakmayacağını akıl edemez. Tamahından başka bir şeyi gözü görmez. Hırs ve tamah ise mümine yakışan bir huy değildir. Çünkü mümin, Allah’ın Mâlîke’l-Mülk olduğunu bilir ve her şeyi ondan bekler. Ancak zaafı gereği mümin de hırsına yenildiği olur. O sebeple içindeki bu hırs kazını kesip parça parça etmelidir.

“Hırs kazı, kuru yaş ne bulursa yere gömer. Bir an bile kursağı durmaz Allah buyruğundan yalnız “Yeyin” hükmünü duymuştur. Yağmacıya benzer, evini kazar, çabuk çabuk dağarcığını doldurmaya bakar. İyi kötü ne olursa dağarcığına tıkar. İnci tanelerini de oraya tikiştirir, nohut tanelerini de. Başka bir düşman gelip de çuvalına kuru yaş, ne bulursa doldurmasın der. Vakit dardır, fırsat geçmekte. O da bundan korkarak durmaksızın eline ne geçerse çabucak koltuklar.

Başka bir düşman getirmeyeceğine dair efendisine güveni yoktur. Fakat iman sahibi o yaşayışa güvenir, bu yüzden de yavaş yavaş, durup dinlenerek yağma eder. Padişahın düşmanı nasıl kahrettiğini bilir. Bu yüzden fırsatı kaçırmayacağına da emindir, düşmanın gelmeyeceğine de inanmıştır. Başka kapı yoldaşlarının ona çullanmayacağını, onun derip devşirdiğini kapışmayacaklarını bilir, emindir. Padişahın adaletini bilir, kulların nasıl zaptettiğini, kimsenin kimseye nasıl sitemde bulunmadığını görmüştür. Hasılı acele etmez, sakindir, nasibini kaçırmayacağına emindir. Bu yüzden sabreder gözü toktur, eline geçeni başkalarına ihsan eder, yeni yakası temizdir. Çünkü yavaşlık Allah ışıdır. O çabukluksa şeytanın dürtmesinden meydana gelir.

²⁹⁷ Güre, Dilaver, *Füsûsu’l- Hikem ve Mesnevî’de Peygamber Öyküleri I.*, İnsan Yay., 2002, s. 167.

Zira Şeytan onu yoksulluklarla korkutur, sabır beygirini yaralar. Kur'an'dan duy, Şeytan, seni şiddetli yoksullukla tehdit eder ürkütür.²⁹⁸ Bu suretle sen de ona uyar, aceleyle pis şeyleri yer, pis yerleri elde edersin. Ne adamlığın kalır, ne sabrın, ne sevap düşüncen!²⁹⁹ Hasılı kafir yedi karınla yemek yer, dini ve gönlü arıktır ama karnı büyük!”³⁰⁰

İşte kaz tabiatlı olan kişi de aynen böyledir. O rızıktan yana telaşlıdır, endişelidir, huzursuzdur. Kur'an'da dendiği gibi şeytan onu fakirlikle korkutur. Bu yüzden kimseye bir şey veremez; kendi yediğini içtiğini ve sakladığını kâr bilir. Oysa mümin, bu kainatı yaratan Zat'ın bütün yarattıklarının rızıkına kefil olduğunu bilir ve bu itimat dolayısıyla da sakindir, telaşsızdır. Gözü gönlü tok olan müminin rakiplerinden yana da korkusu yoktur. Rabbine güvenir. O'nu Rezzak olarak kabul eder. İşlerini aceleyle değil teenni ile yapar; zira acele etmek şeytandan, teenni ise rahmandandır.³⁰¹

Yukarıda bahsi geçen hırsının esiri olmuş kaz, *Mesnevî*'nin başka bir bölümünde de Hak aşığı mü'min kimse olarak tanıtılır.

Doğan ,Kaza “Sudan çık da şekerler akan ovaları bir gör” dedi.

Akıllı kaz dedi ki: “ Ey sudan uzakta kalmış doğan, su bizim kalemizdir, huzurumuzdur, neşemizdir.”

Şeytan da doğan gibidir. Kazlar, koşun, kendinize gelin, su kalesinden dışarıya az çıkın.

Doğana deyin ki: “Haydi yürü yürü, dön geri. Ey aşağılık adam, başımızdan el çek.

Biz senin davetinden uzağız, bu davet senin olsun. Biz senin şu nefesini içmeyiz bile a kâfir!

Kale bizim olsun, şekerle şeker yurdu senin. Bize senin hediyenin lüzumu yok, al, senin olsun!

Can oldu mu gıda eksik gelmez elbet. Asker var mı, bayrak elbette bulunur!”³⁰²

²⁹⁸ Bakara, 2/268.

²⁹⁹ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 528. beyit, 46 vd.

³⁰⁰ Buhârî, Et'ime, 12.

³⁰¹ Tirmîzî, Birr, 65.

³⁰² Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 282, beyit, 435-441.

Tâhirü'l Mevlevî, bu beyitlerin şerhini yaparken şöyle izahta bulunur: buradaki kazdan murat, din nehrinde yüzen ehl-i iman, doğandan murad da, onları din nehrinden çıkarıp dalalet kırlarına götürmek isteyen şeytandır.³⁰³ Mevlânâ hırsın sembolü olarak tanıttığı kazı bu sefer de Hakk'ın ilim nehrinde marifeti içen has kulları olarak tanıtmaktadır. *Mesnevî*'de su ehli, genelde daha mümtaz ve Allah'ın mü'min kullarını işaret etmek için kullanılmıştır. Balıkların veliyullah olması, su kurbağasının mümini, farenin de dostluğa zarar verecek, kulluk şuurunu tam benimseyememiş kimseyi temsil etmesi ve burada da kazların nehir halkı olarak imanlı kimseleri sembolize etmesi gibi.

Bir başka beyitte de kaz, dünya hapisanesine düşmüş ruhu sembolize eder. Ruh asıl vatanı olan ahireti ve cenneti özlemektedir. Ancak bu bedeninin kesifliği ve kusurları onun isteklerinin önüne geçmektedir. Elest Bezmini müşahede etmiş ruhun, dünyada bir müddet daha kalması ve bedeninin yükünü çekmesi gerekmektedir. Fakat bu süre içerisinde içine hap solduğu bedenine ve dünyaya alışıp kendini unutmamalı aslına erebilmek için mücadele etmelidir.

“Seni tavuk yetiştirdi, kanadının altında büyüttü. Sana dadılık etti ama sen yine kaz palazısın. Anan o denizin kazıdır. Ancak dadın toprağa mensuptu, dadın bu kuruluğa tapardı.

Gönlündeki denize olan meyil yok mu.. o tabiat, sana anandan mirastır. Fakat kuruluğa olan meylin de dadından geçme. Bırak dadıyı, onun reyî kötü, isabetsiz!

Dadıyı karada bırak,yürü, kazlar gibi mâna denizine koş, dal denize! Anan seni sudan korkutursa sakın sen korkma, hemen denize koş! Sen kazsın, karada da yaşarsın, denizde de. Kümes hayvanları gibi kokuşuk kümesli bir hayvan değilsin ya. Sen “Kerremnâ”³⁰⁴ (Biz seni mükerrem kıldık.) hükmünce bir padişahsın ki hem karaya ayak atabilirsin, hem denize! “ Ve hamelnâhüm fil berri vel bahri”³⁰⁵ (Ve onları karada ve denizde taşıdık.) hükmüne mazharsın. Canını karadan kurtar, denize yürüt!”³⁰⁶

³⁰³ Tâhirü'l-Mevlevî, a.g.e., C. III., Kitap, I., s. 116.

³⁰⁴ İsra, 17/70.

³⁰⁵ İsra, 17/70.

³⁰⁶ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 263, beyit, 3804-3811.

8.2. Tavus; Makam Düşkünüğü

Tavus, şöhret ve makam düşkünüğünün sembolüdür. Baş olma hırsı öyle bir hırstır ki padişahlar, saltanatına ortak olur korkusuyla babalarını bile öldürürler. Bu hırs ateş gibidir, her şeyi yakar; kimse bulamazsa kendini yakar, bitirir. Bunun için “Saltanat kısırdır” denmiştir.

“Şimdi ad san için cilvelenip duran iki renkli tavusa geldik. Onun gayreti, sonucundan ve faydasından habersiz bir halde halkı, hayırla şerle avlamaktır.

Tuzak gibi av tutup durur. Tuzağın maksada ait ne bilgisi vardır?

Tuzağın, av tutmaktan ne zararı vardır, ne faydası; onun bu beyhude tutuşuna şaşarım işte ben.

Kardeş, iki yüz güzelle bağdaştın, dost oldun, sonra yine onları terk ettin. Doğduğun gündün beri işin bu. Sevgi tuzağıyla adam avlar durursun. Bu avlamaktan, bu kalabalıktan, bu başlık sevdasından el çek.

Hiç bunlarla bir şey ördün, bu yüzden bir şey elde ettin mi? Ömrünün çoğu geçti, gün akşama yaklaştı. Sense hala adam avlamaya koyulmuşsun.

Onu tut, bunu tuzaktan azat et. Alçaklar gibi bir başkasını avla. Derken bunu da bırak, başka birini ara... Bu, işte tam hiçbir şeyden haberi olmayan çocukların oynadığı bir oyun! Gece gelip çatar, tuzağında bir av bile yok.

Tuzak sana, bir baş ağrısından, bir bağdan başka bir şey değil.

Şu halde sen, kendi kendini avladın demektir. Çünkü, hapse düştün, maksada erişemedin, mahrum kaldın. Hiç alemde bizim gibi kendi kendini avlayan bir ahmak daha var mı?

Aşağılık kişilerin tuzağına domuz tutulur. Sonsuz zahmet, sonra da onu yemek haram.

Avlamaya değen şey ancak aştır. Fakat o da öyle herkesin tuzağına düşer mi ya? Meğer ki sen gelesin de ona av olasın... Meğer ki sen, tuzağı bırakasın da onun tuzağına gidip düşesin.³⁰⁷

Tavus, iki renklidir. İki renkli oluşu iki yüzlülüğünü gösterir. Makam ve şöhret arzusıyla dolu olmasına rağmen münafıklığından kendisini halka müttakî gibi tanıtır. Böyle kimseler halkı kandırıp, kendilerini ehl-i salah bir kimse gibi

³⁰⁷ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 538, beyit, 397 vd.,

gösterirler. Onlara riyaset ederler. Bu gibi sahte mürşid ve reisler halkın tuzağı hükmündedirler. Amaçları halkı avlayıp şöhret kazanmak ve onlardan maddi faydalar sağlamaktır.³⁰⁸

Tavus, gösterişini halkı avlamak için kullanır ancak bu geçici bir hevestir. Onun yerine gerçek güzelliğe ulaştıran aşk gerektir. Kendini beğenme, kibirlenme, dış süse önem verip gönül güzelliğini ihmal etme onun ahmaklığını ortaya koyar. Oysa tavusun süslü kanadının kuyruğunun yanında çirkin ayakları da vardır.³⁰⁹ Tavus kuşunun güzelliği, kendisi için de bir can tehlikesidir. Bunu Mevlânâ, kendi gagasıyla kendi tüylerini yolup atan, kendi bedenini tüysüz, çirkin bir hale getiren bir tavus kuşunun hikayesini aktararak anlatır.³¹⁰ Aslında onun bu hareketi kendisine büyük acı vermektedir. Ama can güvenliği için, canını avcılarının güzel tüylerinden dolayı ona attıkları oklardan koruması için buna mecburdur. Aslında kendisiyle övünülen hüner ve fikirler de tavus kuşunun güzel kanadı gibi sahibinin can düşmanıdır.³¹¹

Bir çok hüner nakıs insanların helakine sebep olmuştur. Emsal ve akranları arasında parmakla gösterilmek payesinden dolayı onun altında gizli olan ucub tuzağını görmemişlerdir. İnsanların kendilerini medhetmesinden dolayı onlarda da kendilerini beğenmek duygusu kuvvetlenmiştir. Ancak Sâlik-i Âkil kimse, benim insanlara karşı hünerlerim ve görüntüm bu süslü kanatlarımdır. Halk beni bu kanatlarım için makbul sayarlar. Bu sebeple ben bu süslü kanatları koparıyorum. Zira bu süslü kanatlar benim başımın ve varlığımın kastında ve helakindedir, der.³¹² Sâlik, nefsinin gurur sahibi olmaması için kanatlarına itibar etmez. Hatta bununla da kalmaz, onları yolar ve Hakk'ın nazarında güzel görünmek için halkın nazarında çirkin görünmeye razı olur.

Mevlânâ hırs bakımından iki kuşu karşılaştırıyor:

*“Kazın hırsı, tavusun hırsı. Kazın hırsı boğaz ve şehvet hırsı idi... Tavus ise baş olma iddiasındadır ve bu hırs berikinden kat kat büyüktür. Bunlardan biri yılansa öbürü ejderha gibidir.”*³¹³

³⁰⁸ Konuk, a.g.e., C. IX., s. 146.

³⁰⁹ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 541, beyit, 503.

³¹⁰ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 542,545, beyit, 541, 646-647.

³¹¹ Güreer, a.g.e., s. 171.

³¹² Konuk, a.g.e., C. IX., s. 230-231.

³¹³ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 541, beyit, 522-523.

Kazın hırsı boğaz ve cinsel şehvetten kaynaklanır. Fakat riyaset hırsında bundan kat kat fazlası vardır. mevki sahibi ilahlık iddiasına kalkışır. Hakk'a müşriklik etmeye yeltenir. Bu tıpkı Adem peygamberle İblis'in durumuna benzer. Hz. Adem midesine düşkünlük sebebiyle sürçtü. Oysa İblisin hatası kibirden ve kendini beğenmişliktendi. Hz. Adem istiğfar ile kurtuldu, ancak İblis kendini beğenmişliğinden kurtulamadı.³¹⁴

“Adem'in işlediği küçücük kusur karın ve cima yüzünden oldu. Fakat iblisin suçu ululuktan ve mevki yüzündendi. Hasılı Adem çabucak tövbe etti, halbuki o melun, tövbe etmeye tenezzül etmedi.

Boğaz ve cima hırsı da kötüdür. Fakat mevki hırsı olmadıkça eli kırıktır.”³¹⁵

Bir başka yerde Mevlânâ, tavus olmadığı halde tavusluk iddia eden çakalı, ilah olmadığı halde sadece malına ve makamına güvenip ilahlık taslayan Firavuna benzetir. O Firavun insanları kendine secde ettiriyor, onların, zulmünden korktukları için kendisine hürmet etmelerinden şımardıkça şımarıyordu. İşte azgınlığından ötürü helak oldu ve tavusluğu gitti, çakallığı ortaya çıktı.

“O rengârenk çakal gizlice çıkagelip kendisini kınayanın kulağına dedi ki: “Hele bir bana, hele rengime bak. Şamanın bile böyle bir putu yoktur. Gül bahçesi gibi ne de güzel bir hale geldim, ne de hoş yüzlerce renklere boyandım. Benden baş çekme, secde et bana! Şu güzelliğime, şu letâfetime, şu rengime bak da bana Fahr-i Dünya, Rükni'd- Dîn de! Hakk'ın lûtfuna mazhar oldum. Ululuk sınırlarını şerheden levh haline geldim.

Çakallar, oraya toplandılar, mumun etrafındaki pervaneye döndüler. Hiç çakalda bunca güzellik mi olur?” “Peki a elmasım, sana ne diyelim?” diye sordular. Çakal: “Müşteri yıldızına benzer erkek aslan deyin” dedi. Bunun üzerine dediler ki: “İyi ama can tavusları gül bahçelerinde salınır cilvelenirler.”

“Sen de öyle cilveleniyor musun?” Çakal: “Yok canım. Çöle düşmeden nasıl Mina'ya vardım diyebilirim?” dedi. “Peki, tavus kuşları gibi bağırabilir misin?” diye sordular. “Kara taştan kaynak mı çıkar hiç” diye cevap verdi. Bunun üzerine dediler ki: “Tavusun güzellik elbisesi gökten gelir, ezelfidir. Hileyle dâva ile hiç, o güzelliği elde edebilir misin sen?

³¹⁴ Gürer, a.g.e., s. 171.

³¹⁵ Nahîfî, a.g.e., C.V., s. 541, beyit, 525-526.

Firavun da saçını, sakalını süslemiş, eşekliğinden kendisini Musa'dan yüce göstermeye, ondan daha yücelere bir derece üstün uçmaya kalkışmıştı. O da, o boyacı küpüne düşen dişi çakalın soyundandı. O da mal ve mevki küpüne düşmüştü!

Kim onun Mevkiini, malını gördüyse secde etti, o da o saçma sapan heriflerin secdelerine kandı.

O yamalı hırka giyen yoksul halkın secdesinden, malına mülküne karşı şaşırmasından âdeta kendinden geçmiş, bir sarhoşçuk oluvermişti! Mal, yılandır... onda zehirler var. Halkın mal sahibini büyük sayması, ona secde etmesiye ejderhadır âdeta.

A firavun, ululanıp durma. Sen bir çakalsın, tavusluk dâvasına kalkışma. Tavusların arasına varsan âciz kalır, onlar gibi salınamaz, rüsvay olursun. Musa ile Harun, tavuslara benzerlerdi. Karşısında salındılar, cilvelendiler, seni perişan ettiler.”³¹⁶

8.3. Karga: Tûl-i Emel

“Ne bu sözün sonu vardır, ne de bu söz bitip tükenir. Ey Hakk'ın Halil'i, kuzgunu neden öldürdün?

Buyruğa uydun doğru. Fakat bu buyruğun hikmeti neydi? Onun sırlarından birazcığını göstermek gerek.

Kara kuzgunun gak diye bağırması, dünyada daima uzun bir ömür istemesindedir.

İblis gibi tek ve pak Hak'dan kıyamete kadar dünya hayatını ister. İblis de “Beni kıyamet gününe kadar yaşat” dedi. Keşke, “Rabbimiz, tövbe ettik” deseydi.

Bana daha fazla ömür ver demek daha da gerisin geri gideyim; mühletimi uzat da daha aşağılık bir hale geleyim demektir.

Nihayet o, lanete nişane olur. Lanet isteyen kişiye kötü bir kişidir. Gerçek ömür, Hakk'a yakın olmakla can bulan ömürdür. Kuzgunun ömrü ise pislik yemek içindir.

Bana fazla ömür ver ki pislik yiyeyim, daima bana bunu ver ki benim yaradılışım kötüdür demektir.

³¹⁶ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 291, beyit, 770 vd.

*O ağız kokan kuzgun, eğer pislik yemeseydi beni kuzgun huyundan kurtar diye yalvarırdı.*³¹⁷

İbrahim Peygamber'in kargayı kesmesinin sebebi, karganın uzun ömürlü olmasına rağmen, (araştırmalara göre 200 ila 400 yıl arası yaşadıkları söylenmektedir) dünyada yaşamaktan bir türlü bıkmaması, ebedî olan ahiret yurduna hazırlanmaması ve bu hareketi ile de şeytana benzemesidir. O, tamah ve boş arzuların sonsuzluğunun ve Hak'tan gaflet içerisinde yaşamının sembolüdür. Bu kötü huy her insanın tabiatında var olan bir durumdur. Dolayısıyla mürid bu huyunu görmeli, dünyanın geçici olduğunu bilmeli, daha dünyada iken Hakk'a kurbiet kesbederek, O'nun hoşnutluğunu kazanmalı, her şeyden önce dünyanın geçici olduğunu, buranın sadece bir imtihan yeri olduğunu anlamalı ve hayatına ona göre yön vermelidir.³¹⁸

Mevlânâ, insanın bahsi geçen dört kötü huydan biri olan uzun ömür ve bitmek bilmeyen isteklerini şeytanın Allah'tan kıyamete kadar mühlet istemesine benzetir.³¹⁹ Çünkü bu istek daha uzun yaşayarak doğru yola iletilmek için değil, daha da çirkin işler yaparak şeytanla dostluğunu kanıtlamak içindir.

Karga tabiatlı kimse “Ya Rab, bana uzun ömür ver ki, bu uzun ömür bana senin huzurundan kovulmuşluğun alakası ve nişanesi olsun” der ve ömrünü gübre mesabesinde olan dünya lezzetlerine harcar. Çünkü karga nasıl pislik yemek için uzun ömrü arzularsa o gafil de dünyalıkla midisini tıka basa doldurmak için yaşamak ister.³²⁰

8.4. Horoz: Şehvet Düşkünlüğü

Horoz ölür, gözü çöplükte kalır diye bir ata sözü vardır. Hakikaten horoz; çok eşliliğin, şehvetin her türlüşününün sembolüdür de. Hz. Mevlânâ horozu, İblisin Allah'ın kullarını aldatmak için kullanacağı en büyük silahı olan şehvetin simgesi olarak görür. Çünkü şehvet öyle güçlü bir silahtır ki karşı koyabilmek ve başa çıkabilmek çok zordur.

³¹⁷ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 548-549, beyit, 770-784.

³¹⁸ Güreer, a.g.e., s. 172.

³¹⁹ A'râf, 7/14.

³²⁰ Konuk, a.g.e., C. IX., s. 268.

“Horoz şehvete mensuptur, şehvetine pek tapar. O zehirli ve kötü şaraptan sarhoştur.

Şehvet soy üretmek için olmasaydı Adem utancından kendisini hadım ederdi. Mel’un İblis, Cenâb-ı Hakk’a avlanabilmek için bana kuvvetli bir tuzak lazım dedi. Hak da ona altın, gümüş ve at gösterdi, halkı bunlarla aldatabilirsin dedi. İblis, zahiren bunu beğendi. Beğendi ama suratını ekşitti, sıkılmış turunç gibi dudaklarını sarkıttı.

Hak, o geberesiceye güzel madenlerden altın ve mücevheratı armağan etti. A mel’un dedi, şu tuzağı da al. Şeytan dedi ki: Ey güzel yardımcı! daha artır. Yağlı, ballı şeylerle ağır ve değerli şaraplar ve bir çok ipek elbiseler verdi. Şeytan dedi ki: Ya Rabbi, imdat et, bundan fazla isterim. Ver de onları iplerimle adamakıllı bağlıyayım.

Bu suretle erkek ve yürekli sarhoşların, erkekçesine o bağları koparsınlar. Bu heva ve heves tuzaklarıyla ipler, senin erini adam olmayanlardan ayırt etsin. Ey ululuk tahtının sultanı, başka bir tuzak istiyorum, öyle bir tuzak ki insanı baş aşığı atacak kadar şiddetli ve aldatıcı olsun. Hak, şarap ve çalgıyı getirip önüne koydu.

Şeytan bunları görünce hafifçe güldü neşelendi. Ezeli azgınlığa haber gönderip fitne denizinin dibinden toz kopar dedi. Musa’da senin kullarından bir kul değil miydi? Deniz dibinde tozdan perdeler salmadı mı? Su her taraftan çekildi ve deniz dibinden bir toz koptu.

Hak, erkeklerin aklını, sabrını alan kadın güzelliğini ona gösterince, parmakçıklarını şıkırdatarak oynamaya başladı. Ver, ver şimdilik muradıma kavuştum dedi.

Aklı fikri kararsız hale getiren o mahmur gözleri görünce, şu gönlü çörek otu gibi yakıp kavuran dilberlerin yüzlerini seyredince neşelendi. Yüz. ben, kaş. Akik gibi dudaklar. Sanki ince bir perdeden Hak nuru parlamış. Şeytan, incecik perdeden Hak tecelli etmiş gibi o işveyi görünce, derhal yerinden sıçrayıp oynamaya koyuldu.³²¹

Şehvet, şeytanın en büyük tuzağıdır. Şeytan onunla en gizli tuzaklarını kurar. Şehvetin sembolü olan horoz da, bir yandan yem yerken bir yandan şehveti düşünür.

³²¹ Nahîfî, a.g.e., C. V., s. 553-554, beyit, 945 vd.,

Şehveti düşünenin ise basireti kapanır. Bu yüzden başına her türlü musibet gelebilir. Mürid, nefsinin ve şeytanın tuzaklarını iyi tanımalı, onlara yakalanmamalıdır. Bu tuzakların en büyüklerinden olan şehvetin çukuruna düşmemelidir. Çünkü şehvet-perestlik insanın basiretini kapayarak, kalbini sağır ve kör eder.³²²

Ancak Mevlânâ'ya göre horoz sadece şehvetin sembolü değildir. O, seher vaktinde insana namazı haber veren, zikreden bir hayvandır. Peygamberimiz de şöyle buyurmuştur: “Horozu sövmeyiniz. Çünkü o namaz için uyandırır.”³²³ Mevlânâ Hazretleri Hz. Musa'dan kuşların ve hayvanların dilini öğrenmek isteyen insanın hikayesinde³²⁴ horozu kullanarak, onun köpekten farklı olarak, ilerde vuku bulacak bazı olayları algıladığını kaydetmiştir. Gayba ait bazı konuları bilme hususunda horoz, evliyaullahı kasetmek için kullanılan bir “meczaz” olabileceği gibi, hakikat de olabilir yani bizzat horozlara ait bir gerçekliğe işaret ediliyor olabilir. Nitekim Peygamberimiz şöyle bildirmiştir: “Horozun öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah'tan lütfunu ihsan etmesini isteyiniz; çünkü o, bir melek görmüştür. Eşeğin anırmasını işittiğiniz vakit de şeytandan Allah'a sığınınız; çünkü o, bir şeytan görmüştür.”³²⁵

9. “DOĞAN” METAFORU

Doğan kuşu, genelde yüceliği, hakimiyeti ve gücü temsil eder. Mevlânâ Hazretleri, doğanı çoğu yerde üstün nitelikli insanları tarif etmek için kullanmışsa da şeytan tabiatlı kimseleri de anlatmak için yine aynı metaforu kullanmıştır. Bu daha önce de değinildiği gibi Mevlânâ'nın kalıplar arasında sıkışmamış bakış açısından kaynaklanmaktadır. *Mesnevî*'de doğan kuşu çok çeşitli anlamları ifade etmek için kullanılmıştır. bunları şöyle sınıflandırabiliriz:

9.1. İnsan-ı Kâmil

Doğan kuşu, padişah kuşu olması hasebiyle insan-ı kâmil'e benzetilmiştir. Çünkü padişah Allah'ı simgelerse onun kuşu olan doğan da insan-ı kâmil'i simgelemelidir. Bunu Mevlânâ baykuşların arasına düşen doğan metaforuyla anlatır.

³²² Gürer, a.g.e., s. 173.

³²³ Ebu Davud, Edeb, 105-106.

³²⁴ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 362, beyit, 3288 vd.

³²⁵ Buhârî, Bedü'l- Halk, 15.

*“Doğan diye, dönüp tekrar padişaha gelen doğana derler. Yolunu kaybeden kör doğandır. Bir doğan, yolunu kaybetti, bir viraneye düştü, Baykuşların arasında kaldı. O rıza nurundandı, baştanbaşa nurdu; fakat kaza ve kader çavuşu, gözünü kör etti; Gözüne toprak saçtı, onu yoldan sapıttı, viranede baykuşlar arasına uğrattı.”*³²⁶

Tâhirü'l Mevlevî bu hikayeye ilgili şunları aktarıyor; “eski padişahlar ava çıkarlarken kuş tutup getirsin diye bu işe alıştırmış doğan, şahin, atmaca gibi avcı kuşlardan birini bilekleri üstünde bulundurlarmış. Uçan bir kuş görülünce padişah bileğindeki kuşu fırlatır, o da gider, uçan kuşu yakalar getirirmiş. Mükafat olarak da kendisine bir parça et verilmiş. Buradaki doğan ile dünyada insan avlayıp taraf-ı ilahîye götürmeye memur edilmiş zevât-ı kiram kastedilmektedir.”³²⁷ Doğanın baykuşlar arasında bulundurulması, yani enbiya ve evliyanın halk arasına gönderilmesi onları irşad içindir.

Ahmet Avni Konuk da bu hikayedeki metaforları şöyle yorumlamaktadır: “Doğan”dan murad insan- Kâmil, “harabe”den murad dünya, ve “baykuş”tan murad ehl-i gaflet kimselerdir. Padişah tarafından av için terbiye edilmiş doğan o kimsedir ki, dönüp dolaşıp yine şahın koluna kona, ve kör doğan o kimsedir ki, terbiyeye isti’dadı olduğu halde henüz terbiye edilmemiş ehl-i dünyaya karışmış ola. Şaha rücu edici bir doğan olan Kâmil, bu dünya viranesine, yani beşeriyet alemine düştü. Bununla beraber viranede de baykuşlar arasına düştü. Kaza-yı ilahî onu baykuş mesabesinde olan ehl-i gaflet arasında dünya harabesine tevdi’ etti.”³²⁸

“Padişaktan ayrı düşmesi şöyle dursun, baykuşlar, başına vurmağa, güzelim kanatlarını yolmaya başladılar. Baykuşlar arasına “Kendinize gelin; doğan yerinizi, yurdunuzu almaya geldi” diye bir velveledir düştü. Mahalle köpekleri gibi hepsi de kızgın, korkunç bir halde garip doğanın başına üşüşüp hırkasını çekiştirmeye başladılar.

Doğan, “ Ben baykuşlara lâyük muyum? Baykuşlara bunun gibi yüzlerce virane bağışladım. Ben burada kalmak istemem, padişaha dönmek isterim.

Tasalanıp kendinize kıymayın. Ben burada durmam vatanıma giderim. Bu harabe, sizin gözünüze hoş bir yer görünüyor, bana değil. Benim naz ettiğim yer, padişahın koludur” diyordu. Baykuş ise “ Doğan sizi evinizden, barkınızdan etmek

³²⁶ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 191, beyit, 1144-1147.

³²⁷ Tâhirü'l Mevlevî, a.g.e., C. II., Kitap, II. s. 377.

³²⁸ Konuk, a.g.e., C. III., s. 321-322.

için hileye sapıyor. Hile ile bizi yurdumuzdan ayırmak, yuvamızdan etmek niyetinde. Bu hileci, tokluk gösteriyor ama Allah hakkı için bütün harislerden beterdir.

Hırsından balçığı pekmez gibi yer. Ayıya kuyruğunuzu kaptırmayın. Bizim gibi saf kişileri yoldan çıkarmak için padişahın elinden dem vurmakta.

Bir kuşcağız, hiç padişahla düşüp kalkar mı? Bir parçacık aklınız varsa dinlemeyin bu sözü,

O, padişahın cinsinden mi, vezirin cinsinden mi? Hiç sarımsakla badem helvası yenir mi?

Padişah, adamlarıyla beni arıyor demesi de hilesinden, fendinden. Bu, kabul edilmeyecek bir malihulya. Bu, olmayacak bir lâf, ahmak aldatmak için kurulmuş bir tuzak!

Kim buna inanırsa ahmaklığından inanır . Zayıf bir kuşcağızın padişahla ne münasebeti olabilir?

En aşağı bir baykuş , onun beynine vursa ona padişahın yardımcı gelecek ha! Hani, nerede?” demektedir. Doğan dedi ki: “ Benim bir tüyüm bile kopsa padişah, baykuş yuvasının kökünü kazır. Baykuş kim oluyor ki? Bir doğan bile beni incitir, gönlümü kırar, bana cefa ederse, Padişah; her yokuşta her inişte doğan başlarından harmanlar yapar, tepeler yüceltir.

Benim bekçim, onun inayetleridir. Nereye varırsam padişah arkamdadır. Hayalim, padişahın gönlündedir. O, bensiz duramaz. Padişah beni uçurunca onun ziyası gibi gönül yücelerinde uçarım. Ay gibi güneş gibi uçup gök perdelerini aşarım.mutlu o doğana ki uçuşuma uyar; talihi yâr olur da sırrımı anlar. Akılların aydınlığı, benim fikrimden; göklerin halk edilmesi, benim yüzümdendir. Öyle bir doğanım ki Hüma bile bana hayran olur. Baykuş kim oluyor ki sırrımı bilsin. Padişah, benim kurtulmam için zindanı açtı, Yüz binlerce mahpusu azadetti. Bir zamancağız beni baykuşlara hemdem etti de benim yüzümden baykuşları doğanlaştırdı.

Bana yapışın da doğan olun, baykuşsanız bile doğanlaşın!

Böyle bir padişaha sevgili olan nereye düşerse, düşsün, nasıl olur da garip olur.?

Padişah kimin derdine derman olursa o, ney gibi feryat eder, sessiz sedasız kalmaz.

Ben mülk sahibiyim, başkasının sofrasına oturup yemeğini yemiyorum. Padişah, uzaktan benim davulumu çalmakta, nöbetimi vurmakta. Benim davulumu döğen “İrcî” sesidir. Benimle dâvaya girişenlerin rağmine şahidim, Hak’dır. Padişahın cinsinden değilim, hâşa... bunu iddia etmiyorum. Fakat onun tecellisiyle, onun nuruna sahibim.”³²⁹

Hakk’ın aşkıyla mest olmuş insan-ı kamil, sadece “ircî”³³⁰ “cennetime gir” nidasını işitir. Çünkü o Hakk’ın tecellisiyle O’nda fena bulmuştur. Cemâlullah’tan başka bir arzusu kalmamıştır. Padişah’ın doğana ikramı gibi Hak Teâlâ’da ona öylece ikram etmiştir. Ancak o doğan dünya viranesinde konaklamak zorundadır. Ve ehl-i dünya baykuşlarla da birlikte yaşamak zorundadır. Bu ise doğana çok acı verir. Çünkü o ötelerin tadına varmış ve padişahı tanımıştır. Ondan gayrısının yanında mutlu olmaz. Allah’ın kamil kulları da bu dünya zindanında halkla oturup kalkmak zorundadır. Ancak onların akli ve gönlü sadece Hak’tadır. Bir an evvel O’na kavuşmayı arzu ederler.

9.2. Gaflete Dalıp Hakk’tan Ayrı Düşen Mü’min

Velînin bir anlık Hakk’ı temaşadan çıkıp halkın arasına düşmesini Mevlânâ, kocakarının evine giren “doğan” metaforuyla izah eder. Doğan padişah kuşuyken, cahil kadının evine gitmiş, o kadın da doğana nasıl muamele edeceğini bilemeyip onu hepten incitmiştir. Doğan ise bir yandan canının acısı bir yandan padişahının hasretiyle inler durur olmuş. İşte bunu gibi, Hakk’ın temaşasından halkın arasına karışan Allah’ın mümtaz kulları, halk tarafından anlaşılmazlar, hatta bununla da kalmayıp halk tarafından incinirler. O Salih kimse de o anda Hak’dan ayrı düştüğünü fark eder ve tevbelerle O’na yönelir.

“Doğanın padişahı kaçıp un eleyen kocakarının evine gitmesi, bilgisizliğindedir. O kadıncağız, çocuklarına tutmaç pişirmeye savaşıırken o cinsi güzel, kendisi hoş doğanı görünce, Tutup ayacığını bağladı, kanadını kesip güdük bir hale getirdi, tırnağını kesti, yesin diye de önüne saman koydu.

³²⁹ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 191-192, beyit, 1148-1183.

³³⁰ Fecr, 89/27-30.

”Ehil olmayanlar sana iyi bakamamışlar, kanadın haddini aşmış, tırnağın da uzamış. Na ehil kişiler seni hasta ederler. Ananın yanına gel ki sana iyi baksın!” dedi.

Arkadaş, cahilin sevgisini de böyle bil. Cahil yolda daima çarpık, daima yampiri gider.

Padişahın günü,doğanı aramakla geçti, nihayet o kocakarının çadırına yöneldi.

Ansızın orada doğanı, toz duman içinde gördü. Ona bakıp ağlamaya başladı. Dedi ki: “Her ne kadar, bize dosdoğru vefakarlıkta bulunmadığım için bu hâl sana lâyıktı. Çünkü cehennem ehliyle cennet ehlinin müsavi olmadığından gaflet ederek cennetten kaçtın, cehennemde karar ettin.

Halinden haberdar olan padişahın sersemce bu kokuşuk kocakarının evine kaçağın layığı budur”

Doğan kanadını padişahın eline sürmekte, hal diliyle “Ben günah ettim”; Ey kerem sahibi, sen iyilerden başkasını kabul etmezsen kötü nereye varsın da halini arz edip ağlasın?

Padişah, her kötüyü iyi ettiğinden onun lütfü cana bu cüreti vermekte, bu cinayetleri yaptırmaktadır” demektedir.³³¹

Tâhirü'l Mevlevî, bu hikayeyi şöyle şerh ediyor: “Buradaki doğandan maksat nefis kocakarısının eline yakasını kaptırmış bir günahkardır. O kimsi tıpkı doğan gibi yaptığı hataların farkına varır ve tövbe istiğfarda bulunur. Günaha girdikten sonra candan tövbe etmiş kimseyi Hak afveder ve padişahın doğanın kanadı tırnağı olması gibi Hak’da o kuluna keramet ihsan eder ve o kimse Hakk’ın ihsanıyla velilerden olur ve her şeyi yapar”.³³²

9.3. Doğru Yoldan Çevirmek İsteyen Şeytan

Kazlarla doğanın hikayesinde bu kez de doğanı Allah’ın kullarını yoldan çıkarmaya çalışan kimse olarak görmüştük. Ancak şeytanın gücü Allah’ın ihlaslı kullarına yetmediği gibi doğanın hileleri de kazları oyuna getirmeye yetmemiştir.³³³

³³¹ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 169-170, beyit, 328 vd.

³³² Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Dersleri*, C. II., Kısım, I., Işıl Matbaası, İstanbul, 1951, s. 1659, 1662.

³³³ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 282, beyit, 435-441.

10. “DEVE” METAFORU

Mesnevî'de yer alan metaforlardan biri de “deve” metaforudur. Allah'ın liyakatli, şerefli, temiz mü'minlerini daha çok bu metaforla anlatır. Deve'nin *Mesnevî*'de taşıdığı manaları şöyle sıralayabiliriz:

10.1. İlimde Liyakat Sahibi Olan Kimse

Mevlânâ, manevî ilimlerde ilerlemiş, liyakat sahibi olan kimsenin durumunun izahında tarîk-i Hak'da eski ya da yeni olanın değil de heybesi geniş olanın ilerlediğini beyan etmektedir. Bu görüşüyle ilgili de deve, öküz ve koçun hikayesini anlatır. Hikaye şöyle:

“Bir deve, bir öküz ve bir koç, yolda giderlerken bir bağ ot buldular. Koç dedi ki: Bunu paylaşırsak hiç birimiz doymayacağız. Fakat kimin ömrü daha uzunsa bu otu o yesin. Yaşlılara hürmet Mustafa'nın sünnetlerindedir çünkü. Koç, öküzle deveye; Arkadaşlar! dedi. Mademki böyle bir ota rastladık. Hadi bakalım her biriniz ömrünüzün başlangıcını söyleyin.

Kim daha yaşlı anlaşılın, öbürleri de sussun. Benim vücuda gelişim, İsmail'in koçu ile başlar. O vakitten beri varım ben.

Öküz; Ben dedi. Âdem peygamber, bir öküzle çift sürüyordu ya, işte o vakit küçüktüm. Halkın atası Âdem'in yeryüzünde çift sürdüğü öküzle eşim ben.

Deve, öküzle koçtan bu sözleri duyunca çok şaşırды. Başını indirip otu aldı. Havaya kaldırdı. Hiçbir söz söylemeden o esrik deve, otu yedi, sonra dedi ki: Benim için doğum tarihine zaten hacet yok. Bende bu çeşit gövde ve bu uzun boy varken buna ne hacet? Yavrum, herkes bilir ki ben, sizden küçük değilim. Akıl, fikir sahipleri, bilirler ki yaratılışım sizden üstündür. Hıristiyan da, hepiniz bilirsiniz ki dedi bu yüce gök, şu eski yeryüzünden yüzlerce defa geniştir.”³³⁴

Bu hikayeye Mevlânâ ilim ve irfanda ilerlemenin yaşa bağlı olmadığını, cehd ve gayrete bağlı olduğunu ifade etmektedir. Ahmet Avni Konuk eserinde bu konuda şunları eklemiştir: “Ulum-ı enbiya ve evliyanın tahsili için tarîk-i hakda eski olmanın tesiri yoktur. Ruhun kuvvetli olması ve ayn-ı sâbitenin istidâdı yüksek olması muteberdir. Binâenaleyh bazı ashab-ı tarîkin “ben eskiyim, sen yenisin!” gibi boş

³³⁴ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 727, beyit, 2481 vd.

sözlere ihtiyaç yoktur. İtibar, akıl ve istidâdadır. Sözün ve çok yaşamının kıymeti yoktur. Kıymet, akılda ve fiildedir.³³⁵

10.2. Hikmetin Sırrına Ermiş, Kalp Gözü Açılmış Kimse

Hakk'ın veli kulları az hata yapar, güzel ahlaklarıyla da insanlara çokça örnek olurlar. Onlar, peygamber varisleri oldukları için halleri de peygambere benzer. Yumuşak huylu ve sabırlı kimselerdir. O sebeple de çok az tökezlerler ama hiç düşüp kalmazlar. Oysa gafil halkın durumu böyle değildir. Ne kadar sık hata yaparsak yapalım çok az ders çıkarırız ve yine nefsimize uyup tepetaklak oluruz. İşte bu hal deveyle katırın haline benzer.

Katırın biri deveye “Arkadaş, yokuş olsun, iniş olsun en dar yolda bile, sen güzelce gidiyor, hiç kapaklanmıyorsun. Bense durmadan tepesi üstü düşüp duruyorum. Yol ister kuru olsun, ister balçık. Daima yüzüstü kapaklanıyorum. Bunun sebebi ne? Bana bir söyle de ne yapmalı, nasıl etmeli anlayayım” dedi. Deve dedi ki: “ Benim gözüm senin gözünden daha kuvvetlidir, daha iyi görür. Sonra ben, yukardan bakmaktayım, bu sebeple hiç yüzüstü düşmem. Yüce bir dağın başına çıktım mı en son çukuru bile görürüm.

Hak Teâlâ, bütün inişleri çıkışları sırrıma gösterir.

Her adımımı nereye atacaksam görür de öyle atarım. Bu yüzden de sürçmekten, düşmekten kurtulurum. Sense iki üç adım ötesini görmezsin. Taneyi görürsün de tuzağı görmezsin.

Konak, iniş ve yürüyüş yerlerinde hiç körle gözlü bir olur mu?³³⁶

Burada katırdan maksat, ahlakını tam güzelleştirememiş, geçimsiz, dikkatsiz, dar görüşlü kimselerdir. Deveden murad da yumuşak tabiatlı, güzel ahlak sahibi, olayların sonucunu idrak edebilen maneviyatı yüksek kimselerdir.³³⁷

10.3. Sabırlı, Olgun Kimse

“Deve” metaforu, Hz. Mevlânâ'nın eserinde hep güzel ahlaklı, sabırlı ve mertebe sahibi kimseleri anlatmak için kullanılmıştır. Belki bunun sebeplerinden biri, devenin sakin tabiatlı ve sabırlı bir hayvan olmasıdır. Mevlânâ, sabırlı kimseyi

³³⁵ Konuk, a.g.e., C. XII., s. 185.

³³⁶ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 318-319, beyit, 1753- 1762.

³³⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, a.g.e., C. III., Kitap, II. s. 454.

anlatmak için farenin yularından tuttuğu deve hikayesini kullanır. Hikayeye göre; “Bir küçük fare, bir devenin yularını eline aldı, kurula kurula yola düştü. Deve, tabiatındaki mülâyimlik yüzünden onunla beraber yürümeye koyuldu. Fare, “Ben, ne de pehlivan, ne de yiğit ermişim” diye gurura düştü. Düşüncesinin ışığı deveye aksetti. “Hele hoş şimdi ben sana gösteririm!” dedi. Gide, gide bir büyük ırmak kenarına geldiler. Öyle büyük, öyle derindi ki ulu bir fil bile o ırmakta zebun olurdu.

Fare orada durdu, kaskatı kesildi. Deve “ Ey dağda, ovada bana arkadaş olan, Bu duraklama ne, niye şaşırдың? Irmağa ercesine ayak bas, gir suya! Sen kılavuzsun, benim öncümsün. Yol ortasında durup susma” dedi.

Fare dedi ki: “ Bu su, pek büyük, pek derin bir su. Arkadaş, ben boğulmaktan korkuyorum.”

Deve “Hele bir göreyim, ne kadarmış bu su ?” deyip hemen ayağını attı.

Dedi ki: “A kör sıçan, su diz boyuymuş. A hayvanların kusuru, neden şaşırдың?”

Fare, “Sana karınca ama bize ejderha! Dizden dize fark var. Ey hünerli deve, sana diz boyu ama benim tepemden yüz arşın geçer.” dedi. Deve dedi ki: “ Öyleyse bir daha küstahlık etme de cismin, canın yanıp yakılmasın. Sen, kendin gibi farelerle boy ölçüş. Deveyle sıçanın sözü yoktur.”

Fare, “Tövbe ettim, Allah hakkı için beni bu helâk edici sudan geçir.” dedi. Deve acıdı, “ Haydi hörgücüme sıçra, otur. Bu geçiş, benim işim. Seni de, senin gibi yüzlercesini de geçiririm” dedi. Madem ki peygamber değilsin, yola düş de günün birinde kuyudan kurtulup yüce bir makama erişsin.³³⁸

Bazı kimseler kendilerine ses çıkarılmadığı ve kendilerine sabredilip tahammül edildiği durumlarda bile o kimselerin bu sabredişlerini bir hürmet kabul edip kibirlenmeye çalışırlar. Böyle kimseler kendi küçüklüklerini asla fark etmezler de karşılarındaki kimseyi aşağılamaya çalışırlar. Merhum Şefik Can da bu hikayenin yorumuyla ilgili şunları kaydetmiştir:

Bu hikayede fare, başından büyük işler görmeye kalkışan, kendini başkalarından üstün gören, böbürlenmiş bir kişinin sembolüdür. Deve de sabırlı, tecrübeli, olgun bir insanı göstermektedir. O mütevazı kimse kendisini küçük göreni

³³⁸ Nahîfî, a.g.e., C. II., s. 254, beyit, 3472 vd.

bile affetmekte ve kendi üstünlüğünü bir gurur gösterisi yapmadan karşısındakine yardım etmektedir.³³⁹

10.4. Salih'in Devesi

Salih (a.s.)'in devesi *Mesnevî*'de iyilerin cismaniyetine benzetilir. Ancak kötüler o iyiyi hor görürler ve ona zarar vermek isterler. Ancak bu çirkin davranışları kendilerinin acıklı sonunu hazırlar.

“Salih'in devesi görünüşte deveydi, o zâlim kavim, bilgisizlik yüzünden deveyi kestiler.

Su için deveye düşman olduklarından kendileri, mezara su ve ekmek oldular. (helâk olup mezarı doyurdular).

Allah'ın devesi, ırmaktan buluttan su içmekteydi. Onlar, Hakk'ın suyunu Hak'tan esirgediler.

Salih'in devesi, salih kişilerin cisimleri gibidir; onlar kötülerin helâki için tuzaktır. Neticede” Tanrı devesinden ve içeceğinden çekinin” hükmü, o ümmeti ne dertlere uğrattı, onları nasıl helâk etti!

Tanrı kahrının memuru, bir devenin kanına diyet olarak onlardan bütün bir şehri diledi.

Ruh, Salih gibidir, ten de deveye benzer. Ruh vuslattadır ten ihtiyaç içindedir.

Salih'in ruhu afetlerden kurtulmuştur. Yaralanan devedir. Salih sanma.”³⁴⁰

11. “KÖPEK” METAFORU

Mevlânâ'nın düşüncelerini ifade etmek için rol alan hayvanlardan biri de köpektir. “Köpek” metaforuyla Mevlânâ, insanların kötü huylarının nelerden kaynaklandığını göstermek istemektedir. Sözlükte de mecaz anlamı olarak “köpek” alçak, aşağılık, sefil kimseleri ifade etmek için kullanılır.³⁴¹ *Mesnevî*'de köpek metaforu daha çok, yaratıcısını tanımayan, nefsinin heva ve hevesine takılıp kalmış, dini ve manevi değerlere saldıran bir insan tipini karakterize etmek için kullanılmıştır.

³³⁹ Can, Şefik, *Mesnevî Hikayeleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004, s. 181.

³⁴⁰ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 114-115, beyit, 2613-2620.

³⁴¹ Doğan, a.g.e., s. 806.

11.1. Nefsinin Kölesi Olmuş Kimse

Mevlânâ, bazı insanların bu dünyaya sadece yemek, içmek, uyumak ve cinsel arzularını gidermek için gelmiş gibi bir düşünce içerisinde olduklarını şu beyitlerle ifade eder:

“Acıkınca kızgın geçimsiz, aslı kötü bir köpek oluyorsun.

Karnın doyunca murdarlaşıyor, ayak üstünde duran ve hiçbir şeyden haberi olmayan bir duvar kesiliyorsun.

Şu halde sen bir zaman pis, murdar bir hale geliyor, bir zaman köpeklaşıyorsun. Aslanların yolunda nasıl yürüyebilecek, nasıl koşup seğirteceksin? Av köpeği av için bir vasıta. Ona çok kemik verme, sonra iş göremez.

Çünkü köpeğin karnı doyarsa daha ziyade serkeşleşir. Bu serkeşlikle ava istediğin gibi gider mi?”³⁴²

Nefsinin isteklerinin kölesi olmuş kişi etrafını göremez. Hakikatlere gönlü kapanmıştır. Öyle ki, etrafındakiler nice manevi lezzetler içerisinde olsalar da o, kendi nefsinin oyunlarına daldığından hiçbir şeyi fark etmez, dünyanın oyuncaklarıyla oynar durur. Mevlânâ böyle kimseleri, âmâ'nın elbisesini parçalayan köpeğe benzetir.

“Hani bir köpek, çukur içinde kör dilenciye gördü de saldırdı, hırkasını yırttıydı ya!

Kalk, yaban eşiği avlayan Hakk'ın aslanlarını gör... sen, neden köpek gibi hileyle kör avlamadasın?”³⁴³

11.2. Yeryüzünün Halifesi Olarak Yaratıldığı Halde Aşağılık Olmayı Seçen Sefil

Mevlânâ'ya göre insanın dünya nimetleri peşinde koşması, nefsini öne çıkarması, onun manevi veçhesine zarar vermektedir. Ona göre, kâmil insan olmak uğruna kişi, aslanla simgelenen ilahî vasıflarını üstünde taşımaya çalışmalıdır. Mevlânâ'ya göre insanın kalbinin dünyaya meyletmesi, onun felaketine neden olacaktır.³⁴⁴

“Üstündeki aslan nakışı gitti, köpekliğin meydana çıktı. A uyuz çirkin köpek, hırsından, kızgınlığından aslan postuna bürünme. Aslan kükrer

³⁴² Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 125, beyit, 2980- 2984.

³⁴³ Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 445, beyit, 1065, 1068.

³⁴⁴ Durak, “Mesnevî’de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefî Değerlendirmesi”, s. 162.

*de seni sınar. O vakit üstünde aslan sureti olduğu, fakat hakikatte köpeklerin huylarına sahip olduğun anlaşılır.*³⁴⁵

11.3. Öfke

İnsan öfkelenğinde kendisini kontrol etmeyi başaramaz. Öfkesi onu çirkinleştirir ve etrafını da kendisine çirkin gösterir. Çünkü öfke içini de dışını da karartmıştır. O ruh haliyle hem kendine hem de etrafına zarar verebilir. Çünkü nefsi kudurmuş bir köpek gibidir. İçindeki köpeği ise o kimse dışarıda görmektedir ve de saldırmaya hazırdır.

“Babanla aranda bir şey geçtiğindei babanı köpek gibi görürsün, gözüne böyle görünür!”

Baban köpek değildir senin; o cefanın tesiri ile öyledir; öyle bir merhametli adam bile sana köpek görünür! Kardeşleri Yusuf’a haset ediyorlar kızıyorlardı... bu yüzden onu kurt şeklinde gördüler.

*Fakat babanla barışıp da kızgınlığın gittiğinde köpek ortadan kalkar, baban, sana ateşli bir dost olur.*³⁴⁶

11.4. Sadık

*Mesnevi’de köpek metaforu hep olumsuz anlamlar içermemektedir. Köpek ayrıca sadakatin, bağlılığın simgesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de Ashab-ı Kehf’in köpeği sadakatinden ötürü Ashab-ı Kehf’le beraber 309 yıl uyumuştur da o lütufla ilk uyuduğu şekliyle uyanmıştır.*³⁴⁷

*“Bilgili köpek yaban eşeği avlar, bilgisiz köpekse köre kasteder. Köpek bile, ilim öğrenince azgınlıktan kurtulur, ormanlarda helâl hayvanlar avlar. Köpek bile âlim olunca savaşta çevikleşir.. köpek bile ârif olunca Eshâb-ı Kehf’ten olur. Köpek bile avcılarını kimdir, anlar, tanır.”*³⁴⁸

“Ashâb-ı Kehf’in köpeğine bir bak. O kapının mensubu ol. Köpekten de aşağıda olma.

Köpekler bile köpeklere “ilk kapına bağlan” diye nasihat edip, “Oranın kemik hakkı vardır. Ey kaltaban o kapıya git” derler. İlk kapısına vefakar olsun diye ona, te’ dip için vefa ederler.

³⁴⁵ Nahîfî, a.g.e., s. 291-291, beyit, 790 vd.

³⁴⁶ Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 506, beyit, 3278- 3281.

³⁴⁷ Kehf, 18/18.

³⁴⁸ Nahîfî, a.g.e., C. II., s.223, beyit, 2385-2388.

Ve derler ki: A azgın köpek, git, hizmet et. Velinimetine isyan etme. Halka gibi o kapıya bağlan. O kapıda bekçilik et, o kapıda çevik davran, o kapıda sıçra.

Vefasızlığını apaçık gösterme, beyhude yere vefasızlığı fâş etme. Köpeklerin âdeti vefakârlıktır. Yürü be, bari köpeklerin adını kötüye çıkarma! derler.”³⁴⁹

11.5. Ancak İptilaya Uğrayınca Allah’ı Hatırlayan Gafil

Mesnevî’de, insanın hayatın akışı içerisinde Allah’ı unutması ve yalnızca başına bir musîbet bir hastalık geldiğinde Hakk’ı hatırlaması hali köpek metaforuyla anlatılır. Tıpkı köpeklerin kış gelince, “yazın bir ev yapalım” dedikten sonra yaz geldiğinde bu sözlerini unutmaları gibi insan da sıkıntılarında kurtulunca kendisini kurtarını unuttur. O’na şükretmekten imtina eder.

“Kış geldi mi köpek ezilir, büzülür. Kışın soğuğu onu perişan bir hale kor. “Kışa dayanamıyorum; sağ olursam taştan bir ev kurmam lazım. Yaz gelince dişimle tırnağımla çalışıp çabalayayım, kışın barınmak için bir taş ev kurayım” der.

Fakat yaz gelip de ısındı mı kellesi, kemiği yerine geldi mi, ilikleri, kemikleri kızıp derisi gerildi mi, kendisini koskocaman görür de “ İyi ama ben hangi eve sığarım ki?” der. İrileşir, ayağını çeker... tembel tembel, karnı tok sırtı pek, kendisine güvenmiş bir halde bir gölgeye çekilir. Gönlü “ Bir ev kur” derse de o, “ Söyle be yahu, ben nasıl olur da bir eve sığarım ki?” diye cevap verir. Sen de bir belâya, bir musibete düştün mü büzülürsün, hırs kemiklerin bitişir; küçülür, kalırsın. “ Tövbeden bir ev kurayım, kışın o evceğizde barınayım” dersin.

Fakat dertten kurtulup da hırsın büyüdüğünde köpek gibi ev sevdan geçer gider. Nimete şükretmek, nimetten daha hoştur. Şükreden kişi, hiç şükretmeyi bırakır da nimet sevdasına düşer mi? Şükür, nimetin canıdır, nimetse deriye benzer. Çünkü seni sevgiliye kadar ulaştıran şükürdür.”³⁵⁰ Mevlânâ, bu beyitlerle bize, nimette de mihnete de Allah’a sığınıp O’nu hatırlamamızı tavsiye etmektedir. Aksi takdirde köpeğin hali gibi tedbirsiz ve şükürsüz kimseler olacağımızı izah etmektedir.

³⁴⁹ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 279, beyit, 317 vd.

³⁵⁰ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 351, beyit, 2901- 2912.

12. “SU KURBAĞASI” METAFORU

Mesnevî’de kurbağa metaforuna, en geniş şekliyle fareyle kurbağanın hikayesinde yer verilmiştir. Bu hikayeye daha önce de değinmiştik. Ancak şimdi Mevlânâ’nın bu metaforla anlatmak istediği hususları idrak etmeye çalışacağız. Hikayede fareyle kurbağanın dostluğundan bahsetmektedir. Mevlânâ’nın yorumlarından çıkardığımız bir görüş de su ehli ile kara ehlinin durumudur. Biliyoruz ki *Mesnevî*’de su ehli rahmanî kimseleri, kara ehli de şeytanî kimseleri simgelemektedir. Bu açıklamaları da yaptıktan sonra bu hikayedeki metaforların tasavvufî izahlarına geçelim:

12.1. Ehl-i Mana ile Ehl-i Suret

Hikayeye göre fareyle kurbağa dost olup anlaşılır. Birbirleriyle sık sık görüşüp halleşirler. Fakat bu görüşmeler fareye yetmemektedir. Kurbağayla daha sık görüşüp onun muhabbetinden daha çok feyizlenmek istemektedir. Fare kurbağaya şunları söyler:

“Ey yiğit er, ben bu muayyen buluşma vakitleri ile kanaat edemiyorum, senin sohbetine doyamıyorum. Namaz ve yol gösteren ibadet, beş vakit olarak farz edildi. Fakat âşıklar daima namazdadır. Ve sarhoşluk o başlardaki mahmurluk, ne beş vakitle yatıştır, ne beş yüz bin vakitle.”³⁵¹

Mevlânâ bu beyitlerde Hak aşıklarının namazla huşu bulduklarını, sevgililerine ancak namazla kavuştuklarını ifade ederek, onlara bu vakitlerin yetmediğini sair vakitlerde de Hakk’ı anarak, daima kalplerinde Hakk’ın sevgisini taşıdıklarını anlatmaktadır. Zira, Nisa suresinde de “Namaz bittiğinde, Allah’ı ayakta dururken, oturur iken ve yanınız üzere yatarken zikir ediniz.”³⁵² buyrulmaktadır.

“Fare “A kardeş! Ben toprağa, sen suya mensupsun. Her hususta lütfun daha fazladır. Bahaneler icad etme. İşi yarına bırakıp savsaklama. Bu hacetimi hemen yerine getir.

İrmak kıyısında seni canla başla çağırıyorum ama sen merhamet edip cevap vermiyorsun.

³⁵¹ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 733, beyit, 2693-2695.

³⁵² Nisa, 4/103.

Suya dalmama imkân yok. Çünkü terkebim topraktan meydana gelmiş. Ya bir elçi gönder, yahut kerem et, bir nişâne ver de benim sesimi sana ulaştırırsın.” Bu iş için o iki dost konuşup görüştüler. Nihayet şuna karar verdiler: Bir uzun ip bulacaklardı. Bu ipin çekişi, onların sırrını birbirine duyuracaktı. Fare, “ipin bir ucunu sana karşı iki büklüm olan bu kulun ayağına bağlarız, öbür ucunu da senin ayağına.

Bu suretle ikimiz, birbirimize ulanmış, bağlanmış oluruz; bir bedendeki can gibi birbirimize karışırız dedi.”³⁵³

Burada fareyle kurbağanın durumu sâlikle insan-ı kâmil gibidir. Fare kurbağaya yani sâlik mürşidine “Ey kardeş ben hâkî ve nefsanîyim. Sen ise âbî ve ruhanîsin. Yani rahmet-i ilâhiyenin şahısın.” demektedir. Fare toprak ehli olduğu için cismaniyet alemindedir ve kurbağayı da cismaniyet alemine çağırmaktadır. Fakat kurbağa, su ehli olduğu için ruhaniyet alemindedir.³⁵⁴

12.2. Rahmânî Kimse ile Nefsânî Kimse

“İpliğin bir ucunu benim ayağıma bağla, öbür ucunu kendi ayağına düğümle de bu kupkuru yerde iktiza edince ipi çekebileyim, sen de bu vesileyle benim derdimi anlayasın” dedi. Bu söz kurbağanın gönlüne acı geldi. Bu pis beni bağlıyor galiba dedi. İyi adamın gönlüne kötü bir düşünce geldi mi bu boş değildir, bir aslı vardır bunun. O anlayışı vehim sayma, Hakk’ın anlayışı bil. Gönüldeki nur, onu külli levihten okumuş, anlamıştır.”³⁵⁵

Fareyle kurbağanın ilişkisi, ilk önce Hak Teâlâ ile Hak’la fani olmuş kulları anlatmak içindi. Daha sonra insan-ı kâmille salikin halini izah etmek içindi. Bu beyitlerde ise Kurbağa saf ve temiz bir şahsı, fare de nefsanî bir şahsı sembolize etmektedir.

12.3. Akıl ve Nefs

“Fare, doğru yolu bulmuş olan kurbağa ile buluşmak isteyince o aşk ipini çekerdi. Anbean elime böyle bir vasıta, böyle bir vesile geçirdim diye o ipe güvenirdi. Can ve gönül de bu geçeli, görüşmek için artık bir ipliğe döndü âdetâ

³⁵³ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 735, beyit, 2752 vd.

³⁵⁴ Konuk, a.g.e., C. XII., s. 260.

³⁵⁵ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 735, beyit, 2766-2769.

derdi. Derken ansızın bir alacakarga geldi, fareyi yakaladı. Kurbağa da onunla beraber havalandı. Fare karganın gagasında havalanınca kurbağa da ona bağlı olduğundan onunla beraber sudan çıktı.

Fare, karganın gagasındaydı, kurbağa da ipe bağlı olduğundan havalanmaktaydı. Halksa hele bak diyordu, karga, hileyle suda yaşayan kurbağayı nasıl da avladı. Nasıl suya girdi, nasıl da onu kaptı? Suda yaşayan kurbağa, nasıl olur da alacakargaya avlanır? Kurbağa, bu, suda yaşamayan susuz hayvanlar gibi, aşağılık bir mahluka eş olanın lâıyığıdır.”³⁵⁶

Bu beyitlerde fare ve kurbağa yine farklı manalara bürünmüşlerdir. beyitlerdeki fare, salikin nefisini, kurbağa ise akl-ı cüz’îsini ifade etmektedir. İrmak, salikin tabi olduğu mürşid, karga ise ins ve cinn-i şeytanîdir. Nefîs, aklı içinde yaşadığı marifet ırmağından koparmak ister. Akl-ı cüz’î ise nefisine meyil ettiği vakit marifetten ayrılmakla kalmaz, şeytan tarafından avlanır ve aldatılır.³⁵⁷

13. “CEYLAN” METAFORU

Mesnevî’de çok sık başvurulamamakla birlikte önemli metaforlardan biri de ceylan metaforudur. Ceylan; masumiyetin, nazikliğin ve hak terbiyesi almış kişilerin simgesidir. Onun karnının misk kokması, temiz ve zarif bir yaratılışa sahip olması sebebiyle, Mevlânâ, Hakk’ın rızası için yaşayan güzel ahlaklı kimseleri onlara benzetmiştir. Şimdi de *Mesnevî*’deki ceylan metaforunun hangi şekillerde ele alındığına inceleyelim.

13.1. Ehli Dünyanın Halinden Bîzar Ehli Ukba

Dünyanın oyun ve oyalanmalarına dalmış kimseler, hayatı, yaşadığı bu alemde ibaret sandıkları için ömürleri dünya nimetlerine tamah etmekle geçer. Böyle kimseler kendilerine yol gösteren akıl sahiplerinden öğüt almazlar. Hatta onları da hor görüp alay ederler. Nemrud’un İbrahim’e (a.s.) büyüklenmesi gibi onlar da nefislerini put edinip kendilerinden başka kimseyi dinlemezler. Hz. Mevlânâ böyle kimseleri eşeklere, onların arasında Hakk’a çağırın, onları doğruya iletmeye çalışan, onların halinden muzdarip kimseleri de ceylana benzetmiştir. Hikaye şöyledir:

³⁵⁶ Nahîfî, a.g.e., C. VI., s. 741, beyit, 2967 vd.

³⁵⁷ Konuk, a.g.e., C. XII., s. 329.

“Avcının biri, bir ceylan tuttu. O merhametsiz herif, ceylanı ahıra kapattı. Ahır, öküzlerle, eşeklerle doluydu. O herif de ceylanı, zalimler gibi bu ahıra hapsetti. Ceylan, ürkekliğinden her yana kaçmakta idi. Avcı, geceleyin eşeklere saman veriyordu.

Her öküz, her eşek, açlığından samanı şeker gibi yiyor, şekerden de hoş buluyordu. Ceylan, gah bir yandan bir yana kaçıyor, gah tozdan, dumandan yüzünü çeviriyordu. Kimi, zıddı ile bir araya koyarlarsa onu, ölüm azabına uğratmış olurlar. Süleyman da Hüdhd, gitmeye mecbur olduğuna dair kabul edilebilecek bir özür getirmezse, Ya onu öldürürüm yahut da sayıya gelmez bir azaba uğrattırım demişti.³⁵⁸

O göbeği miskli ceylan, günlerce eşek ahırında işkence çekmekteydi. Karaya vurmuş balık gibi can çekişmede, çırpınıp durmadaydı.

Pislikle misk, adeta bir hokkaya girmişti.

Bir eşek diyordu ki: Ha, bu hayvanlar babası, padişahlarla beylerin huyunda susun! Başka bir eşek, onun gidip gelmesine bakıp alay ederek bir inci bulmuş, nasıl olur da ucuza satar? diyordu.

Bir başka eşek, söyleyin diyordu, bu naziklikle padişahın tahtına çıkıp yaslansın. Bir başka eşek de çok yemiş, iptilaya uğramış, yemeden kalmıştı. Ceylanı çağırdı. Ceylan başını kaldırıp, hayır iştahım yok, kuvvetsizim dedi. Eşek dedi ki: Biliyorum ki nazlanıyorsun. Yahut da utanıyorsun da onun için çekinmektesin.

Ceylan kendi kendisine o yemek senin yemeğin. Senin bedeninin cüzileri, ondan dirilmekte, tazeleşmekte.

Ben çayırılığın arkadaşığıydım. Duru sularla, bağlar, bahçelerle avunur, eğlenirdim. Kaza ve kader, bizi azaba düşürse o huy, o güzel tabiat nasıl olur da değişir? Yoksul olduysam bile nasıl olurda yoksulca hareket ederim? Elbisem eskidiyse ben yeniyim.

Ben, sümbülü, laleyi, reyhanı bile binlerce nazla ve istemeyerek yedim dedi. Eşek, evet dedi, söylen, mırıldan. Gariplikle çok saçma şeyler söylenebilir. Ceylan dedi ki: Göbeğim, sözlerime tanıklık etmede. Öd ağacı ile ambere bile ehemmiyet vermeme.

---

³⁵⁸ Neml, 27/20.

Fakat koku almayan, bunları nereden duyacak? Pislige tapan eşeğe o koku haramdır. Eşek, yolda eşek pislğini koklar. Bu çeşit mahluklara miski nasıl sunabilirim? O şfaatçi peygamber, bu yüzden “İslam dünyada gariptir”³⁵⁹ remzini söylemiştir. Çünkü zati, meleklerle hem dem olmakla beraber akrabaları bile ondan kaçarlar. Halk onun suretine bakar, onu kendilerine cins sanır ama ondaki kokuyu duymaz.”³⁶⁰

Hz. Mevlânâ bu beyitlerdeki ceylanı insan-ı kâmil ile ona tabi olanlara, dünyayı ahıra, ve ehli dünyayı da eşeklere benzetmiştir. Nitekim ehli heva insan-ı kâmillerle ve onlara tabi olanlarla alay ederler ve bunlar kendilerini dünya zevklerinden mahrum eden budalalar derler. Bazen onlarla münazara edip ehli iman kimseleri yenerler. O sebeple her asırda cismaniyetin yükseldiği yerlerde İslam ve ehli iman garip kalmıştır.³⁶¹

Ahırda eşeklerin arasındaki ceylan, kendi cinsleriyle beraber olmadığı için gariptir. Etrafındaki eşekler onun halinden anlamadığı, onunla alay ettikleri için mahzundur. Çünkü hemcinslerinden ayrı bulunmak elem verici bir haldir. Süleyman Peygamber de hüdhüdü ordunun içinde göremeyince kendisine böyle bir ceza vereceğini söylemişti. O ceylan yavrusu aradığı gıdayı orada bulamadığı için de bitkindir. Çünkü onu yeri bağlar bahçeler, onun kokusu misk, onun gıdası lale ve sümbüldür.

14. “YILAN/EJDERHA” METAFORU

Yılan metaforu *Mesnevî*’de nefsi ifade etmek için kullanılmıştır. Çünkü nefis sinsidir. Dilimizde de “yılan” sinsice kötülük yapan kimseleri³⁶² temsil eder. Nefis, ağzını açmış bir yılan gibi pusuda beklemektedir. En ufak bir zaafıta yılan nefis ortaya çıkar ve sahibini ele geçirir. Bu yüzden insan nefsinin oyunlarına karşı uyanık olmalı ve onun hilelerine küçümseyip hafife almamalıdır.

14.1. Nefs ve Sahte Şeyh

Nefs, insanın en büyük ve hakiki düşmanıdır. Mümin nefsini terbiye ve tezkiye için türlü çarelere başvurduğunda o uysallaşır ve bir köşeye çekilir. Oysa onun bu uysal hali donmuş bir yılanın haline benzer. Güneşi görünce yani kişi

³⁵⁹ Müslim, İman, 232.

³⁶⁰ Nahîfî, a.g.e., C. V., s.550-552, beyit, 840-932.

³⁶¹ Konuk, a.g.e., C. IX., s. 287.

³⁶² Doğan, a.g.e., s. 1416.

benliğini hatırlayınca buzları çözülür ve sahibini kendine esir eder onu parçalayıp öldürür. Bu konuyla ilgili Mevlana şu beyitleri söylemiştir:

“Eski vakaları bilip söyleyenlerden bir hikaye dinle de, bu üstü örtülü sırdan bir koku al.

Bir yılancı, efsunlarla yılan tutmak için dağlık yerlere gitti.

Arayan ister yavaş gitsin, ister hızlı, nihayet aradığını bulur. İki elini de aramaktan çekme. Aramak, yolda en iyi bir kılavuzdur.

İnsan, geçim için, rahatlık için yılan arar; gamdan kurtulmak için gam yiyip durur. O da karda kışta dağları dönüp dolaşmakta, iri bir yılan arayıp durmaktaydı. Derken bir dağda, iri bir ölü yılan gördü. Şeklinden bile gönlü korku ile doldu. Yılancı, o şiddetli kış mevsiminde yılan ararken o koskoca ölü ejderhayı gördü. Yılancı, halkı hayretlere düşürmek için o yılan aldı.

İşte sana halkın bilgisizliği! İnsan, bir dağa benzer. Dağ nasıl aldanır, nasıl olur da bir yılanı hayran olur? Zavallı âdemoğlu kendisini tanımadı, bilmedi. Fazilet makamından gelip, bu noksan âlemine düşüverdi. İnsan kendisini ucuza sattı. Atladı, kendini bir hırkaya yamadı gitti! Yüz binlerce yılan ve dağ ona hayranken, o niçin hayretlere düştü, yılan sevdasına kapıldı?

Yılancı, o ejderhayı aldı; halkı hayrete düşürmek için Bağdat’a getirdi. Birkaç kuruş kazanmak için, o çadır direği gibi ejderhayı çekip sürükledi. “Ölü bir ejderha getirdim. Avlamak için ne zahmetler çektim” diyordu. O, ejderhayı ölü sanıyordu. Fakat iyi dikkat etmemişti; çünkü ejderha diri idi. Kıştan, soğuktan donmuş, kaskatı kesilmişti. Diri idi, ama ölü gibi görünüyordu.

Âlem de donmuştur da adı “cemat” (cansız) olmuştur. Üstadım! Camid, “donmuş/cansız” demektir. Mahşer güneşi doğuncaya kadar sabret de âlem cisminin hareketini gör. Mûsâ’nın elinde asâ, yılan oldu ya... Bütün âlemi de buna kıyas et.

Yılancı, o yılanı yüzlerce zahmetle çeke çeke Bağdat’a kadar geldi. O maceracı adam, çarşıda bir hengâmedir koparmak için yılanı Şat kıyısına koydu. Bağdat şehrinde bir gürültüdür koptu. “Bir yılancı ejderha getirmiş! Görülmemiş, kocaman bir şey! Nasıl da avlamış?” diye, yüz binlerce ahmak adam toplandı. Ahmaklıklarından onlar da yılancı gibi yılanı avlandılar. Onlar, yılanı görmek için bekliyorlardı. Yılancı da, etraftaki halk tamamıyla toplansın diye bekliyordu. “Halk iyice toplansın da elime geçecek para çok olsun” diyordu. Yüz binlerce

meraklı ahmak toplandı, sıkı sıkı halka oldular. İzdihamdan, erkeğin kadından haberi yoktu. Kıyamet günü gibi, herkes birbirlerine girmişti.

Yılancı, yılanı sardığı kilimi kımıldattıkça, halk onu görmek için parmaklarının ucuna basıp boyunlarını uzatıyordu. Ejderha, karakıştan donmuştu. Yüz çeşit kilim ve örtünün altındaydı. Yılancı, ihtiyatı elden bırakmamış, onu kalın iplerle bağlamıştı. Fakat halkın toplanmasını beklerken epeyce bir zaman geçmiş, Irak güneşi, yılanın üstüne vurmuştu. Güneş onu epeyce ısıtınca bedenindeki soğukluk, uyuşukluk sıyrılıp gitmişti. O müddet zarfında ölü bir halde bulunan ejderha dirildi, kımıldamaya başladı. Ölü yılanın kımıldadığını gören halkın hayreti bir iken yüz bin oldu. Şaşkınlıklarından bağrışarak hep birden kaçışmaya başladılar. Ejderha, halkın gürültüsü arasında çatır çatır bağlarını koparmaya başladı. Bağlarını koparıp kilimin altından sıyrılınca bir de ne görsünler, aslan gibi kükreyen çirkin ejderha! Kaçarken halk birbirini çiğnedi. Hezimetle birçok kişi ayak altında kalıp öldüler. Ölülerden yüzlerce yığın oldu.

Yılancı, “Ben meğerse dağdan, ovadan ne getirmişim!” diye korkusundan yerinde kaskatı kaldı, kaçamadı. O kör koyun, kurdu uyandırdı; cahilce Azrail’in yanına kendi ayağıyla gitti. Ejderha o ahmağı bir lokma ediverdi. Haccac’a kan dökmekten kolay ne var? Ejderha yılancıyı yuttuktan sonra, bir direğe sarılıp kendisini sıkarak, karnındaki adamın kemiklerini çatır çatır kırdı.

Ey insanoğlu! Senin nefsin de bir ejderhadır. O nasıl olur da ölüdür? Ölmüş görünse bile ölmemiştir. Günah işlemek için eline fırsat geçmediğinden ötürü, gamdan uyuşmuş bir halde, donmuş gibi beklemektedir. Nefis güçlense, fırsat bulsa, Firavun’un eline geçenler onun da eline geçse neler yapmaz?!

Nefis ejderhası, yokluğa, yoksulluğa, fakirliğe düşerse, elinde bir kurtcağıza dönüşür. Fakat mevki ve mal yüzünden nefis sivrisineği büyür, çaylak kesilir! Nefis ejderhasını ayrılık karları içinde tut. Aklını başına al da, sakın onu Irak güneşinin altına getirme. Dikkat et! Ejderhan donmuş bir halde iken selâmettesin, fakat kurtuldu, kendine geldi mi ona lokma olursun. Onu mat et de mat olmaktan emin ol. Ona acıma; o, acımaya ve iyiliğe layık değildir. Üstüne şehvet güneşinin harareti vurdu mu, o geberesice hemen yarasa gibi kanatlarını çırpırmaya, uçmaya başlar. Onunla yiğitçe cihad et ve savaş ki, buna karşılık Allah sana kendisiyle buluşmayı ihsan etsin.

O adam ejderhayı getirip de o korkunç şey, sıcak havada kendine gelince, o fitneleri meydana çıkardı. Azizim, hatta söylediklerimizin yüz kat üstününü yaptı!”³⁶³

Hikayedeki “yılan tutucu”, “müddeî-i kâzib olan şeyh” yani, şeyhim diye propagandada bulunan yalancı kişilerdir. Bunlar, nefsi ölmemiş iken, halkı başına toplayıp irşada sevkederler ve neticede halkın kabulü ve saygıları yüzünden nefsinin ejderhası dirilip halkı ifsad ve manen helake sevk eder.³⁶⁴

İnsanlar arasında itibar görmek, çeşitli maddi ve manevi menfaatler elde etmek için bir dağ başına giden, orada kendince çeşitli riyazetlerle meşgul olan, nefsini terbiye ve tezkiye ettiğini zanneden birisi, şehre indiğinde kendisini şeyh diye tanıtır, müridliğe kalkışır. Hakkında çeşitli keramet söylentileri yayarak etrafına her kesimden insanı toplarsa, bir süre sonra şehir hayatının şehveti, nefsi arzuları tahrik eden faktörleri sebebiyle nefsi azgınlaşır, azgın nefsi hem onu hem de etrafında toplananları helak eder.

Hikayedeki yılan/ejderha, “nefs”i temsil eder. Nitekim Hz. Mevlana şöyle demiştir: “Putların kaynağı ve anası nefsinizdir. Diğer putlar yılan ise, nefsi ejderhadır.”³⁶⁵

Nefs tehlikesi ve onunla mücadele hakkında Peygamber Efendimiz şu hadîs-i şerîfi buyurmuştur:

“Mücahid, nefsi ile cihad eden kimsedir.”³⁶⁶ Çünkü insanın nefsi onun en büyük düşmanıdır. Ve onu eline geçen ilk fırsatta günaha sürüklemek ister.

15. “SİVRİSİNEK” METAFORU

Mesnevî’de sivrisinek, çok sık rastlanmamakla beraber önemli metaforlardan biridir. Küçüklüğü, ilahlık taslayan Nemrud’u mahvetmesi bakımından önemlidir. Dilerse Allah küçücük şeylerle kendilerini erişilmez görenleri helak eder, rezil eder.

*“Tek kanatlı bir sivrisinek Nemrud’u baş ağrısıyla helak etti.”*³⁶⁷

³⁶³ Nahîfî, a.g.e., C. III., s. 297-299, beyit, 981 vd.

³⁶⁴ Konuk, a.g.e., C. IV., s. 284.

³⁶⁵ Nahîfî, a.g.e., C.I., s. 64, beyit, 802.

³⁶⁶ Tirmîzî, Fedâilü’l-Cihad, 2.

³⁶⁷ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 76, beyit, 1241.

15.1. Firasetsiz, Batıl Te'vilci

Mevlânâ, batıl, eksik fikirleriyle tevil yapmaya kalkışan kimseleri, eşeğin sidiği üzerindeki samana konmuş sineğe benzetir. Nitekim, sinek orada kendini büyük bir denizde sanır da kaptanlık taslar. Batıl tevilci de zayıf ve batıl ilmiyle kendini alim sanır da ahkam kesmeye kalkar. Hikaye şöyledir:

“O sinek eşek sidiği birikintisindeki saman çöpünün üstünde gemi kaptanı gibi baş kaldırıp,

“Ben, deniz ve gemi hikâyesini okumuş, bir zaman bunu düşünmüştüm.

İşte şu deniz, şu gemi, ben de ehliyefli, rey ve tedbir sahibi bir kaptanın” dedi.

Deniz üstünde salını sürüp durmaktaydı. O kadarcık bir su ona haddinden fazla göründü.

O sidik, sineğe göre hudutsuzdu. Sinekte, onu olduğu gibi görecektir göz nerede? Onun âlemi kendi görüşüne göre olur. Gözü, bu kadardır, denizi de ona göre! Bâtil tevilci, sinek gibidir. Vehmi eşek sidiği, tevil ve tasavvuru saman çöpüdür. Eğer sinek kendi reyleriyle saplandığı tevilden geçse, baht o sineği hümâ yapar.

Bu ibret gözüne sahip olan sinek olmaz; ruhu, sûrete lâayık olmayacak derecede yüksek bir zat olur.”³⁶⁸

Bu beyitlerle ilgili Tahirü'l-Mevlevî, şunları kaydetmektedir:

“Hz. Pîr'in ta'rîz ettiği tevilciler, -Salat; lügatte dua demektir ki, farsçası niyazdır. Biz de niyazımızla namaz emrini ifa etmiş oluruz- yollu hezeyanlarda bulunanlardır. Mütefekkir, müctehid geçinen sinek beyinlilerimizin hali de bunun gibidir. Onlar dünyayı sinek gözüyle görürler. İtimat ettikleri saman çöpü kuvvetindeki bilgilerini diritnavtlar kadar metîn vehmederler. İçinde yüzdükleri levsiiyyât birikintisini muhît-i marifet zannederler. Nihayet hakikat güneşi, o murdar yaşlığı kurutur. Çöpten gemiyi binenleriyle beraber karaya oturtur.”³⁶⁹

Kenan Rifâî ise “sinek” metaforunu hakikati ve marifeti anlamaktan aciz kimseler için kullanmıştır. “Eğer sinek, sinek aklıyla içinde bulunduğu yanlıştan kurtulabilseydi, kader onu sinek değil hüma kuşu ederdi. Hadiselere ibret gözüyle bakmaya muvaffak olan ruh esasen sinek şeklinde tecelli etmez. Böyle bir ruh insan olur.”³⁷⁰

³⁶⁸ Nahîfî, a.g.e., C. I., s. 73, beyit, 1130 vd.

³⁶⁹ Tahirü'l-Mevlevî, a.g.e., C. I., Kitap, II., s. 605.

³⁷⁰ Rifâî, a.g.e., s. 182.

16. “KARINCA” METAFORU

Mevlânâ'nın kullandığı metaforlardan biri de karınca metaforudur. Bu metafor da çok sık kullanılmamakla beraber önemli bir yer sahiptir. İnsanların her birinin mertebe olarak diğerinden farkını ortaya koymak ve her akıldan daha üstün bir aklın olduğunu ifade etmek ve hatta bunların içinde de en üstününakl-ı mead olduğunu ifade etmek için Mevlânâ bir hikayeyle bu metaforu güzelce ifade etmiştir.

16.1. Akıl

“Bir karıncacık, kâğıt üstünde kalemi gördü; bu sırrı bir başka karıncaya söyledi. Dedi ki: O kalem, kağıdı fesleğen, süsen ve gül bahçesi haline getirdi... acayip şekiller yaptı.

O karınca, o sanatı yapan parmaklardır... şu kalem, yaptığı işte parmaklara tabidir, parmakların fer-i ve eseridir dedi.

Üçüncü karınca dedi ki: Hayır... onları yapan koldur. Arık parmaklar, onun kuvvetiyle o nakışları çizdi.

Böylece her biri bahiste ileriye doğru gitti. Nihayet birazcık anlayışı olan ve karıncaların ulusu bulunan bir karınca,

Dedi ki: Bu hüneri, suret yapıyor sanmayın, öyle görmeyin! Suret, uykuda ve ölümden bundan bihaberdir.

Suret elbise ve sopa gibidir... bu nakışları, akıldan, candan başka bir şey yapamaz! Halbuki o da, akılla canın, Tanrının döndürüp hareket ettirmesi olmazsa cansız bir şeyden ibaret olduğunu bilmiyordu.

Tanrı, akıldan bir an inayeti kesti mi zeka sahibi olan akıl, aptallılar yapar.³⁷¹

---

³⁷¹ Nahîfî, a.g.e., C. IV., s. 519, beyit, 3744 vd.

SONUÇ

Hız. Mevlânâ, yazıldığı günden bu güne ilgi odağı olmuş ve en tanınmış eseri olan *Mesnevî*'si konularının evrenselliği üslubunun akıcılığı ve verdiği evrensel mesajı sayesinde bugün de dünya çapında bir önem taşımaktadır. Geçmişte *Mesnevî* okullarının olması gibi bugün de *Mesnevî* üzerine araştırma yapan merkezlerin olması, üzerine yazılmış çeşit çeşit makale, tez ve kitapların bulunması, her dönemde yeni şerhlerinin yapılması bu eserin değerini tekrar gözler önüne sermektedir. *Mesnevî*'yi bu derece kıymetli kılan, elbette ki en başta onun bir "hal ilmi" eseri olmasıdır. Mevlânâ'nın üstün anlatım gücü ve tabii ki konusunun "insan ve insanın özellikleri" olması eserin herkes tarafından ve her dönemde rağbet görmesine sebep olmuştur. Çünkü hangi çağda ve hangi eğitim düzeyinde olursa olsun insan aynı insandır. Ve onun yapması gereken bir yolculuk, önünde engeller ve zaafı vardır. Hız. Mevlânâ, *Mesnevî*'siyle insana insanı tanıtmakta, zaafının ve düşmanlarını bildirmekte ve bunların zararlarından korunma yollarını göstermektedir.

Mesnevî, didaktik bir gayeyle kaleme alındığı için, eserde çokça hikaye ve metafor yer almaktadır. Bu hikaye ve metaforların kullanılış sebebi ise başta, anlatımı kolaylaştırmak ve dikkat çekmektir. Bunun yanında konuyu sıkıcılıktan kurtarmak, her yaştan her kesime hitap edebilmek gayesi de hikaye ve metaforların kullanılış amaçlarından biridir. Ayrıca metaforik anlatım sayesinde Mevlânâ, konunun izahını kolaylaştırmış, dikkat çekici örneklerle ilgiyi bir noktaya çekmiş ve konuyu kullandığı o metafor üzerinden açıklığa kavuşturmuştur.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde kullandığı metaforların en dikkat çekicileri hayvan metaforlarıdır diyebiliriz. Konuştuğu hayvanların karakteristik özelliklerini de önemseyen Mevlânâ, bu metaforlar üzerinden her yaştan her kesime ve topluluğa istediği ikaz ve eleştiriyi yapabilmektedir. Kullandığı metaforların hayvan olması hasebiyle de üzerine tepki çekmeden, rahatça eleştirilerini ortaya koyabilmektedir. Ancak onun hayvan metaforlarına bakış açısı modamod bir şekilde değildir. Mevlânâ, aslanı metaforunu peygamberi, veliyullahı kastetmek için kullandığı gibi azgın nefsi ifade etmek için de kullanmıştır. Yani aslanın yiğitliğinden yola çıkarak farklı kimselere, yırtıcılığından yola çıkarak da farklı şeylere ve kimselere atıfta bulunmuştur. Onun elinde bu metaforlar sadece birer

araçtan ibarettir. O an bizlere neyi izah etmek istiyorsa kullandığı metaforun o yüzünü gösterir.

Ayrıca bu metaforlar Mevlânâ'nın bir yandan derin, tasavvufi konuları sadeleştirip izah etmesine yardımcı olurken bir yandan da örtük mesajlar vermesini sağlamıştır. Çünkü *Mesnevî*, tasavvuf hakikatleri ile dolu bir eserdir. Ve ehli olmayan onun meyvesinden yememelidir. Bu nedenle Mevlânâ, bazı mesajlarını bu hayvan metaforları üzerinden verirken zahirdeki manasından çok ötedeki bir manayı da hakikat sahibi kimselere açıklamış olmaktadır.

Çalışmamızda, *Mesnevî*'deki metaforları ele alırken Mevlânâ'nın o metaforla neyi kastettiğini anlamaya çalıştık. Bunu yaparken de öncelikle varsa Mevlânâ'nın kendi yorumuna dikkat ettik. Ardından da *Mesnevî* şerhlerinde verilmek istenen manayı idrak etmeye çalıştık. Bunun dışında başka kaynaklarda da yer alan *Mesnevî*'deki hayvan hikayelerine ve kullanılış biçimlerine yer vermeye çalıştık. Fakat, bu eser telif edildiği yüzyıl olan XIII. y.y.ın da izlerini taşıyan bir eserdir. O nedenle çalışmamızda, Hz. Mevlânâ'nın yaşadığı dönemdeki hayvan metaforlarının algılanış biçimine ve Anadolu Selçuklularında hayvan metaforlarının nasıl ve hangi manalarda kullanıldığına da yer verebilirdik. İleriki çalışmalarda Mevlânâ'nın yaşadığı yüzyıl ve toplum daha fazla dikkate alınarak *Mesnevî*'deki hayvan hikaye ve metaforları incelendiğinde daha kapsamlı bir çalışma ortaya çıkacağı kanaatindeyiz.

Gayret kuldân tevfiğ Cenâb-ı Hak'tandır.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1351.
- Algül, Hüseyin, *İslam Tarihi*, Gonca Yay., İstanbul, 1986.
- Ataç, Nurullah, *Aisopos Masalları*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2001.
- Ayan, Gönül, “Mesnevî ve Kısa Hikayecilik”, *V. Milli Mevlânâ Kongresi*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1991.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2005.
- Baykal, Özgün, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Hayvan Hikâye ve Motifleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, C. V., İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1964.
- Beydaba, *Kelile ve Dinme*, haz. Said Aykut, Şule Yay., İstanbul, 1999.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhamed İbn İsmail, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, (terc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yay., İstanbul, 1987.
- Can, Şefik, *Mesnevî Hikayeleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004.
- Ceyhan, Semih, “Mesnevî” *D.İ.A.*, C. XIX., Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2004.
- Cunbur, Müjgân, “Folklorumuzda Geyik Motifi Üzerine”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. II, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982.
- Çağdaş, Kemal, *Pançatantra Masalları*, A.Ü. Basımevi, 1962.
- Çelebioğlu, Amil, *Türk Edebiyatında Mesnevî (XV. y.y.'a Kadar)*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1999.
- Çiçek, Hasan, “Kadîm Üç Felsefe Problemi Bağlamında Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Metaforik Anlatım” *A.Ü.İ.F.D.*, C. XLIV., S. 1. A.Ü. Basımevi, Ankara, 2003.
- Çoruhlu, Yaşar, *Türk Resim Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Seyran Kitap, İstanbul, 1995.
- Demirci, Mehmet, *Mesnevî Hikayelerinden Dersler*, Vefa Yay., İstanbul, 2009.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., İstanbul, 1996.
- Durak Nejdî, “Mevlânâ'nın Ahlak Öğretisinde İyi ve Kötü Kavramları” *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6., Isparta, 2007, s. 20.
- Durak, Nejdî, “Mesnevî'de Metaforik Anlatımlarda Kullanılan Hayvan Motifleri ve Felsefî Değerlendirmesi”, *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlânâ Sempozyum Bildirileri*, Rumi Yay., Konya, 2006.

- Ebu Dâvûd, Süleyman İbn Eş'as es- Sicistânî, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, (terc. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar), Şamil Yay., İstanbul, 1987.
- Eğri, Sadettin, “Klasik Türk Edebiyatında Hayvan Motifleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999.
- Eyüboğlu, Sabahattin, *La Fontaine, Masallar*, Cem Yay., İstanbul, 1969.
- Gholam Hosein Yousofi, “Bir Hikayeci olarak Mevlânâ”, (çev. Ramazan Muslu), *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 14, Erkam Yay. Ankara 2005.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mesnevî Tercüme ve Şerhi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1973.
- Gürer, Dilaver, *Füsûsu'l- Hikem ve Mesnevî'de Peygamber Öyküleri I.*, İnsan Yay., 2002.
- Has Hacıp, Yusuf, *Kutadgu Bilig*, (çev. R. Rahmeti Arat), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.
- Heyet, “Fabl” *Ana Britannica*, C. VIII., Ana Yay., İstanbul, 1988.
- Heyet, “Fabl”, *Grolier International Americana*, C. VI, Sabah Gazetesi Yay., İstanbul, 1993.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (terc. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay., İstanbul, 1982.
- İz. Mahir, *Tasavvuf*, Rahle Yay., İstanbul, 1969.
- Karaalioğlu, Seyit, Kemal, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1978.
- Karaismailoğlu, Adnan, “Mesnevî Hikayelerinde Şekil ve İçerik” *Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. V., S. 17, Oku Yay., Ankara, 2005.
- Karaköse, Şaban, *Mevlânâ'dan Düşündüren Hikayeler*, Yakamoz Yay., İstanbul, 2007.
- Karaman, Hayrettin; Dönmez, İbrahim, Kafi; Çağrı, Mustafa; Gümüş, Sadrettin; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. I., D.İ.B. Yay., Ankara, 2003.
- Kaşgarlı, Mahmud, *Dîvânü Lügâti't – Türk Tercümesi*, (çev. Besim Atalay) T.D.K.Yay., Ankara, 1985.
- Keklik, Nihat, *Felsefede Metafor*, Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul, 1990.
- Keklik. Nihat, “Mevlânâ'da Metafor Yoluyla Felsefe”, *I. Milli Mevlânâ Kongresi*, Tebliğler, Selçuk Üniv. Yay., Konya, 1986.

- Konevî, Sadreddin, *Kırk Hadis*, (haz. Harun Ünal), Vahdet Yay., İstanbul, 1984.
- Konuk, Ahmet, Avni, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, (haz. Prof. Dr. Mehmet Demirci, Prof Dr. Mustafa Tahralı, Süleyman Gökbulut), Kitabevi Yay., İstanbul, 2008.
- Mevdudî, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmü'l- Kur'ân*, İnsan Yay., İstanbul, 1991.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim İbn Haccac, *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*, (terc. Mehmed Sofuoğlu), İrfan Yay., İstanbul, 1967.
- Nahîfî, Süleyman, *Mesnevî-i Şerîf Tam Metin Tercümesi*, Timaş Yay., İstanbul, 2007.
- Neseî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr, *Sünen-i Neseî*, (terc. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Faruk Harman, Yaşar Erol), Kalem Yay., İstanbul, 1981.
- Ögke, Ahmet, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde ‘Hâr (eşek) Metaforu’”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 18, Erkam Yay., Ankara, 2007.
- Ögke, Ahmet, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Öküz Metaforu’”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S. 22, Erkam Yay., Ankara, 2008.
- Ögke, Ahmet, *Elmalı Erenlerinde Mana Dili*, Elmalı Belediyesi Yay., Ankara, 2007.
- Öztürk, Abdullah, “Hayvan Hikayelerinde Mevlânâ ve La Fontaine”, *Selçuk Ünv., VI. Millî Mevlânâ Kongresi Tebliğler*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1992.
- Öztürk, Abdullah, “Hayvan Hikâyelerinin Yorumunda, Hz. Mevlânâ'yı Batılı Fabl Yazarlarından Ayıran Özellikler”, *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhaneler Sempozyumu Bildirileri*, C.B.Ü. Matbaası, Manisa, 2002.
- Rifâî, Kenan, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, Hülbe Yay, İstanbul, 1973.
- Sakaoğlu, Saim, “Mesnevî'deki Hikayelerin Kaynakları ve Tesirleri” *Selçuk Ünv. I. Millî Mevlânâ Kongresi, Tebliğler*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1985.
- Sepeçioğlu, Mustafa Necati, “Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'de Hikaye”, *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, 1990.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevî Dersleri*, Işıl Matbaası, İstanbul, 1951.
- Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, Selam Yay., Konya, 1967.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen-î Tirmizî Tercemesi*, (terc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yay., İstanbul, ts.

Yakıt, İsmail, “Mevlânâ’da Sembolizm ve Ney”, *Ney’e Dair*, Konya Valiliği, İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùđù, Yay., Konya, 2006.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Azim Dağıtım Yay., İstanbul, 1992.

Yılmaz, Musa, “Mesnevî Hikayelerindeki Temalar” *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevîlik Sempozyum Bildirileri-I*, H.Ü. İlahiyat Fakùltesi Yay., Şanlıurfa, 2007.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	SERPİL YILMAZ			
Doğum Yeri:	ÜSKÜDAR			
Doğum Tarihi:	09.06.1983			
Medeni Durumu:	EVLİ			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	KAYIŞDAĞI İLKÖĞRETİM O.	ÖRGÜN	İSTANBUL	1994
Ortaöğretim	KADIKÖY İMAM-HATİP L.	ÖRGÜN	İSTANBUL	1997
Lise	KADIKÖY İMAM-HATİP L.	ÖRGÜN	İSTANBUL	2001
Lisans	U.Ü. İLH. FAK.	ÖRGÜN	BURSA	2006
Yüksek Lisans	S: Ü. İLH. FAK.	ÖRGÜN	KONYA	2011
Becerileri:				
İlgi Alanları:	TASAVVUF, MUSİKİ, EDEBİYAT			
İş Deneyimi:	DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	İSMAİL YILMAZ, MUHİTTİN ÖZÇAKIR			
Tel:	05055276130			
E-Posta:	serpilozcakiryilmaz23@hotmail.com			
Adres	İstiklal mh. Atatürk cd. No:2 43800 Altıntaş/KÜTAHYA			